

Ny forskning i grammatik

Carl Bache, Alexandra Holsting,
Henrik Høeg Müller & Nina Nørgaard

Indholdsfortegnelse

Forord.....	5
<i>Kasper Boye: Om om</i>	7
<i>Per Durst-Andersen: Lingvistik – nu som semiotik</i>	31
<i>Lisbeth Falster Jakobsen: Paradigmatik og associations-</i> <i>dannelse som grundlæggende funktioner i sproget</i>	49
<i>Lars Heltoft: Grammatik over det Danske Sprog</i> <i>– en radikal dependensgrammatik?</i>	69
<i>Mads Jønsson: Pronominalisering med en fra franske</i> <i>nominalsyntaxmer. Analyse og perspektiver</i>	95
<i>Iørn Korzen: Evolutive anaforer – nu på dansk</i>	113
<i>Janus Mortensen: Epistemiske og evidentielle</i> <i>sætningsadverbialer i dansk</i>	133
<i>Randi Marie Sneskov: Små elementer – store effekter.</i> <i>Om nok, vist og vel samt to af deres formodede</i> <i>franske ækvivalenter</i>	157
<i>Rita Therkelsen: Epistemiske sætningsadverbier i</i> <i>interrogativer</i>	177

Udgivet af:
Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet

© Forfatterne og
Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2008

Redaktion: Carl Bache, Alexandra Holsting,
Henrik Høeg Müller & Nina Nørgaard

Sats: DTP-Funktionen, Syddansk Universitet, Odense
Tryk: Print & Sign, Syddansk Universitet, Odense
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN: 978-87-90923-97-6
ISSN: 1902-1291

Ny Forskning i Grammatik giver læseren et indblik i den nyeste nationale sprogforskning inden for dansk og en lang række fremmedsprog. Artiklerne er skrevet på dansk og afspejler en teoretisk, metodisk og interessebaseret mangfoldighed. Publikationen er peer-reviewed og udkommer en gang årligt.

Hovedredaktør: Nina Nørgaard
noergaard@language.sdu.dk

Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Campusvej 55
DK-5230 Odense M

Forord

Videnskabsministeriet er i fuld gang med at indføre måling af forskning ved de danske universiteter. En helt central rolle spiller her naturligvis udgivelsen af artikler i højtprofilerede internationale (og dermed engelsksprogede) tidsskrifter. Men høj forskningskvalitet kan, og skal, ikke udelukkende ses i sammenhæng med sådanne prestigebetonede publikationer. Kvalitet opnås kun gennem diversitet og alsidighed i såvel forskning som forskningspublicering. Hvis kvaliteten i dansk sprogforskning skal sikres og styrkes på langt sigt, skal der være plads til den spirende forskning, de skæve vinkler, de pludselige indfald, de anderledes fortolkninger og det uventede paradigmebrud. Hvis danske lingvister skal være i international topklasse, kræver dette ikke kun konstant deltagelse i internationale faglige sammenhænge, men i høj grad også en livlig national debat og et velfungerende lokalt miljø, der kan danne ramme om både bredde og dybde i forskningen.

Der er derfor al mulig grund til at glæde sig over det nye bind 15 af *Ny Forskning i Grammatik*. I 15 år har dette tidsskrift ydet et bidrag til netop diversiteten og den livlige debat i dansk sprogvidenskabelig forskning, navnlig i krydsfeltet mellem unge og mere erfarne forskere. Dette års bind er ingen undtagelse. Bidragene er resultatet af det årlige symposium i det nationale grammatiknetværk der fandt sted i Assens 25.-27. oktober 2007 med efterfølgende anonym fagfælle vurdering. Alle bidrag er på dansk og således rettet specielt mod en dansk/skandinavisk læserkreds.

Ud over de medvirkende bedømmere vil vi gerne takke vores udgiver, Institut for Sprog og Kommunikation ved Syddansk Universitet, og Elsebeth Jensen ved DTP-funktionen, Syddansk Universitet, der igen i år har ydet en stor indsats ved produktionen af bindet.

Dette binds faglige redaktionsgruppe:

Carl Bache, Alexandra Holsting, Henrik Høeg Müller, Nina Nørgaard.

Om *om*

Kasper Boye

1. Indledning¹

Emnet for denne fremstilling er **den danske underordningskonjunktion *om***. Fremstillingen koncentrerer sig om anvendelser af *om* som dem i (1)-(5) (*DDO* = *Den Danske Ordbog*).

- (1) Hun spurgte *om* jeg ville have en kop kaffe. (*DDO*)
- (2) Han prøvede *om* han kunne rokke stenen. (*DDO*)
- (3) Forslaget omfatter alle uanset *om* de har ret til dagpenge eller løn under sygdom. (*DDO*)
- (4) *Om* alt går vel under prøverne, får hun sin debut den 22. januar. (*DDO*)
- (5) *Om* det er rigtigt eller ej, må sagen gå sin gang. (Herslund 1972: 14)

Men den er relevant også for beskrivelsen af *om* udtalt som selvstændigt ord i, hvad der kan betragtes som en kompleks underordningskonjunktion, som i (6)-(8).

- (6) De ville ikke have troet på fuglereden *selv om* jeg havde vist den frem. (*DDO*)
- (7) Det så ud *som om* han græd. (*DDO*)
- (8) *Om end* min krop og mit hjerte forgår,
så er Gud for evigt mit hjertes klippe og min lod. (*DDO*)

1. Forfatteren ønsker at takke Carlsbergfondet for en bevilling, som har gjort nærværende artikel mulig.

I en artikel fra 1970 (Hansen & Larsen 1970) analyserer Peter Harms Larsen underordningskonjunktionen *om* som en markør af “non-realis”. I denne fremstilling vil jeg for det første argumentere mod non-realis-analysen af *om* – og herunder mere generelt mod brugen af idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer. For det andet vil jeg argumentere for en semantisk analyse af underordningskonjunktionen *om* som epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition.

I afsnit 2 og 3 fremstiller jeg problemerne med Larsens non-realis-analyse, som jeg ser dem. I afsnit 4 opstiller jeg to teoretiske alternativer til non-realis-analysen, og i afsnit 5 argumenterer jeg mod et reelt alternativ: analysen af underordningskonjunktionen *om* som illokutionær markør af ja-nej-spørgsmål. I afsnit 6, 7 og 8 argumenterer jeg derefter for analysen af underordningskonjunktionen *om* som epistemisk konjunktion.

2. Analysen af *om* som non-realis-markør

Larsens analyse i Hansen & Larsen 1970 tager udgangspunkt i registreringen af fire betydninger af underordningskonjunktionen *om*:

- I: “spørgende” som i (1).
- II: “betingende” som i (4) og (5).
- III: “hypotetisk indrømmende” som i (6).
- IV: “hypotetisk sammenlignende” som i (7).

Med dette udgangspunkt analyserer Larsen underordningskonjunktionen som markør af **non-realis** – dvs. som markør af sætninger, der “intet udsiger om realiteten af det de referer til” (Hansen & Larsen 1970: 38) – idet de registrerede betydninger betragtes som “forskellige betydningsvarianter bestemt af konteksten” (Hansen & Larsen 1970: 38). I analysen fungerer begrebet non-realis således som en **idealistisk generalisering** i den forstand, at det ikke er identisk med en begrebsliggørelse af nogen af de faktisk registrerede betydninger, det generaliserer over, men er konstrueret for at indfange en underliggende størrelse, der antages at manifestere sig (på forskellig vis) i de registrerede betydninger.

Larsens argumentation for non-realis-analysen kan beskrives som bestående af to overordnede præmisser (præmis 1 og 2), hvoraf den ene selv er en konklusion, der følger af at sammenholde to underordnede præmisser (præmis 1.1 og 1.2). Non-realis-analysen udgør den konklusion, der følger af at sammenholde de to overordnede præmisser.

Præmis 1:

Underordningskonjunktionen *om* og tomt fundamentfelt er bundne allomorfer af samme morfem, og *om* må således adækvat kunne gives samme semantiske analyse som tomt fundamentfelt.

Præmis 1.1:

Ensbetydende morfer i komplementær distribution er allomorfer.

Præmis 1.2:

Underordningskonjunktionen *om* er I) i komplementær distribution med tomt fundamentfelt og II) "ensbetydende" (Hansen & Larsen 1970: 37) med tomt fundamentfelt.

Argument I (for komplementær distribution):

Om indleder udelukkende sætninger med ledsætningsledstilling, mens tomt fundamentfelt udelukkende indleder sætninger med helsætningsledstilling (Hansen & Larsen 1970: 37).

Argument II (for ens betydning):

Overalt, hvor vi finder en struktur med underordningskonjunktionen *om*, foreligger der alternation med en struktur med tomt fundamentfelt uden betydningsskift (Hansen & Larsen 1970: 37-38).

Præmis 2:

Tomt fundamentfelt kan adækvat beskrives som non-realis-markør.

Konklusion:

Underordningskonjunktionen *om* kan adækvat beskrives som non-realis-markør.

Som det fremgår, er den underordnede præmis 1.2 central, for så vidt som kun den hviler på empiriske argumenter (argument I og II).

3. Problemer med analysen af *om* som non-realis-markør

Larsens non-realis-analyse er problematisk i flere henseender. Problemerne falder i to grupper: 1) problemer, der har at gøre med Larsens argumentation, og 2) problemer, der har at gøre med non-realis-begrebet og dets status som idealistisk generalisering.

3.1. *Problemer med Larsens argumentation i Hansen & Larsen 1970*

Det grundlæggende problem med Larsens argumentation er, at den overordnede præmis 1 er falsk, for så vidt som den hviler på præmis 1.2 og argument II.

3.1.1. *Præmis 1.2 er uunderbygget*

Den centrale præmis 1.2 er uunderbygget: Der er ikke noget argument for at hævde, at underordningskonjunktionen *om* er "ensbetydende" med tomt fundamentfelt. Præmis 1.2 hviler på argument II, ifølge hvilket det gælder, at der overalt, hvor vi finder en struktur med underordningskonjunktionen *om*, foreligger alternation med en struktur med tomt fundamentfelt uden betydningsskift. Men selv hvis argument II var sandt, kunne det højst tjene som argument for, at betydningerne af underordningskonjunktionen *om* er en delmængde af (og ikke sammenfaldende med) betydningerne af tomt fundamentfelt, for argumentet siger ikke også, at der overalt, hvor vi finder en struktur med tomt fundamentfelt, foreligger alternation med en struktur med *om* uden betydningsskift – kun det modsatte.

3.1.2. *Argument II er falsk*

Dertil kommer, at argument II er falsk. Larsen har ret i, at strukturen i (9a) alternerer med den i (9b). Og med lidt god vilje, og idet man ser bort fra umuligheden af (10c), kan man acceptere hans påstand om, at strukturen i (10a) alternerer med den i (10b). Men det gælder ikke, at der overalt, hvor vi finder en struktur med underordningskonjunktionen *om*, foreligger alternation med en struktur med tomt fundamentfelt uden betydningsskift. Larsen overser en række anvendelser af underordningskonjunktionen, hvor der ikke foreligger en sådan alternation: (2), (3) og (8) – jf. (11) og (12).

(9a) Om du kunne komme, ville det være dejligt. (Hansen & Larsen 1970: 37)

- (9b) Kunne du komme, ville det være dejligt. (Hansen & Larsen 1970: 37)
- (10a) Hun spørger om de snart er færdige. (Hansen & Larsen 1970: 37)
- (10b) Er de snart færdige, spørger hun. (Hansen & Larsen 1970: 37)
- (10c) *Hun spørger er de snart færdige.
- (11a) Han prøvede om han kunne rokke stenen. (= (2))
- (11b) *Han prøvede kunne han rokke stenen.
- (12a) Forslaget omfatter alle uanset om de har ret til dagpenge eller løn under sygdom. (= (3))
- (12b) *Forslaget omfatter alle uanset har de ret til dagpenge eller løn under sygdom.

Betydningerne af underordningskonjunktionen *om* kan således ikke engang være en delmængde af betydningerne af tomt fundamentfelt. Vi kan drage følgende konklusioner:

1. Betydningerne af underordningskonjunktionen *om* danner en fællesmængde med, men er hverken sammenfaldende med eller en delmængde af, betydningerne af tomt fundamentfelt.
2. Underordningskonjunktionen *om* og tomt fundamentfelt kan altså ikke beskrives som allomorfer af samme morfem.
3. Analysen af underordningskonjunktionen som non-realismarkør finder ingen støtte i den tilsvarende analyse af tomt fundamentfelt.

3.2. *Problemer med non-realismbegrebet som semantisk generalisering*

Det, at Larsens analyse hviler på en fejlagtig argumentation, er naturligvis ikke en tvingende grund til at forkaste den. Men som sagt er der andre problemer med analysen. De knytter sig til non-realismbegrebet og dets status som idealistisk generalisering.

3.2.1. *Non-realismbegrebet er deskriptivt inadækvat i analysen af underordningskonjunktionen om*

Underordningskonjunktionen *om* må kode et nægtende element: Omledsætninger tillader en konstruktion, der forudsætter en nægtelse – fx *nogen/noget som helst* eller idiomet *røre sig ud af flækken*.

- (13a) Hun spørger om han har lavet noget som helst.
 (13b) *Hun siger at han har lavet noget som helst.
- (14a) Hun spørger om han har rørt sig ud af flækken.
 (14b) ?Hun siger at han har rørt sig ud af flækken. (uidiomatisk)
- (15a) Hun ved om han har sagt noget som helst.
 (15b) *Hun ved at han har sagt noget som helst.
- (16a) Hun ved om han har rørt sig ud af flækken.
 (16b) ?Hun ved at han har rørt sig ud af flækken. (uidiomatisk)
- (17a) Jeg var ligeglad om du sagde noget som helst.
 (17b) *Jeg var ligeglad da du sagde noget som helst.
- (18a) Hun var ligeglad om han rørte sig ud af flækken.
 (18b) ?Hun var ligeglad da han rørte sig ud af flækken. (uidiomatisk)

Det nægtende element i *om* indfanges ikke af ("non-" i) "non-realis" – i hvert fald ikke så længe som også imperativsætninger analyseres med henvisning til non-realis-begrebet (og det gør de i Hansen & Larsen 1970). For imperativsætninger tillader ikke generelt en konstruktion, der forudsætter en nægtelse.

- (19) *Sig noget som helst!
- (20) ?Rør dig ud af flækken! (uidiomatisk)

I analysen af underordningskonjunktionen *om* er non-realis-begrebet altså deskriptivt inadækvat.

3.2.2. *Non-realis-begrebet udelukker funktionel-substansbaseret tværspørgelig og sprogintern generalisering*

I Larsens analyse fungerer non-realis-begrebet som sagt som en generalisering over underordningskonjunktionen *om*'s betydninger, der ikke er identisk med en begrebsliggørelse af nogen af de faktisk registrerede betydninger, det generaliserer over. Det fungerer m.a.o. som en idealistisk generalisering. Dermed arver Larsens analyse et helt

generelt problem med idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer. Problemet er, at idealistisk generalisering udelukker funktionel-substansbaseret tværspørg og sprogintern generalisering. Idealistisk generalisering over individuelle elementers forskellige betydninger udelukker generalisering over forskellige elementers individuelle betydninger: Hvor begrebet G1 er en idealistisk generalisering over element 1's betydninger x og y, og begrebet G2 en idealistisk generalisering over element 2's betydninger x, y og z, kan der ikke på baggrund af G1 og G2 alene generaliseres over nogen af de fælles individuelle betydninger (x, y) i de to elementer.

Problemet er blevet påpeget flere gange, særlig i forbindelse med kritik af strukturalismens idealistiske generalisering i form af sprog- og strukturspecifik **Gesamtbedeutung** (Ferguson 1970: 4, Haspelmath 2003: 230; jf. Boye 2005 om "strukturkonform funktion" vs. "ususfunktion"). En af strukturalismens fædre, Roman Jakobson, fremhæver selv uforeneligheden mellem sådan idealistisk generalisering og funktionel-substansbaseret tværspørg generalisering:

"Die Gesamtbedeutung jedes Kasus ist aber 'durch das ganze Kasussystem der gegebenen Sprache bedingt' ... Man kann nicht universal und allezeit gültige und vom gegebenen System (bzw. Systemtypus) der Kasusgegensätze unabhängige Kasusbedeutungen aufstellen"

(Jakobson 1971 [1936]: 26; jf. Jakobson 1971 [1936]: 27 om Gesamtbedeutung).

Ifølge Jakobson må tværspørg og sproglige generaliseringer nødvendigvis være generaliseringer over Gesamtbedeutungen, dvs. generaliseringer over generaliseringer:

"Die Gesamtbedeutung jedes Kasus ... kann nur durch die Untersuchung der Struktur dieses Systems festgesetzt werden, und Thesen von allgemeiner Tragweite nur durch vergleichende Analyse und Typologie einzelner Sprachstrukturen"

(Jakobson 1971 [1936]: 26).

Men det ikke oplagt, at generaliseringer over generaliseringer er synderlig frugtbare. I hvert fald er de fyldt med faldgruber. En af dem ryger

Larsen i med sin sproginterne generalisering over underordningskonjunktionen *om* og tomt fundamentfelt: Han generaliserer først idealistisk over tomt fundamentfelts sæt af betydninger med non-realis-begrebet. Dernæst generaliserer han idealistisk over underordningskonjunktionen *om*'s ikke identiske sæt af betydninger med non-realis-begrebet. Og på baggrund af de to enslydende idealistiske generaliseringer hævder han så, at tomt fundamentfelt og underordningskonjunktionen *om* er ensbetydende.

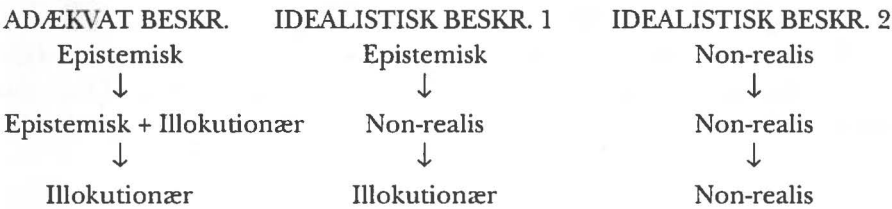
3.2.3. *Non-realis-begrebet udelukker adækvat diakron beskrivelse*

Larsens analyse arver også et andet generelt problem med idealistisk generalisering: Brugen af idealistisk generalisering i analysen af individuelle sproglige elementer er uforenelig med adækvat diakron beskrivelse. For hver semantisk ændring, der registreres i en adækvat diakron beskrivelse, må en beskrivelse, der betjener sig af idealistisk generalisering, enten postulere to ændringer eller slet ingen.

Miserens kerne er, at en semantisk ændring fra en betydning (X) til en anden (Y) for en adækvat diakron beskrivelse indebærer et udviklingstrin, hvor den gamle og den nye betydning eksisterer side om side. I en beskrivelse, der betjener sig af idealistisk generalisering, må der for dette trin antages en abstrakt betydning (Z), der hverken er identisk med den gamle eller med den nye betydning, men som netop er en idealistisk generalisering over disse to betydninger. Og med antagelsen af en sådan abstrakt betydning må det, der for en adækvat diakron beskrivelse er en simpel semantisk ændring, tage sig anderledes ud. Det må enten postuleres at bestå af først en ændring fra den gamle til den abstrakte betydning og derpå en ændring fra den abstrakte til den nye betydning. Eller det må postuleres slet ikke at bestå af nogen semantisk ændring, idet det antages, at det eneste, der ændrer sig, er den abstrakte betydnings manifestationsmuligheder.

ADÆKVAT BESKR.	IDEALISTISK BESKR. 1	IDEALISTISK BESKR. 2
X	X	Z
↓	↓	↓
X + Y	Z	Z
↓	↓	↓
Y	Y	Z

Betragt fx den semantiske ændring af den danske partikel *mon* fra at være epistemisk markør af usikkerhed til at være illokutionær markør af ja-nej-spørgsmål (jf. Boye 2005). Ændringen kan uden videre beskrives som bestående af først den illokutionære betydnings opdukken side om side med den epistemiske og derefter den epistemiske betydnings bortfald. Men en beskrivelse, der betjener sig af idealistisk generalisering, må antage et andet forløb: enten et forløb, hvor den epistemiske betydning først ændrer sig til en mere abstrakt betydning – fx non-realis – og hvor derefter den abstrakte betydning ændrer sig til den illokutionære, eller et forløb, hvor det eneste, der ændrer sig, er den abstrakte betydnings manifestationsmuligheder.

Det er imidlertid klart, at ingen af disse idealistisk generaliserende beskrivelser er adækvate. Partiklen *mon* bevæger sig i overensstemmelse med sin betydningsændring fra et system (eller paradigme) af epistemiske elementer (de epistemiske sætningsadverbier) til et system af illokutionære partikler (Boye 2005; jf. Boye & Harder 2007 om struktur som destilleret ud af, men samtidig forudsat af brug). Partiklen bevæger sig altså i overensstemmelse med den adækvate beskrivelse netop mellem to systemer. Den befinder sig aldrig i et tredje, intermediært (non-realt) system, og den befinder sig heller ikke hele tiden i samme (non-reale) system.

4. Teoretiske alternativer til idealistisk generalisering

Det grundlæggende problem med idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer – og dermed med non-realis-begrebet i Larsens analyse – er, at den ikke henviser til de faktiske betydninger – og det vil sige: den kognitive eller funktionelle substans – den generaliserer over. Det er det, der gør, at idealistisk generalisering udelukker adækvat diakron beskrivelse. Og det er det, der

gør idealistisk generalisering uforenelig med funktionel-substansbaseret tværspørgelig og sprogintern generalisering over forskellige sproglige elementer. Idet den ikke henviser til kognitiv eller funktionel substans, kan idealistisk generalisering ikke hævdes at korrelere med nogen som helst substantiel – kognitiv eller funktionel – realitet (jf. Potebnja som citeret i Jakobson 1971 [1936]: 23). Tværtimod må den karakteriseres som antifunktionalistisk og som ren spekulation.

Med den idealistiske generalisering falder Larsens analyse af underordningskonjunktionen *om* endegyldigt til jorden. En i alle henseender adækvat analyse må betjene sig af et alternativ til idealistisk generalisering. Som teoretiske alternativer til idealistisk generalisering står **realistisk betydningsregistrering** og **realistisk generalisering**. De hviler begge på den antagelse, at enheden på indholdssiden af et sprogligt tegn består ikke i en abstrakt underliggende størrelse, men i de funktionelle og konceptuelle relationer mellem de forskellige faktisk registrerede betydninger.

Realistisk betydningsregistrering består alene af en registrering af konceptuelt (og evt. strukturelt) adskillelige betydninger for et givet sprogligt element. I modsætning til idealistisk generalisering afstår realistisk betydningsregistrering således helt fra at generalisere over registrerede betydninger, og dermed deler den ingen af de to teoretiske problemer, der er forbundet med idealistisk generalisering.

Realistisk generalisering består af 1) en registrering af konceptuelt (og evt. strukturelt) adskillelige betydninger for et givet sprogligt element, 2) en identificering af en af de registrerede betydninger – evt. den “strukturkonforme” (Boye 2005) – som central, og 3) en beskrivelse af de øvrige betydninger som afledt af den centrale. Et eksempel på anvendelsen af realistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle elementer er analysen af imbabura quechua-suffikset *-chá(ri)* i Boye 2005:

Semantisk analyse af imbabura quechua-suffikset *-chá(ri)* (jf. Boye 2005):

1. Betydningsregistrering: Suffikset *-chá(ri)* har to betydninger: Det fungerer som epistemisk markør af usikkerhed og som illokutionær markør af ja-nej-spørgsmål.

2. Identificering af central betydning: Den epistemiske betydning er central, idet man med henvisning til den kan redegøre for suffiksets strukturelle egenskaber.
3. Beskrivelse af øvrige betydninger som afledte: De to betydninger er tværspørgligt og efter al sandsynlighed diakront relaterede, og relationen og dermed afledningsforholdet mellem dem kan beskrives i form af et pragmatisk rationale.

For så vidt som realistisk generalisering kun består i at rangordne faktisk registrerede betydninger – og dermed nødvendigvis må nævne alle registrerede betydninger – deler den ligesom realistisk betydningsregistrering ingen af de to teoretiske problemer, der er forbundet med idealistisk generalisering.

Når det gælder analysen af underordningskonjunktionen *om*, er sontringen mellem realistisk betydningsregistrering og realistisk generalisering faktisk ikke vigtig. Konjunktionen kan uden videre analyseres som kodende én og kun én konkret betydning. Denne betydning er enten den eneste faktisk registrerbare (realistisk betydningsregistrering) eller den centrale (realistisk generalisering).

5. Analysen af *om* som illokutionær markør: markør af ja-nej-spørgsmål

Det samme lader til at gælde for den franske underordningskonjunktion *si*. Herslund (1972) foreslår, at den betydning, *si* koder, er den illokutionære betydning "spørgsmål" – *si* fungerer som markør af **ja-nej-spørgsmål**. Han analyserer således i overensstemmelse med Togeby (1966: 135) den franske ledsætning i (21) som en "interrogative indirecte", et indirekte spørgsmål (Herslund 1972: 8).

(21) Je ne sais pas s'il viendra. (Herslund 1972: 8)

Christensen (2007: 113) antyder en tilsvarende analyse af den danske underordningskonjunktion *om*, når hun betegner ledsætninger som den i (22) som "interrogative".

(22) Jeg ved ikke om du nogensinde har set sådan et stykke papir.
(Christensen 2007: 113)

Men der er en række problemer forbundet med at analysere underordningskonjunktionen sådan.

For det første er antagelsen af tilstedeværelsen af illokutionær betydning i indlejrede sætninger kontroversiel. Hare (1971 [1970]: 91) understreger således, at engelske *ifsætninger* ikke har noget "neustic", ikke nogen illokution, men højst et "tropic", en (præ-)illokutionær værdi. Tilsvarende argumenterer Harder (1996: 100) for, at engelsk *if* ikke koder illokutionær betydning.

For det andet opfører *om*-ledsætninger sig ikke generelt som ja-nej-spørgsmål. Med visse helsætninger kan man behandle en indlejret *om*-ledsætning som et ja-nej-spørgsmål og svare *ja*, *jo* eller *nej* til den (jf. (23)). Men det kan man kun, når helsætningen har en klart markeret spørgende illokution (jf. (24)). Og det er langt fra med alle helsætninger, man kan gøre det (jf. (25)-(27)).

- (23) A: – Jeg ved ikke om du nogensinde har set sådan et stykke papir?
B: – Jo, det har jeg!./Nej, det har jeg ikke!
- (24) A: – Jeg ved ikke om du nogensinde har set sådan et stykke papir.
B: – Jo, du gør./Nej, det gør du vel ikke.
- (25) A: – Hun ved om han kommer?
B: – *Ja, han gør./*Nej, han gør ej.
- (26) A: – Han prøvede om han kunne rokke stenen?
B: – *Ja, han kunne./*Nej, han kunne ej.
- (27) A: – Forslaget omfatter alle uanset om de har ret til dagpenge eller løn under sygdom?
B: – *Ja, de har./*Nej, de har ej.

For det tredje indfanger analysen af *om* som markør af ja-nej-spørgsmål ikke ligetil det forhold, at *om*-ledsætninger tillader en konstruktion, der forudsætter en nægtelse (jf. (13)-(18)). (Det samme problem gælder

for den tilsvarende analyse af fransk *si*. Herslund (1972: 21-24) sniger sig uden om problemet ved at simpelthen blot at postulere, at ja-nej-spørgsmål indeholder et nægtende element).

For det fjerde kan om-ledsætninger ikke gengive et ja-nej-spørgsmål fuldstændigt (sml. (28) og (29)), men højst det propositionelle indhold i et ja-nej-spørgsmål (sml. (28) og (30)).

(28) Mary: Må jeg kysse dig?

(29) Mary: *Jeg spørger, om må jeg kysse dig.

(30) Frederik: Mary spurgte om hun [ikke *jeg*] må kysse mig [ikke *dig*].

Det kan således dårligt være betydningen "spørgsmål", der kodes af underordningskonjunktionen *om*.

6. Om som epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition

Nedenfor skal jeg argumentere for en analyse af underordningskonjunktionen *om* som **epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition**. Analysens hovedpointer er disse:

1. *Om*-ledsætningen udtrykker en epistemisk modificeret proposition.
2. Ledsætningen uden *om* udtrykker en proposition.
3. *Om* tager denne proposition i sit skopus og markerer usikkerhed om den.

Som det fremgår, spiller begrebet usikkerhed en central rolle i analysen. Det adskiller sig fra Larsens non-realiser-begreb i tre vigtige henseender. For det første er det en beskrivelse af en faktisk registreret betydning – fx den i (31).

(31) Det var i aftes uvist om der var tale om en bombebil. (*Korpus 2000*)

For det andet er det en minimalt generaliseret beskrivelse af en sådan betydning. Begrebet usikkerhed har ikke forskellige kontekstbestemte manifestationer. Tværtimod kan usikkerhed betragtes som ganske vist analyserbart (nægtet sikkerhed), men ikke reducerbart, for så vidt som ingen sprog er attesteret, som koder en underinddeling af usikkerhed. For det tredje er det en tvær sprogligt relevant beskrivelse: Usikkerhedsmarkører (dubitativer) er identificeret i en række sprog – fx baskisk, fore, gooniyandi, hanis, hixkaryana, lega, mapuche, nambiquara, ngiyambaa, nunggubuyu, quechua, slave og tamilsk (Boye 2006: 101).

Der er mindst fem gode argumenter for analysen af underordningskonjunktionen *om* som usikkerhedsmarkør.

1. Det nægtende element ("u-") i "usikkerhed" indfanger det forhold, at *om*-ledsætninger tillader en konstruktion, der forudsætter en nægtelse (jf. (13)-(18)).
2. Mere generelt er analysen af underordningskonjunktionen *om* som usikkerhedsmarkør forenelig med alle de forhold, der udelukker analysen af den som markør af ja-nej-spørgsmål. Det gælder fx det forhold, at *om*-ledsætninger ikke kan gengive et ja-nej-spørgsmål fuldstændigt, men højst det propositionelle indhold i et ja-nej-spørgsmål (jf. afsnit 5). Som usikkerhedsmarkør må underordningskonjunktionen *om* tage netop en proposition i sit skopus.
3. Analysen er forenelig med den observerede frie (betydningsbevarende) variation mellem adverbielle *om*-ledsætninger og adverbiel brug af helsætningsstruktur med tomt fundamentfelt (eksempler fra Hansen & Larsen 1970: 37-38).

(32a) Om du kunne komme, ville det være dejligt.

(32b) Kunne du komme, ville det være dejligt.

(33a) Selv om han ikke bliver færdig til tiden, skal han have sine penge.

(33b) Bliver han ikke færdig til tiden, skal han alligevel have sine penge.

Uden for adverbiel brug fungerer helsætningsstruktur med tomt fundamentfelt som markør af ja-nej-spørgsmål (imperativiske helsætning-

ger udgør ikke en undtagelse her, da de – i øvrigt stik imod hvad der hævdes i Hansen & Larsen 1970 – rimeligvis slet ikke har noget fundamentfelt). Denne funktion er pragmatisk relateret til funktionen at markere usikkerhed: Ja-nej-spørgsmål implicerer usikkerhed (jf. Boye 2005, 2006). Brugen af helsætningsstruktur med tomt fundamentfelt i (32b) og (33b) kan således antages diakront at bero på usikkerhedsimplikaturen.

4. Analysen indfanger intuitivt alle anvendelser af underordningskonjunktionen *om*. Betragt fx anvendelserne af underordningskonjunktionen i (34)-(41). For hver eneste anvendelse gælder det, at *om* kan beskrives præcist som en usikkerhedsmarkør.

- (34) Hun spurgte *om* jeg ville have en kop kaffe. (= (1))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition og ekspliciterer dermed den usikkerhed, der impliceres af, at propositionen fremstilles som genstand for et ja-nej-spørgsmål.
- (35) Han prøvede *om* han kunne rokke stenen. (= (2))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition og ekspliciterer dermed den usikkerhed, der forudsættes af *prøvede*.
- (36) Forslaget omfatter alle uanset *om* de har ret til dagpenge eller løn under sygdom. (= (3))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der udtrykkes af styrelsen til *uanset*.
- (37) *Om* alt går vel under prøverne, får hun sin debut den 22. januar. (= (4))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at propositionen 'hun får sin debut den 22. januar' gælder.
- (38) *Om* det er rigtigt eller ej, må sagen gå sin gang. (= (5))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at propositionen 'sagen må gå sin gang' gælder.

- (39) De vil ikke tro på fuglereden *selv om* jeg viser den frem. (jf. (6))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, på trods af hvilken propositionen 'de vil ikke tro på fuglereden' gælder.
- (40) Det ser ud *som om* han græder. (jf. (7))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der sammenlignes med og dermed fremstilles som en inferens på baggrund af en visuel fremtræden ('det ser ud').
- (41) *Om end* min krop og mit hjerte forgår,
så er Gud for evigt mit hjertes klippe og min lod. (= (8))
Om udtrykker usikkerhed om en indlejret proposition, der fremstilles som en omstændighed, på trods af hvilken propositionen 'Gud er for evigt mit hjertes klippe og min lod' gælder.
5. Analysen af underordningskonjunktionen *om* som usikkerhedsmarkør indfanger *om*'s kontrast til andre underordningskonjunktioner. Betragt fx kontrasterne i (42)-(47). For hver eneste kontrast gælder det, at den kan beskrives præcist som en epistemisk kontrast mellem usikkerhed og (relativ) sikkerhed: Når ledsætningen *Ib græder* indledes af *om*, må den proposition, den udtrykker, vurderes som usikker (såfremt kun den aktuelle helsætning lægges til grund for vurderingen). Når ledsætningen derimod indledes af en kontrasterende underordningskonjunktion, må propositionen vurderes som (relativt) sikker (igen såfremt kun den aktuelle helsætning lægges til grund for vurderingen).

Kontraster

Epistemiske vurderinger af propositionen 'Ib græder' på baggrund af de aktuelle sætninger

(Komplementsætningskontraster)

(42a) Bo siger at Ib græder.

Sikker (såfremt Bo vurderes pålidelig)

(42b) Bo siger om Ib græder.

Usikker (uanset om Bo vurderes pålidelig)

(43a) Bo ved at Ib græder.

Sikker (uden fokus på *ved*)

(43b) Bo ved om Ib græder.	Usikker
(44a) Bo tænker over at Ib græder.	Sikker
(44b) Bo tænker over om Ib græder.	Usikker
(45a) Bo går uanset at Ib græder.	Sikker
(45b) Bo går uanset om Ib græder.	Usikker
(Adverbielle sætningskontraster)	
(46a) Det ser ud til at Ib græder.	Ret sikker
(46b) Det ser ud som om Ib græder.	Usikker
(47a) Når Ib græder, går Bo.	Sikker
(47b) Om Ib græder (eller ej), går Bo.	Usikker

7. Udvidelse af analysen af *om* som epistemisk konjunktion

Som påpeget af Harder (1996: 99) har underordningskonjunktioner funktion ikke blot **nedadtil**, i forhold til ledsætningen, men også **opadtil**, i forhold til helsætningen. Den analyse af underordningskonjunktionen *om*, der blev præsenteret i afsnit 6, indfanger kun konjunktionens funktion nedadtil. Analysen kan imidlertid nemt udvides, så den også indfanger konjunktionens funktion opadtil.

Det er helt oplagt, at underordningskonjunktionen *om*'s funktion opadtil er at **indlejre** den **proposition**, der udtrykkes af ledsætningen, i det sagforhold, der udtrykkes af helsætningen. Der kan imidlertid skelnes to funktioner opadtil: I sætninger som (48) og (49) indlejrer *om* ledsætningens proposition som **primært** eller **sekundært argument** i et overordnet sagforhold.

(48) ... det er usikkert om projektet vinder støtte i den tjekkiske regering. (*Korpus 2000*)

(49) ... jeg spekulerer på om det er tilfældet her! (*Korpus 2000*)

Men i sætninger som (50) indlejrer *om* ledsætningens proposition som **cirkumstantial** i et overordnet sagforhold.

(50) ... om alt går vel, kommer der unger ud af det. (*Korpus 2000*)

Det kan således konkluderes, at underordningskonjunktionen *om* er neutral mht. kontrasten mellem argumentindlejring og cirkumstantialindlejring.

Det ligger nu lige for at sammenligne underordningskonjunktionen *om* med underordningskonjunktionen *hvis*. Nedadtil har *hvis* samme funktion som *om*. Den er en epistemisk konjunktion, en usikkerhedsmarkør. I (51) udtrykker *hvis* således usikkerhed om en indlejret proposition ('alt går vel'), der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at en overordnet proposition gælder – ligesom *om* gør det i (37).

(51) Hvis alt går vel, kommer der unger ud af det.

Opadtil deler *hvis* derimod kun en af *om*'s funktioner. *Hvis* kan indlejre ledsætningens proposition som cirkumstantial i et overordnet sagforhold – som i (51). Men *hvis* kan ikke indlejre ledsætningens proposition som argument (jf. (52) med (48), og (53) med (49)).

(52) *Det_i er usikkert [hvis projektet vinder støtte i den tjekkiske regering],.

(53) *Jeg spekulerer på hvis det er tilfældet her!

Hvor *om* er neutral mht. kontrasten mellem argumentindlejring og cirkumstantialindlejring, er *hvis* altså specifikt cirkumstantialindlejrende (den tilsyneladende argumentindlejrende brug af *hvis* i *Gennem radioen eller politiets højtalervogne vil du få at vide hvis dit område skal evakueres* (fra De Gule Sider) lader til at være resultatet af en kontamination). Men for så vidt som den cirkumstantialindlejrende brug af *om* (i fx (4) og (50)) er ved at uddø, er der måske ved at opstå komplementær distribution: Underordningskonjunktionen *hvis* indlejrer usikre propositioner som cirkumstantialer, mens underordningskonjunktionen *om* indlejrer usikre propositioner som argumenter.

8. Epistemiske underordningskonjunktionssystemer

Det er ikke blot underordningskonjunktionen *om*, der uden videre kan beskrives som epistemisk. Det kan også de systemer (eller paradigmer) af underordningskonjunktioner, den indgår i (jf. diskussionen

af (42)-(47) i afsnit 6). I overensstemmelse med sondringen mellem argumentindlejrede og cirkumstantialindlejrende funktion (jf. afsnit 7) kan der skelnes mellem to sådanne **epistemiske underordningskonjunktionssystemer**.

I **systemet af argumentindlejrende underordningskonjunktioner** kontrasterer *om* med *at*. Mens *om* markerer usikkerhed om ledsætningens proposition, må *at* her betragtes som **epistemisk neutral**. Dels er det velkendt, at argumentindlejrende *at* ofte kan udelades, dels kan *at* bruges til at indlejre propositioner, som der ikke er sikkerhed om (og som derfor heller ikke kan karakteriseres som "reale" i nogen fornuftig forstand), som i (54).

(54) ... det er ikke sikkert at det bliver liggende på den måde. (*Korpus 2000*)

I **systemet af cirkumstantialindlejrende underordningskonjunktioner** kontrasterer *om* (og *hvis*) med bl.a. *når* og *da*. Mens *om* (og *hvis*) markerer usikkerhed om ledsætningens proposition, kan *når* og *da* her uden videre beskrives som (bl.a.) sikkerhedsmarkører. I sætninger som dem i (55) (= (47)) indlejrer underordningskonjunktionerne en proposition ('Ib græder'), der fremstilles som en omstændighed, der skal gælde, for at en overordnet proposition ('Bo går') gælder. Men hvor *om* markerer usikkerhed om den indlejrede proposition som usikker, markerer *når* sikkerhed om den.

(55a) Når Ib græder, går Bo.

(55b) Om Ib græder (eller ej), går Bo.

Epistemiske underordningskonjunktionssystemer findes også i andre sprog. Jacalteco, acateco, japansk, koreansk, boumaa fiji, germanske sprog og romanske sprog har alle **systemer af argumentindlejrende underordningskonjunktioner**. Det samme gælder måske baskisk, tzotzil og israelsk. I jacalteco udviser de argumentindlejrende underordningskonjunktioner *chubil* og *tato* fx en epistemisk kontrast. Den første markerer sikkerhed om en indlejret proposition og karakteriseres således af Craig (1977) som "factive", mens den anden markerer usikkerhed om en indlejret proposition og således "introduces an expected, supposed, or believed

fact" (Craig 1977: 232). I (56) udtrykker *chubil* den sikkerhed om en indlejret proposition, der impliceres af, at propositionen fremstilles som genstand for et udsagn fra "alcalden", som er en meget pålidelig kilde. I (57) udtrykker *tato* derimod den usikkerhed om en indlejret proposition, der impliceres af, at propositionen fremstilles som genstand for et udsagn fra en mindre pålidelig kilde (Craig 1977: 268).

- (56) xal naj alcal [chubil chuluj naj presidente].
(Craig 1977: 268)
sagde DEF alcalde KONJ komme.FUT DEF præsident.
'Alcalden sagde at præsidenten kommer'.

- (57) xal naj [tato chuluj naj presidente]. (Craig 1977: 268)
sagde han KONJ komme.FUT DEF præsident.
'Han sagde at præsidenten kommer'.

De koreanske argumentindlejrende nominalisatorer *-(u)m* og *-ki* udviser ifølge Kim (1984: 45) en tilsvarende epistemisk kontrast. Den første markerer sikkerhed om en indlejret proposition og beskrives af Kim som "factive", mens den anden markerer usikkerhed og således beskrives som "nonfactive". I overensstemmelse hermed anvendes *-(u)m* i forbindelse med overordnede prædikater, der forudsætter, at en indlejret proposition gælder. Derimod anvendes *-ki* i forbindelse med prædikater, der ikke forudsætter noget sådant.

- (58) [Ku phikoin -i kyelpaykha] -m -i
DEF tiltalte -NOM uskyldig -NMLSR -NOM
cungmyentoy -ess -ta. (Chang 1996: 145)
være.vist -PRÆT -DEKL.
'Det er blevet vist at den tiltalte er uskyldig'.

- (59) [Nayil pi -ka o] -ki (-ka) swipta.
(Chang 1996: 144)
i.morgen regne -NOM komme -NMLSR -NOM let.
'Det er sandsynligt at det vil regne i morgen'.

Det er naturligvis ikke alle sprog, der har et system af underordningskonjunktioner. Nogle sprog har kun en enkelt (argumentindlejrende

og/eller cirkumstantialindlejrende) konjunktion. Selv i sådanne sprog kan underordning imidlertid være forbundet med en epistemisk kontrast. Kontrasten er så blot et rent pragmatisk fænomen. I japansk kan det cirkumstantialindlejrende morfem *-tara* fx alt afhængigt af konteksten læses, enten så det svarer til *når* i (55a), eller så det svarer til *om* i (55b).

- (60) [Konya syuzin ga kaette ki -tara],
i.aften mand SUBJ returnere komme -KONJ
tazune -masyoo. (Akatsuka 1985: 626)
spørge -vil.
'Når/hvis min mand kommer hjem i aften, vil jeg spørge'.

Ifølge Akatsuka (1985) udviser *-tara* her helt klart en epistemisk kontrast: "If the speaker takes for granted that her husband will come home, it is temporal; but if she is not absolutely sure, it is conditional" (Akatsuka 1985: 626). Noget tilsvarende kunne siges om brugen af den tyske cirkumstantialindlejrende underordningskonjunktion *wenn* i (64).

- (61) Wenn mein Mann heute Abend zurückkommt, werde ich fragen.

Det lader altså til, at epistemiske begreber som sikkerhed og usikkerhed spiller en central rolle for forståelsen af underordning i en række sprog.

9. Konklusion

Fremstillingens hovedpointer kan sammenfattes, som følger.

1. Analysen af underordningskonjunktionen *om* som non-realismarkør er problematisk.
2. Brugen af idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer (som eksemplificeret ved non-realisanalysen af *om*) er problematisk.
3. Analysen af *om* som markør af ja-nej-spørgsmål er problematisk.
4. Underordningskonjunktionen *om* kan uproblematisk analyseres som epistemisk konjunktion: markør af usikkerhed om en indlejret proposition.

5. Kontrasterne mellem underordningskonjunktionen *om* og andre underordningskonjunktioner kan uproblematisk analyseres som epistemiske.

Henvisninger

- Akatsuka, N. (1985). Conditionals and the epistemic scale, *Language* 61.3, 625-639.
- Boye, K. (2005). Semantisk analyse og afvigelser mellem sprogbrug og sprogstruktur, i K. Boye, L. Heltoft, E. S. Jensen & R. Therkelsen (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 12, 27-46.
- Boye, K. (2006). *Epistemic meaning: A cross-linguistic study*. Ph.d.-afhandling. København: Københavns Universitet.
- Boye, K. & P. Harder. (2007). Complement-taking predicates: usage and linguistic structure, *Studies in Language* 31.3, 569-606.
- Chang, S.-K. (1996). *Korean*. Amsterdam: John Benjamins.
- Christensen, T. K. (2007). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Craig, C. (1977). *The Structure of Jacaltec*. Austin: University of Texas Press.
- Ferguson, C. A. (1970). Grammatical categories in data collection. *Working Papers in Language Universals*. Stanford: Stanford University.
- Hansen, E. & P. H. Larsen. (1970). To bidrag til beskrivelsen af "non-realis" i dansk, *NyS* 1, 34-41.
- Harder, P. (1996). Subordinators in a semantic clause structure, i B. Devriendt, L. Goossens & J. van der Auwera (red.) *Complex structures: A functionalist perspective*, Berlin: Mouton de Gruyter, 93-118.
- Hare, R. M. (1971) [1970]. Meaning and speech acts, *Practical inferences*, London: Macmillan, 3-24.
- Haspelmath, M. (2003). The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison, i M. Tomasello (red.) *The new psychology of language: Cognitive and functional approaches to language structure* 2, London: Lawrence Erlbaum, 211-242.
- Herslund, M. (1972). *Betingelsesbisætninger: En skitse i transformationel syntaks*, *Romansk Instituts Dupliserede Smaaaskrifter* 5, København: Københavns Universitet.

- Jakobson, R. (1971) [1936]. Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre, *Selected Writings* II. Den Haag: Mouton, 23-71.
- Kim, N.-K. (1984). *The grammar of Korean complementation*. Honolulu: Hawaii University Press.
- Togebly, K. (1966). Les pronoms interrogatifs-relatifs et les conjonctions de subordination, *Les Congrès et Colloques de l'Université de Liège* 36, 131-139.

Lingvistik – nu som semiotik

Per Durst-Andersen

1. Introduktion

Vi står over for en række problemer som ingen tilsyneladende har haft den fjerneste anelse om. Jeg taler om Saussures teori om tegnets arbitraritet fra 1916 og om Bühlers Organon-model fra 1934. I det følgende vil jeg forsøge at identificere problemerne og senere forsøge at løse dem.

2. Saussure endnu engang

2.1. Saussures tegnopfattelse og hans indflydelse

Som bekendt revolutionerede Saussure den ganske lingvistik ved at sige at sproget er et tegnsystem bestående af et udtryk, et lydbillede eller *signifiant*, og et indhold, et begreb eller *signifié*. Han sagde endvidere at der består en arbitrær, dvs. en fuldstændig vilkårlig, relation imellem udtrykket og indholdet, og at denne relation er etableret ved hjælp af en konvention (Saussure 1916: 66ff). Dette har siden været udgangspunktet for alle lingvistiske teorier. Det betyder at man siden Saussure mener at sproget består af ord eller leksemer, der er symboler og således ikke indekser eller ikoner (jf. Peirce 1932). Saussure nævnte ikke noget om grammemernes særlige semiotiske status, og det har så vidt jeg kan bedømme ikke bekymret nogen sidenhen. Skiftet fra ordet, det simple tegn – den yndede genstand indtil 1957, til sætningen, det komplekse tegn – den foretrukne genstand siden 1957, har ikke haft den ringeste indflydelse på lingvistikens semiotiske grundlag.

2.2. Problemet kort og godt

Som sagt har ingen sat spørgsmålstegn ved tegnets tosidighed og ved dets arbitraritet. Jakobson (1962, 1963 og 1965) forsømte ikke nogen lejlighed til at kritisere Saussure og fremhæve Peirce. Han

gik imod Saussures opfattelse af tegnet som arbitrært, men alle hans eksempler på indeksikalitet og ikonicitet er hentet fra morfologien eller syntaksen, hvorfor han aldrig fik taget rigtigt hul på problemet: Hvad er formålet med at leksemet er arbitrært? Ingen har tilsyneladende nogensinde stillet sig selv dette spørgsmål. Og det blev ikke stillet af Jakobson selv, selv om han netop gik ind for et teleologisk syn på grammatik – en særlig funktionalistisk variant – og hele livet kæmpede for at udvikle en sådan sproglig model, kaldet *means-end model* (se fx Jakobson 1963).

2.3. Diskussion af tegnets arbitraritet og dets rolle

Vi opretholder det skarpe skel mellem sprogets leksikon, dvs. leksemer der udgør et såkaldt additivt system, og dets grammatik, dvs. grammemer der udgør et såkaldt struktureret system. Leksikonnet består i princippet af tre ting: 1) navne for genstande i form af substantiver; 2) navne for situationer i form af verber; og 3) navne for kvaliteter i form af adjektiver. Uden et grammem ville et leksem ikke kunne pege ud over sig selv. Fællesnavnet *bog* skaber et *image*, men ikke et billede af en bestemt bog, og samtidig en *idea*, men ikke nogle bestemte tanker om en særlig bog. Navnets helt abstrakte evne gør det i stand til at referere til en hvilken som helst “bog” i en fortidig, nutidig eller fremtidig verden, og i en hvilken som helst objektiv eller forestillet verden. Jeg kalder denne helt specielle evne for leksemet **omnipotens**. Leksemet har netop denne evne, fordi det er et symbol, hvor der er en arbitrær relation mellem udtrykket, fx *bog*, og indholdet, fx “bog”.

Ordet *morgen* kan anvendes om en hvilken som helst “morgen” i fortiden, nutiden og fremtiden. Der er ingen begrænsninger overhovedet. På samme måde kan *Morgen!* eller *Morning!* bruges som en hilsen hver eneste morgen og kan siges til alle der forstår dansk eller engelsk. Hvis vi sammenligner dette med enhver anden tilsvarende non-verbal hilsen såsom et godmorgen kys, en godmorgen omfavelse, et godmorgen knus, et godmorgen håndtryk, et godmorgen nik og et godmorgen vink (der alle fungerer som såkaldte *emblem*er eller intentionelle gestus, jf. Kendon 1995 og McNeill 1992), så er der ingen af dem der har det sproglige tegns omnipotens. Og dette skyldes netop at de alle indeholder indeksikalske og ikoniske elementer.

Alle de symbol-lignende hilse-gestus kan siges at indeholde to typer af indhold (jf. Jensen 1999). For det første indeholder de alle "I hereby show you my respect" – det knytter sig til gestussen selv og dens retning. For det andet involverer de også "We hereby reconfirm our mutual relationship" som opstår, når modtager gengælder afsenders hilsen, dvs. det er effekten af en succesrig kommunikationssituation. Pointen er imidlertid at selv om jeg kan sige *Morgen!* eller *Morning!* til min kone, til min nære ven, til min kollega, til en person jeg møder daglig på min vej til arbejde, og til en total fremmed person som jeg ser for første gang foran mit kontor, så kan jeg ikke give et godmorgen kys til en fuldkommen fremmed person eller et godmorgen nik til min kone eller et godmorgen håndtryk til ham jeg møder hver dag, men som jeg aldrig har snakket med. Hver eneste af de non-verbale hilseformer er begrænset i deres anvendelse, fordi de som tegn er alt andet end arbitrære: der er en **diagrammatisk**, dvs. en ikonisk relation mellem udtrykket og indholdet. Den fysiske afstand imellem afsender og modtager afspejler den psykiske nærhed der hersker mellem de samme. Det betyder at hvis afsender og modtager har et nært forhold til hinanden, vil det alt andet lige afspejle sig i den hilseform de vil anvende. Derfor vil jeg kysse min kone, men nikke til én jeg møder hver dag, men som jeg ellers ikke har noget som helst forhold til udover det. Pointen er altså at netop pga. det diagrammatiske forhold kan ingen af de pågældende hilsegestus bruges som et universalie-udtryk. Dét at de indeholder ikoniske elementer, får dem til at tale med en **konkret stemme**. Og dét at de samtidig er **indeksikalske**, dvs. hilse-udtrykket peger entydigt mod modtager, gør dem **dynamiske** og **målrettede**. Der er ingen tvivl om at gestus-tegnene også fungerer som symboler, men det vigtige er at det ikke er muligt at adskille koden fra selve den brugte gestus. Koden er en inhærent del af tegnene selv, fordi tegnene ikke blot er symbolske, men inhærent set også er indeksikalske og ikoniske.

2.4. Konklusion og afgrænsning af problemet

Det er derfor et *must* for et universelt kommunikationsmiddel at have et arbitrært tegnsystem. Pointen er imidlertid at et arbitrært tegn i sig selv er statisk og derfor totalt hjælpeløst i en kommunikationssituation. Symbolet behøver en kode der kan føre det til rette sted. Alt dette vender vi tilbage til nedenfor.

3. Bühler endnu engang

3.1. Introduktion til Bühler's Organon-model

Ligesom ingen havde set noget problem med Saussure, har ingen hidtil set mangler ved Böhlers Organon-model der blev publiceret i 1934, men som egentlig var udviklet i 1918 (jf. Bühler 1934: 28). I sin model betragter Bühler sproget som et kommunikationsmiddel der kræver tre obligatoriske deltagere: en afsender, en modtager, samt genstande og sagsforhold ("Gegenstände und Sachverhalte"). Sproget etablerer en funktion med hver af de tre deltagere: udtryksfunktionen er koblet til afsender, appelfunktionen til modtager, og fremstillingsfunktionen til genstande og sagsforhold (se figur 1).

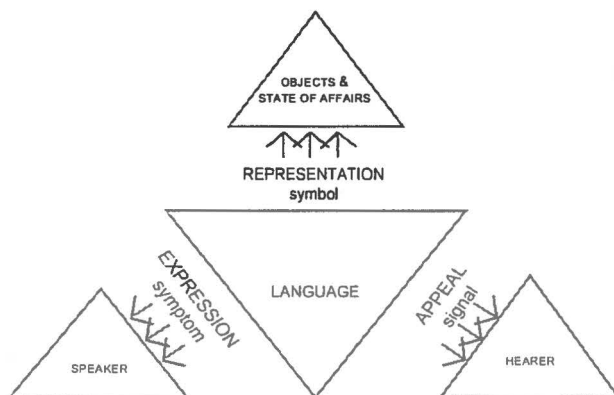

Fig. 1: Bühlers Organon-model

Modellen påvirkede ikke blot al fremtidig forskning inden for lingvistik, oversættelsesstudier og kommunikationsvidenskab, men lagde også grunden til pragmatik i almindelighed og sproghandlingsteori i særdeleshed (jf. Bühler 1934: 30ff). Searles skelnen mellem "expressives – commissives – declarations" ville være utænkelig uden hans lærers indflydelse (Austin 1962), men den var også i direkte forlængelse af Böhlers tre distinktioner, dvs. sproget ift. afsender, modtager og virkeligheden (genstande og sagsforhold) (jf. Searle 1969). På denne måde har modellen været en enorm inspiration og en ledetråd for flere generationer af forskere, skønt ikke alle nødvendigvis selv er klar over det.

3.2. Diskussion af Bühlers sprogfunktioner

Ifølge Bühler er fremstillingsfunktionen den mest dominerende af de tre funktionen (p. 30), selv om alle tre altid er til stede i en ytring. Dét at de alle tre findes i enhver ytring, gør Bühlers sprogfunktioner til en del af formen og ikke substansen (jf. Hjelmslev 1943). Når en person siger *Den hest er meget smuk*, fremstiller ytringen ikke blot et sagsforhold eller en situation der involverer en vis genstand, men den udtrykker samtidig afsenders følelser i videste forstand og fungerer som appel til modtager om at give respons. Jakobsons seks (jf. Jakobson 1960) og Hallidays syv funktioner (jf. Halliday 1975) dukker ikke op i hver en ytring og er derfor at betragte som talefunktioner.

Selv om dette lyder fornuftigt og overbevisende, så opstår der et problem, hvis man læser Bühler grundigt. Hvor hans udtryksfunktion og appelfunktion kun giver mening i en kommunikationssituation, bliver hans "Darstellungsfunktion" brugt i to vidt forskellige betydninger svarende til den statiske og dynamiske betydning af *Darstellung*. Ifølge Bühler repræsenterer sproget både genstande, dvs. enkeltting, og sagsforhold, dvs. situationer, tanker, relationer mv. Der er imidlertid meget stor forskel på disse områder: *repræsentation* er noget statisk og *fremstilling* er noget dynamisk.

Når et sprog repræsenterer genstande, så behøver det ikke gøre det i kommunikation, snarere tværtimod. Denne funktion er i princippet statisk og har en plads uden for en kommunikationssituation. Den afspejler sig i ordbøger i form af leksemer eller ord der tilsammen udgør et sprogs leksikon. Man kalder det også for sprogets benævnelsesfunktion eller nominationsfunktion.

Når sproget repræsenterer situationer, det være sig i en reel eller i en forestillet verden, har vi ikke at gøre med ord, dvs. symboler, men med sætninger eller komplekse tegn som Bühler kalder det, svarende til *supertegn* i Eco's terminologi (jf. Eco 1975). Kort sagt drejer det sig her om sprog i skriftlig og mundtlig diskurs, hvor sproget er et dynamisk fænomen og ikke et statisk. Dette er sprogets fremstillingsfunktion i snæver forstand. Denne dualitet findes ikke hos de to andre funktioner. Det er netop denne dualitet der gør at Bühler lægger afgørende vægt på "Darstellungs"-funktionen, jf. *Die Darstel-*

lungsfunktion der Sprache der er undertitlen på hans bog. Bühler siger helt eksplicit (1934: 30) at sproget er et system der har to klasser af “Darstellungs”-midler, nemlig et for ord, dvs. et leksikon, og et andet for sætningsbygning, dvs. en syntaks. Ifølge ham udfører begge systemer en “Darstellungs”-funktion, og det er netop dens dobbelte natur der gør den til den dominerende funktion og til noget ganske særligt. Han siger på samme sted (1934: 30): “... for at få det helt rigtigt på plads på det sted i figuren (fra p. 25) hvor der står ‘ting [Dinge]’, skriver vi nu den dobbelte betegnelse ‘genstande og sagsforhold’ [Gegenstände und Sachverhalte]“. Med andre ord hævder jeg at Bühler egentlig skelner mellem to forskellige ting ved at sætte et skarpt skel mellem ord og sætninger, men da de har samme benævnelse i tysk, nemlig *Darstellung*, får han slået den statiske anvendelse, dvs. repræsentation, og den dynamiske anvendelse, dvs. fremstilling, sammen i én funktion.

Jeg mener at vi bør fjerne ordet og dets nominationsfunktion fra selve modellen, hvis Organon-modellen skal give mening. På den måde står vi tilbage med en entydig forståelse af “Darstellung” som fremstillingsfunktion, samt tre sprogfunktioner der nu er på linje med hinanden. Alle tre funktioner er kun til stede i en kommunikationssituation og de er kun til stede i kraft af at grammatikken har gjort sit arbejde. Ord er symboler – de er statiske og kan ikke af sig selv deltage i kommunikation. Vi observerede det i forbindelse med *Morgen!* hvor intonationen afslørede at der var tale om en hilsen og ikke kun om nomination af en særlig del af døgnet.

3.3. Diskussion af Bühlers tegntyper

Bühlers Organon-model (se fig. 1) indeholder også en semiotisk lære. Ifølge ham er et hvilket som helst sprogligt tegn, det være sig ordet eller sætningen, “et *symbol* i kraft af tegnets tilforordning til en genstand eller et sagforhold, et *symptom* (bevis, indikation) pga. dets afhængig af afsenderen hvis indre det udtrykker, og et *signal* som følge af dets appel til modtageren hvis eksterne og interne adfærd det styrer ligesom alle andre kommunikative tegn” (1934: 28). På den måde bliver de tre sprogfunktioner eksplicit knyttet til tre forskellige tegntyper. Ingen har så vidt jeg kan se sat spørgsmålstejn ved den semiotiske triade, dvs. symbol – symptom – signal. Der er imidlertid

et stort problem. Symptomer og signaler er helt klart indekser. Et symptom peger tilbage på afsender og vi går således tilbage i tid til en tidligere oplevelse – der er tale om noget regressivt. Et signal peger fremad mod modtager og vi går derfor frem i tid – der er tale om noget progressivt. Et symbol peger ikke, men nævner blot noget. Der er ikke tale om nogen bevægelse og ej heller om nogen retning. Der er tilsyneladende et misforhold.

Igen får vi mistanke til Bühlers manglende skelnen mellem ord som statiske størrelser og sætninger som dynamiske størrelser. Det giver mening at sige at ord er symboler på deres genstande. Men det giver ikke nogen som helst mening at sige at en ytring er et kompleks symbol på et sagsforhold eller en situation. Hvis alle ytringer var komplekse symboler, ville det betyde at der skulle være en arbitrær og konventionel relation mellem hver enkelt ytring og hver enkel situation. Alle mennesker måtte så lære alle ytringer udenad for at lære hvad de symboliserer – ligesom de i sin tid lærte alle ord udenad for at vide hvad hvert enkelt stod for. Dette går direkte imod et af sprogets vigtigste egenskaber, nemlig dets produktivitet: sproget kan give udtryk for en hvilken som helst ny og gammel tanke, og alle kan forstås af en hvilken som helst sprogbruger der kan det pågældende sprog (se fx Hockett 1963, Jakobson 1968 og Lyons 1977: 76).

Kort sagt er ord symboler, men sætninger kan ikke være det. Sætninger må fungerer som indekser – de må udføre en udpegende funktion, hvorved de samtidig bliver dynamiske og målrettede. Dette betyder at vi må fjerne *symbol* fra Bühlers triade og i stedet søge efter det indeks der skal erstatte det. Vi er således på udkig efter et navn til det tegn der peger på den situation i virkeligheden, der gav afsender en oplevelse og som modtager vender tilbage til, når han har afkodet ytringen. Jeg vælger termen *model*, og definerer den som det indeks der passer til sprogets fremstillingsfunktion: en ytring er en model, fordi den peger på en særlig situation – udover at den også samtidig er et symptom på afsenders oplevelse af denne særlige situation og et signal til modtager om at finde en tilsvarende oplevelse hos sig selv. Derved når vi frem til følgende indeks-triade: **model – symptom – signal**. Anvender vi Peirce's trikotomiske tankegang, er *model* førstehed, *symptom* andethed, og *signal* tredjehed.

3.4. Konkluderende bemærkninger

Organon-modellen forklarer hvorfor modtager hele tiden må tolke en ytring på tre forskellige måder for at trække al mulig information ud af ytringen. En ytring vil således altid fremstille en specifik situation, udtrykke afsenders forhold til denne og samtidig appellere til modtager om at finde ud af ytringens og ytringsdelenes informationsmæssige status for senere at nå frem til den refererede del af virkeligheden gennem mentale modeller. Det betyder at Bühlers Organon-model er en afkodningsmodel – det er **modtagers model**. Den er en *både-og* model, fordi en ytring altid vil være en model af en situation, et symptom på afsenders oplevelse og et signal til modtager om at finde en matchende oplevelse og en matchende situation. Eftersom alle sprogbrugere ved dette, må de også vide det som afsendere. På den måde opstår det naturlige spørgsmål: hvilken tegn- og kommunikationsmodel fungerer som afsenderens udgangspunkt? Hvilken model guider afsender, når han får en intention og gerne vil verbalisere den? Vi taler altså om en kodningsmodel, hvor vi helt naturligt må tage stilling til spørgsmålet: hvad er grammatikkens funktion i en kommunikationssituation? Hvad skal en kode gøre godt for? Bühler stillede sig aldrig den slags spørgsmål. Vi ved at sprogets hovedfunktion er at fungere som meddelelsesmiddel mellem mennesker, og at sproget er designet til at udføre sin hovedfunktion. Ingen har tilsyneladende overvejet om grammatikken kunne have én samlet funktion i en kommunikationssituation.

4. Afsenders model – Den grammatiske Trekant

Da leksemer er arbitrære størrelser og derfor statiske i sig og helt uden retning, må sproget have et middel der kan gøre dem dynamiske og retningsbestemte. Det er netop her grammatikken kommer ind i billedet. Uden en grammatik ville de arbitrære tegn være totalt hjælpeløse i en kommunikationssituation. Tegnets omnipotens ville være tom og meningsløs. Det er netop pga. tegnets arbitraritet at sproget må have en grammatik der kan give det fuldstændigt statiske tegn en semiotisk retning og samtidig en konkret stemme til det ellers totalt stumme tegn. Det arbitrære tegn er et symbol der blot nævner. For at et symbol kan få adgang til noget specifikt, må det transporteres derhen. Grammemer er indekser der fører det indlejrede symbol hen til sit bestemmelsessted.

I modsætning til afkodning der er en søgen i alle mulige retninger, stiller kodning afsender overfor et obligatorisk valg mellem tre målretninger. Det skyldes at der altid er tre deltagere i en kommunikationssituation – eller sagt på en anden måde – det Bühler kalder “sagsforhold” har i virkeligheden tre forskellige modaliteter eller forståelser: 1) situationen som sådan, 2) afsenders oplevelse af den, og 3) modtagers oplevelse af den (se Durst-Andersen 1992 for en kognitiv begrundelse af dette forhold). Da det der samler disse tre modaliteter, allerede er indeholdt i leksemet, kan grammemet ikke blot gentage det og derved ikke komme nogen veje, men må vælge en retning. Med andre ord kan man referere til situationen som sådan, til afsenders oplevelse af den eller til modtagers oplevelse – det sidste giver en information: en information er netop det sproglige resultat af afsenders sammenligning af sin egen oplevelse med modtagers oplevelse: hvis der er sammenfald, er det gammel information; er der ikke sammenfald, er det ny information. Modtager ved med andre ord at der bag informationen ligger en oplevelse hos afsender, og der bag den oplevelse også ligger en situation der.

Sproget må således vælge mellem tre forskellige eksistensmåder af ét og samme fænomen for ikke at komplicere tingene for afsender i kodningsprocessen og for ikke at forvirre modtager i afkodningsprocessen. Med andre ord er der tale om en enten-eller relation ifm. kodning (se fig. 2).

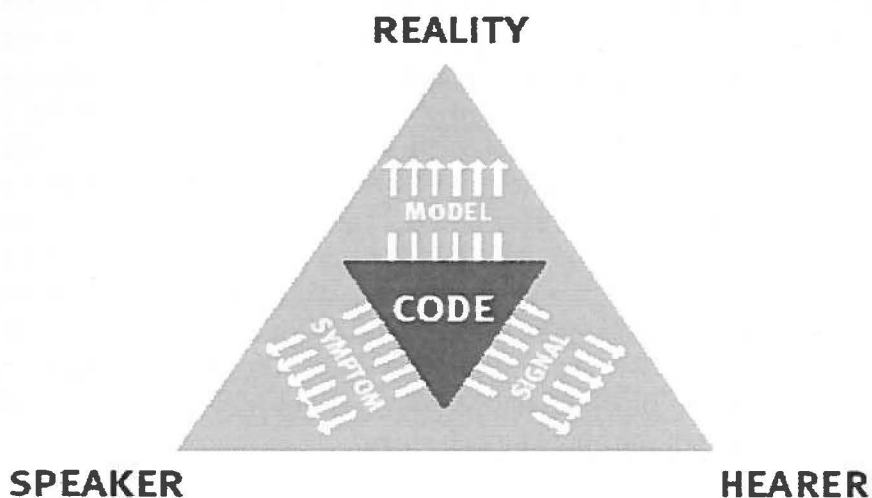

Fig. 2: Afsenders model – Den grammatiske Trekant

Afsender ved at et symbol potentielt set er tretydigt og at han må vælge om ytringen skal forstås som en model af situationen der fremstilles, et symptom på afsenders oplevelse af den eller som et signal til modtager om at finde en matchende eller en ikke-matchende oplevelse. Kun derigennem kan modtager vide hvordan ordene samlet skal forstås (jf. Durst-Andersen 2005b). Alle sprog har altså et sæt af symboler, dvs. et leksikon, men de er tvunget til at vælge mellem tre typer af indekser, dvs. om der peges på situationen som sådan, på afsender eller på modtager.

Når dette fundamentale valg af retning er truffet, står afsender over for endnu et valg: rammes målet (dvs. situationen, afsenderen eller modtageren) der nu peges på: (1) Er genstanden tilstede i den situation der refereres til? (2) Er genstanden en del af afsenders oplevelse? (3) Er genstanden en del af modtagers oplevelse? Dette valg er basalt set ikonisk og resultatet vil være et valg af et specifikt grammem (se nedenfor). Dette forklarer hvorfor Jakobson fandt ikonicitet inden for den grammatiske semantik (jf. Jakobson 1962, 1963 og 1965).

5. Tre arter af grammatisk orientering

Efter 1957, hvor Chomskys *Syntactic structures* blev publiceret, har lingvister troet på eksistensen af en universel grammatik og har forsøgt at finde de sproglige udtryk for det universelle indhold. Man er derved kommet til at se bort fra nogle empiriske facts omkring sprog, nemlig at nogle sprog, fx russisk og dansk, ikke har meget andet til fælles end ord og sætninger, mens andre sprog kan have meget mere til fælles, fx dansk og engelsk. Indholdsforskellene og -lighederne viser sig naturligt nok ved forskelle eller ligheder i udtryksstrukturene. Men fordi sproget er blevet tolket ensidigt som arbitrært, lægges der ikke vægt på tegnets udtryksside. Man har fulgt devisen: Når noget er vilkårligt, følger det at man kan udtrykke det samme på vidt forskellig måde. Ved nu at hævde at sprogets grammatik er ét stort indeks med ikoniske relationer, får sprogets udtryksside en ny og afgørende rolle. Sprog ser forskellige ud, fordi de adskiller sig fra hinanden mht. indhold. Sprog kan kun vise sit indhold gennem udtryk. Det er en vigtig lære at drage.

Nogle sprog har en kode som fungerer som model af situationer. De har specifikke verbale og nominale kategorier der adskiller dem fra andre

typer. De har perfektiv og imperfektiv aspekt der adskiller en begivenhed (en tilstand der er forårsaget af en aktivitet) og en proces (en aktivitet der har en tilstand som sit formål), indikativ og konjunktiv der adskiller en reel begivenhed fra en forestillet begivenhed, og direkte og oblique kasus der adskiller referentiel brug fra non-referentiel. Derudover har de subjektsløse sætninger, fordi de går ud fra situationen selv: hvis der ikke er en figur på billedet af situationen, kan der ikke være et subjekt. Det betyder at *It is raining* med formelt subjekt blot er *Raining* i den type af sprog. Den type af grammatikker kaldes virkelighedsorienterede, og de findes i sprog som russisk, kinesisk og hindi.

Andre sprog har en kode der fungerer som symptom på afsenders oplevelse af situationen. Disse sprog har også aspekt, for begivenheder og processer kan opleves, men de mangler som regel infinitivformen, fordi den ikke kan opleves, kun forestilles. Derudover har de et meget veludviklet modussystem inden for indikativ for at kunne skelne om afsender selv har set eller ikke har set begivenheden der refereres til; og hvis han har det, hvad han så har set: kun tilstanden, kun aktiviteten eller både aktiviteten og tilstanden. Denne type af grammatikker kaldes afsenderorienterede, og de findes i sprog som bulgarsk, tyrkisk og grusisk.

En helt tredje type af sprog er dem der har en kode der fungerer som signal til modtager om at finde meningen med hvad der ofte forekommer at være den rene galskab. Overvej fx flg. ytring: *Bush and Blair stayed in Iraq and the violence got worse*. Hvis man oversætter den direkte til russisk, vil man ikke blot få placeret Bush og Blair i Irak, men de vil også være udsat for en endnu større fare ved at blive der. I engelsk bruges Bush og Blair som metonymer for henh. de amerikanske og britiske tropper, hvilket enhver engelsktalende ved, fordi sproget er et signal til modtager om at genskabe de situationer der gemmer sig bag de ofte kortfattede informationer. Sådanne sprog har et veludviklet tempussystem med et skarpt skel mellem perfektum og imperfektum og et tilsvarende skel mellem ubestemt og bestemt artikel der begge sørger for at sproget kan tale om ny og gammel information. Derudover findes der *der*- og *det*-sætninger, fordi den sprogtype kræver at der skal være et subjekt i en hvilken som helst sætning – logisk eller ej. Den type af grammatikker kaldes modtagerorienterede, og de findes i sprog som fx engelsk, dansk og svensk.

Man kan selvfølgelig sige meget mere om dette, men jeg har i stedet valgt at samle nogle af de vigtigste ting i nedenstående skema. “Prominens” går tilbage til den indiske lingvist Bhat der i 1999 konstaterede at indiske sprog samlede sig i tre klynger – dem med mange aspektformer, dem med mange modusformer og dem med mange tempusformer. Det Bhat egentlig så, var tre forskellige typer af grammatikker og ikke blot tre tilfældige ophobninger af former.

	Virkelighedsorienteret	Afsenderorienteret	Modtagerorienteret
Repræsentanter	Russisk & Kinesisk	Bulgarsk & Tyrkisk	Engelsk & Dansk
Basisenhed	Situation	Oplevelse	Information
Afsenderorientering	Tredjeperson	Førsteperson	Andenperson
Afsenderfunktion	Rapporter	Kommentator	Meddeler
Identifikationsmarkør	Aspekt-prominens	Modus-prominens	Tempus-prominens

Det siger sig selv at effekten af at have så forskellige grammatikker er meget stor. Hvor stor den er, vil jeg forsøge at vise ved at anvende ét leksem der gøres målrettet vha. noget grammatik. Jeg tøver en kende, for ét-ordskommunikation er jo ikke ligefrem normen, men jeg gør det alligevel for at kunne illustrere den store forskel på en enkelt og overskuelig måde.

6. De tre afsender-stemmer i praksis

Lad os tage leksemet for “bog” i tre forskellige sprog og lad os putte et grammem på hvert af leksemerne for at gøre det sproglige symbol dynamisk og målrettet.

Knig-a (‘bog-nominativ’ på russisk), *kniga-ta* (‘bog-artikel’ på bulgarsk) og *the book* (‘bestemt artikel-bog’ på engelsk) har i dette tilfælde alle det samme sproglige indhold, men den russiske, bulgarske og engelske kode får symbolet til at pege på tre forskellige ting (se fig. 3). Rus. *kniga* peger på en specifik bog i en bestemt situation; bulg. *knigata* peger på en specifik bog i afsenders hoved; og eng. *the book* peger på en specifik bog i modtagers hoved. Hvis vi erstatter nominativ med genitiv i russisk, bliver bogen automatisk fjernet fra den konkrete situation. Såvel nominativ som akkusativ, dvs. de direkte kasus, kræver lokal reference. Derfor

vil "The book is not here" hedde *Knig-i* (Gen) *net* (Neg) – genitiven vil vise at bogen ikke er til stede i situationen, omend den findes i både afsenders og modtagers hoved. Hvis vi erstatter den såkaldte bestemte artikel i bulgarsk med nul-artiklen, dvs. *kniga*, vil bogen automatisk blive fjernet fra afsenders hoved og vil nu bare optræde som en bog i en bestemt situation. Hvis vi erstatter den bestemte artikel i engelsk med den ubestemte, dvs. *a book*, vil bogen automatisk blive fjernet fra modtagers hoved, men stadigvæk være i afsenders. Virkningen af den enkelte grammatik er således enorm.

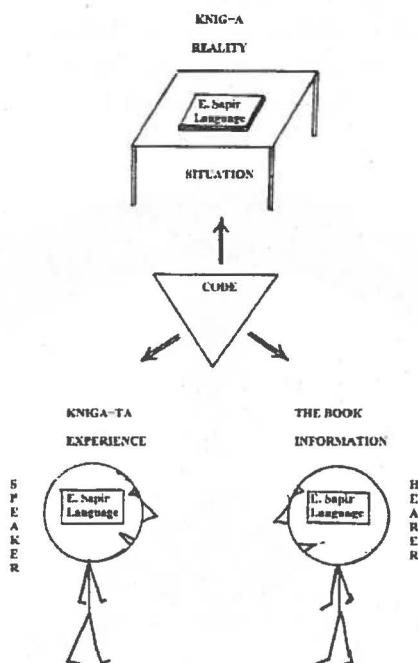

Figure 3: Effekten af de tre afsender-stemmer

Hvad de tre sprog således i dette tilfælde har til fælles er det potentielle, dvs. den internaliserede model af "bog" forstået som noget billedligt, dvs. et *image*, som er koblet til noget tankemæssigt, dvs. en *idea*. Dette "image-idea pair" (men ikke nødvendigvis alle andre) ligger til grund for alle de tre sprog og findes således i alle sprogbrugernes hoveder. Det er først når grammatikken kommer på at det bliver aktualiseret vidt forskelligt.

7. Modtagers model i revideret udgave – Det semiotiske Hjul

Når en russer siger en ytring med *kniga*, har modtager ikke noget besvær med at lokalisere den specifikke bog i en konkret situation, for den russiske grammatik fungerer som en model af situationer. Men modtager vil ikke vide om afsender har en oplevelse af den eller om det drejer sig om den bog som de talte om i går eller om en helt ny bog. Her er der ingen hjælp at hente fra den russiske grammatik. Med andre ord hjælper grammatikken den russiske modtager med situationen selv, men han er på Herrens mark, når det gælder afsenders oplevelse og meddelelsesværdien til modtager. Dette betyder at russere vil koncentrere sig om alt det som ytringen ikke siger for at få det maksimale ud af ytringen. De vil vide at enhver ytring er en model af en situation i en reel eller forestillet verden, et symp-

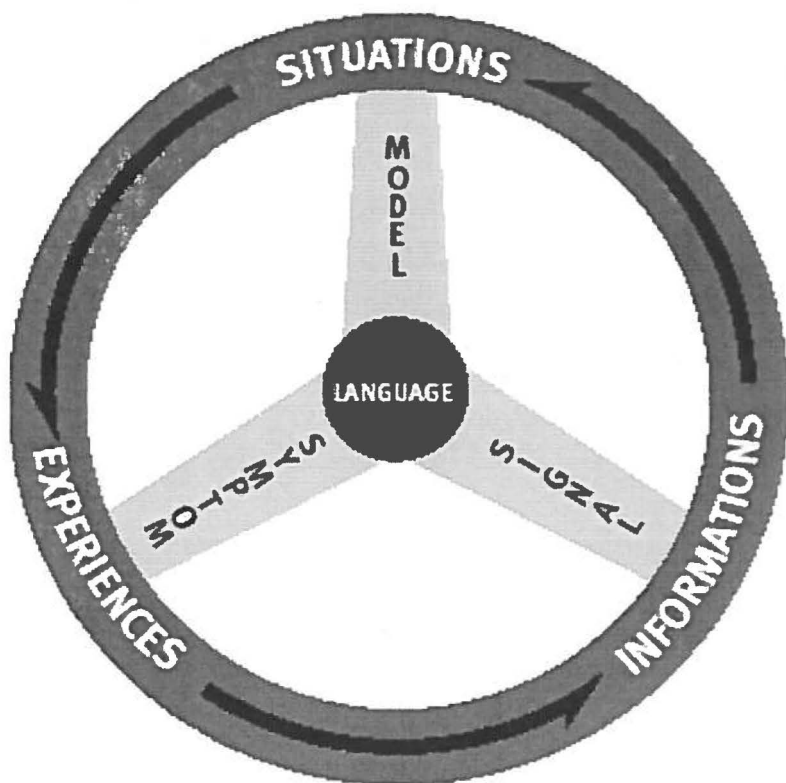

Fig. 4: Modtagerens model – Det semiotiske hjul

tom på afsenders oplevelse af den situation og et signal til modtager om at finde en matchende eller ikke-matchende oplevelse i sin egen erindringsverden. Det var, tror jeg, hvad Bühler egentlig mente med sin Organon-model, men selv om vi har revideret den på væsentlige punkter, har vi endnu ikke gjort den fuldstændigt egnet. Vi mangler stadig at fjerne dens statiske præg og erstatte den med et dynamisk. Det gør vi ved at indeslutte trekanten i et hjul som vi giver navnet "Det semiotiske Hjul" (se fig. 4).

Det semiotiske Hjul er konstrueret på en sådan måde at modtager må tage hele turen rundt ligegyldigt hvor han end lander. Russeren lander på *situationer* og må således tage resten af turen på egen hånd – men den skal tages, da der stadig mangler to typer af indhold. Bulgareren lander på *oplevelser* og må således tage resten af turen, dvs. via *informationer* og *situationer* for at kunne sno en ende på den nu samlede historie. Englænderen lander på *informationer* og må derfor tage resten af turen på egen hånd. *Bush and Blair stayed in Iraq* giver kun modtageren en vag fornemmelse af hvad der egentlig er på spil, fordi modtageren kun får en meddelelse, en slags pakke der skal pakkes helt ud for at kunne se alt indholdet. Modtager må selv finde ud af hvilken situation der refereres til og hvilke deltagere der findes. Det ved modtager, og han kommer således frem til at det er de amerikanske og britiske tropper i Irak der forblev der på ordre fra deres respektive statsledere, hvilket fik uroen til at blomstre op.

Pointen er altså at grammatikken hjælper modtager med én ting, mens han selv må finde ud af de to andre ting der er udeladt. Med andre ord kompenserer modtager selv for de manglende oplysninger i ytringen. Dette forklarer hvorfor oldrussisk var som moderne dansk for 1000 år siden, mens dansk var som moderne russisk for 700 år siden. Ved at fokusere på de dele der ignoreres af grammatikken kommer modtager uvilkårligt til at knytte nyt indhold til gamle udtryk. På den måde skaber al dagligdagskommunikation millioner af innovationer der på et tidspunkt kan gå sammen og i det lange løb føre til et typeskift. Det skete for oldrussisk og det skete for dansk, og det er i øjeblikket ved at ske for engelsk (se Durst-Andersen 2007).

8. Konkluderende bemærkninger

Hovedkonklusionen er klar: lingvistikken har egentlig aldrig været drevet som en semiotisk videnskab. Vi troede at Saussure fik lingvistikken til at blomstre som semiotisk videnskab ved at hævde at tegnet var arbitrært, men det blev faktisk forhindret af det. Folk drog deres egen konklusion: når det sproglige tegn er arbitrært, så er det også helt ligegyldigt hvordan man udtrykker sit grammatiske indhold. Man glemte at sproget kun kan vise hvordan indholdet skal forstås gennem sit grammatiske udtryk – der netop er rene indekser med ikoniske relationer i sig. For det andet viser det sig at kommunikationsforskning traditionelt set ikke har været bedrevet med ligeværdig fokus på de tre obligatoriske deltagere. Man har fokuseret på modtager, hvorved afsenderstemmen er gået tabt. Kun ved at indrullere afsender, som jeg her har forsøgt, kan vi nå frem til ægte dialogicitet (jf. Bachtin 1994 [1929]).

Henvisninger

- Bachtin, M. M. (1994) [1929]. *Problemy tvorčstva Dostoevskogo*. Next. Kiev.
- Bhat, D. N. S. (1999). *The prominence of tense, aspect and mood*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Bühler, K. (1934). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.
- Durst-Andersen, P. (1992). *Mental grammar. Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Durst-Andersen, P. (2005a). Mood and modality in Russian, Danish and Bulgarian. Determinant categories and their expanding role, i A. Klinge & H. H. Müller (red.) *Modality: Studies in form and function*, London: Equinox, 215-246.
- Durst-Andersen, P. (2005b). *Obščie i specifičeskie svojstva grammatičeskix sistem. K postroeniju novoj teorii jazyka* [The general and the specific features of grammatical systems. Towards a new theory of language]. Moskva: RGGU.
- Durst-Anderssen, P. (2006). From propositional syntax in Old Russian to situational syntax in Modern Russian, i O. Nedergaard Thomsen (red.) *Competing models of linguistic change. Evolution and Beyond*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 211-234

- Durst-Andersen, P. (2007). Dansk og engelsk i kontrast, i M. H. Andersen et al. (red.) *Ved lejlighed* (Festskrift til Niels Davidsen-Nielsen i anledning af hans 70 års fødselsdag), København: Dansk Sprognævn, 32-49
- Eco, U. (1975). *A Theory of semiotics*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Halliday, M. A. K. (1975). *Learning how to mean*. London: Arnold.
- Hjelmslev, L. (1943). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Munksgaard.
- Hockett, C. F. (1963). The problem of universals in language, i J. H. Greenberg (red.) *Universals in language*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1-22
- Jakobson, R. (1960). Linguistics and poetics, i Th. A. Sebeok (red.) *Style in language*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 350-377.
- Jakobson, R. (1962). Zeichen und System der Sprache, *Selected Writings II*, The Hague-Paris: Mouton 1971, 272-279.
- Jakobson, R. (1963). Efforts toward a means-end model of language in interwar Continental linguistics, *Selected Writings II*, The Hague-Paris: Mouton 1971, 522-526
- Jakobson, R. (1965). Quest for the essence of language, *Selected Writings II*, The Hague-Paris: Mouton 1971, 345-359.
- Jensen, M. R. (1999). *Strukturen i russiske gestus. En semiotisk, semantisk og pragmatisk analyse* (= Copenhagen Working Papers in LSP 1-99). København: Handelshøjskolen i København.
- Kendon, A. (1995). Gestures as illocutionary and discourse structure markers in Southern Italian conversation, *Journal of Pragmatics* 23, 247-279.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, D. (1992). *Hand and mind. What gestures reveal about thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- Peirce, C. S. (1932): Elements of logic, i Ch. Hartshorne & P. Weiss (red.) *Collected papers of Charles Sanders Peirce*, Vol. II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saussure, F. de. (1916). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paradigmatik og associationsdannelse som grundlæggende funktioner i sproget

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Om paradigmatik

I denne artikel vil jeg gerne pille lidt ved et grundlæggende problem inden for sprogbeskrivelsen, nemlig hvad der egentlig konstituerer et paradigme. I de gængse opslagsværker siges der ikke meget principielt om paradigmer i forhold til, hvad man kan finde om syntagmer. Ikke desto mindre bygger den europæiske strukturalisme i høj grad på ligeværdighed, om end forskellighed mellem de to grundlæggende relationer eller akser i sproget, den syntagmatiske og den paradigmatiske. Den syntagmatiske relation består i kombinabilitet mellem sproglige elementer til større enheder. Det er den letteste relation at omgås, fordi den giver sig manifeste udslag i de syntagmer, der dannes. Den paradigmatiske relation er straks vanskeligere, fordi den bygger på potentialitet. Relationen består i hvert fald i nyere forståelse mellem elementer, der er kommuterbare inden for samme plads i et syntagme, men uden at kunne stå der på én gang. Det er en sprogintern systemrelation. Men samtidig bygger den paradigmatiske relation på en associativ evne hos sprogudøverne. Saussure siger imidlertid meget lidt om relationerne mellem leddene i et syntagme, og nærmest ingenting om relationerne mellem leddene i paradigmer, som han i øvrigt kalder associative relationer (se videre afsnit 5). Hjelmslev definerer den paradigmatiske akse som sådan som en korrelation, en "enten-eller" mellem leddene i paradigmet (1966: 36), men siger så godt som intet om, hvordan man kan opstille et paradigme, og hvordan det er struktureret. Og han lægger ikke nogen begrænsninger for paradigmedannelse i forhold til sproglige niveauer. Da han desuden afviser Saussures associationsideer som psykologisme, men intet sætter i stedet, står man på ret bar bund. Skønt de to relationer spiller en afgørende rolle for strukturalismen,

synes det spørgsmål, hvad der egentlig konstituerer det enkelte paradigme, altså ikke at være et specielt interesseområde.

Kommuterbarheden forudsætter således en ramme af en slags, et syntagma af velafgrænset karakter, for at man kan måle "den samme plads" i syntagmet, som konstituerer potentialiteten for paradigmet af elementer. Man kan altså ifølge dette ikke udnævne paradigmer ud i luften; der skal være en fast bagkant for et paradigme. En måde at disciplinere paradigmedannelsen på er at kombinere den med krav om grammatikalitet i kommutationen (Happ 1985: 98). Her skal man så gøre sig klart, hvilket syntagmatisk omfang rammen skal have, hvis paradigmeleddene skal kunne indtage samme plads i syntagmet og stadig indgå i en grammatisk konstruktion. Grammatikalitet forudsætter sætningen som øverste konstruktionsgrænse, men man kan forestille sig endnu videre grænser for paradigmedannelse, hvor målestokken for grammatikalitet i høj grad er bortfaldet til fordel for en indholdsmæssig tekstlogik.

En velkendt type paradigme har alle stiftet bekendtskab med inden for fremmedsprogsundervisningen, nemlig bøjningsparadigmer. Det er den ene betydning, ordet paradigme bruges i. Disse bøjningsparadigmer udmærker sig ved at have en særdeles fast bagkant, nemlig en ordstamme som konstanten og så en række varierende fleksiver, som udgør selve paradigmet. Der er kun kommutation mellem paradigmeleddene, så længe bagkanten kun udgøres af ordstammen. Således kommuterer på tysk endelserne i præsens indikativ i *sag-e*, *sag-st*, *sag-t*, *sag-en*. Men i det øjeblik rammen er *ich sag-e*, *du sag-st*, *er sag-t*, *wir sag-en* kommuterer leddene ikke længere, hvis grammatikaliteten skal vares. Den anden betydning af ordet paradigme udgøres generelt af de elementer, der kan indtræde på samme plads i et syntagma. Et andet typisk eksempel på paradigmedannelse er minimalpar inden for fonologien. Her er også fast bagkant. Så længe vi er på det fonologiske niveau, består interessen for at fastslå minimalparsparadigmer i at konstatere, om et element er realiseret i paradigmet i det givne sprog, om det skønnes realiserbart inden for et paradigme med samme faste bagkant, eller om det umuligt kan være et led i paradigmet. Fonemer defineres jo ved at være betydningsdifferentierende elementer uden selv at være bærere af indhold. Om kombinationen af fonem med den faste bagkant så faktisk findes

realiseret i sproget, spiller en mindre rolle end realiserbarheden. Men lige så snart vi rykker længere op i konstruktionshierarkiet, til tegn-niveauet, viser det sig, at indholdet i paradigmatets led kommer til at spille en rolle. Det er den indholdsfor-skel, der skabes ved kommutation af de enkelte udtrykselementer, der interesserer. Indholdsforskellene er altså det vigtige for konstitueringen af paradigmerne. Det kan ikke overraske, eftersom ethvert sprog som kommunikationsværktøj i sidste ende lever af indholdsdifferenser mellem elementer. Her bliver det specielt interessant for funktionalismen.

Ud fra den funktionalistiske synsvinkel er det i den hårde ende af paradigmatikken, i fonologien og i fleksikonslæren, ret begrænset, hvor mange elementer der egentlig er at vælge imellem inden for et paradigme. I fonologien kan man vælge mellem forskellige varianter i realisationen af samme fonem, men det giver ingen indholdsfor-skel, kun en stilistisk for-skel. Hvis man vælger et andet fonem i et minimal-par, fx *har* i stedet for *rar*, kommer man hurtigt i uføre i den højere syntagmedannelsen, som tegnet formodentlig skal indgå i. Og der er langt færre muligheder for fleksivisk variation, hvis man vil holde på det samme indhold i fleksivet. Men det findes. Man kan vælge at sige *bedte* i stedet for *bad* med en stilistisk funktion, som nok vil være forskel-lig alt efter talerens alder. Der er således en for-skel i interesse mellem paradigmatik inden for allo-systemer og paradigmatik mellem størrelser, der udgør forskellige tegn.

Mange sprog med store fleksioner har muligheder for at anlægge et helt kompleks af paradigmer rundt om den samme stamme. Fx har latin 6 tempora, fordelt på to, i visse tilfælde 3 modi, 2 diateseformer i nogle tempora plus lidt infinitte former. Her kan man så spørge sig selv, hvorfor ét paradigme, som man kender det fra grammatikkerne, altid kombinerer de tre personer med de to numeri. Det er grundmodellen i præsentationen af et paradigme i disse sprog. Den beholder man som fast kombination af grammatiske kategorier, men varierer tempus, såle-des at fx præsens og præteritum er lagt ud i to forskellige paradigmer. Man kunne jo også tænke sig, at grundmodellen var en, der forenede de forskellige tempora i det enkelte bøjningsparadigme, og at der så blev udlagt paradigmer ved siden af, som gik igennem fx en bestemt person i de forskellige tempora, som grundmodellen udgør. Det har

sikkert noget med helt faste konventioner at gøre, og her dukker næste problem op.

2. Om principper for konstitueringen af paradigmer

Hvis indholdssiden er den vigtigste del af grundlaget for paradigmer på højere konstruktionsniveauer end det fonologiske, støder man ind i konventionsproblemer. Der er stadigvæk konventioner om perifrastiske former inden for bøjninger. Der opereres fx med det funktionelle tempussystem for de mere bøjningsfattige sprog som fx dansk. Men det er nok, fordi et sprog som latin er modellen, uden at dette sprog selv har væsentlige perifraser. Samt fordi man kan lave indholdsmæssigt fornuftige paradigmer, der kombinerer perifrastiske former med simpleksformer til det udvidede tempussystem, hvilket giver en paradigmatiske god mening i sig selv. Men går man til større syntagmer, som ikke har et funktionelt fællesskab med bøjningskategorier, slipper konventionerne meget hurtigt op. Der er ikke så mange fremstillinger, der systematisk opererer med sådanne paradigmer af flere ord. Systemic Functional Linguistics, Hallidayskolen, gør; men i standardfremstillingerne er man ikke ligefrem eksplicit med, hvordan man forestiller sig etableringen af et paradigme rent principielt.

Robin Fawcett (1988) har i sin artikel *What Makes a "Good" System Network Good?* overvejelser over netværk inden for SFL. Disse netværk består af potentielle 'top down' gennemløb af valg af elementer inden for de ordnede paradigmer, der udgør nettet. Han taler ikke direkte om, hvad der konstituerer det enkelte paradigme, men hans beskrivelser af netværk afslører hans grundlæggende forståelse af et paradigme: "What we have in common, then, is a recognition of the absolute centrality in understanding language of the paradigmatic relations of choice between meanings, that is, of choosing between features in a system." (1988: 2). En af hans regler for konstruktion af et netværk er, "a network must have a set of accompanying realization rules: it must give a reasonably thorough coverage of the area of language in question; and it must be usable both generatively and analytically." (1988: 10). Det vigtige er her 'accompanying realization rules'. Det udelukker, at der kan antages størrelser rundt om i nettet, som ikke i sidste ende fører til en manifest realisation. Selvom et netværk som et færdigt konstrukt er top down, er

hermed ikke sagt, hvordan konstruktionsprocessen har været. Ud fra Fawcetts krav om accompanying realization rules må det antages, at der her har været en nær tilknytning til 'bottom', hvis nettet overhovedet skal have realitet som modellering af et enkelt sprog.

De enkelte paradigmer skal modellere 'choices of meaning' (Bache 1985: 64), og hvis netværket skal hænge sammen på en fornuftig måde, skal de enkelte paradigmer have en træffende indholdstilskrivning. Disse indholdstilskrivninger er lingvistens opgave, idet det er ham/hende, der bygger modellerne. De enkelte valg på sprogbrugsniveau må antages for det meste at bero på associationer, der er opbygget per intuition.

2.1. Indholdstilskrivning til paradigmer

Imidlertid synes en sådan indholdstilskrivning ikke at være nogen entydig sag. Allerede en tilskrivning til et enkelt tegn kan volde vanskeligheder, især til grammatiske tegn, som den paradigmatiske interesse har koncentreret sig en del om. Kasper Boye betragter i artiklen "Om OM" (denne bog) generalisering over enkeltfænomener på det helt grundlæggende tegnniveau, idet han – om end i en lidt anden sammenhæng – beskæftiger sig med begrebet "idealistisk generalisering i den forstand, at denne generalisering ikke er identisk med en begrebsliggørelse af nogen af de faktisk registrerede betydninger, der generaliseres over" (afsnit 2). Og

Det grundlæggende problem med idealistisk generalisering i semantisk analyse af individuelle sproglige elementer ... er, at den ikke henviser til de faktiske betydninger – og det vil sige: den kognitive eller funktionalistisk substans – den generaliserer over. ... det er det, der gør idealistisk generalisering uforenelig med funktionel-substansbaseret tværsproglig og sprogintern generalisering over forskellige sproglige elementer. Idet den ikke henviser til kognitiv eller funktionel substans, kan idealistisk generalisering ikke hævdes at korrelere med nogen som helst substantiel – kognitiv eller funktionel – realitet. ... Tværtimod må den karakteriseres som antifunktionalistisk og som ren spekulation. (afsnit 4)

Kasper Boye vender sig – berettiget – mod idealistisk generalisering af et enkelt sprogligt element til et indhold, som ikke er repræsenteret

i de enkelte realiserer. Det er selvfølgelig antifunktionalistisk i den forstand, at generaliseringen ikke kan repræsentere et reelt indholdsvalg for den talende. Men hans karakteristik af denne generalisering passer udmærket på indholdsbeskrivelsen af et givet helt paradigme. Paradigmets indhold kan ikke være identisk med indholdet i det enkelte led i paradigmet. Paradigmets indhold modsvarer således ikke af nogen realization rule (Fawcett), eller er en formudskæring af indholdssubstansen (Kasper Boye), forstået på den måde, at der hører et udtryk til indholdet af selve paradigmet. Set således kan man godt karakterisere indholdet af paradigmet som ren spekulation, lingvistens stipulation, om end man ikke kan se det som antifunktionalistisk (som idealistisk generalisering af det enkelte sproglige element er). Paradigmet som en sammenstilling af valgmuligheder i form af sproglige tegn må have en kognitiv værdi og er funktionalistisk nok inden for lingvistisk modellering.

Forudsætningen for adækvat indholdstilskrivning til et paradigme er, at man har en sober indholdstilskrivning til det enkelte tegn. Dette kan allerede være et problem, især for grammatiske tegn, som Bache gør opmærksom på (1985). Problemet består i, at man kan iagttage adskillige indholdsvarianter, når man ser tegnet i konstruktioner. Det gælder så om at isolere kerneindholdet i tegnet, som er uafhængigt af andre elementer i konstruktionen. Det kan ske ved at se på indholdet i det enkelte realiser som et semantisk to-niveau-indhold:

My alternative involves two levels of grammatically relevant meaning rather than just one. Both levels belong to semantics proper. The first level is a subjective DEFINITION level comprising the BASIC meanings of systems, that is, the meanings that pertain uniquely and pervasively to substitutional forms or constructions in a one-to-one relationship. ... My second level is an objective FUNCTIONAL level. At this level we find composite meanings or variant meanings deriving from distinctive intersection of basic meanings from different systems. This 'categorical interplay', as I call it, may be the result of one and the same word form or grammatical construction being a member of more than one system at the same time ... or it may be the result of two otherwise unrelated systems being instantiated in one syn-

tactic construction. ... In both instances, basic meanings from different semantic categories may form distinctive functional variants. (Bache 1985: 63).

For at nå det basale indhold på første trin gælder det om at udføre analysen på minimalpar af konstruktioner (Bache 1985: 67) for at undgå støj fra det funktionelle niveau¹. Et eksempel på "a distinctive intersection of basic meanings from different systems" er fx fleksivet *-st i du sagst* på tysk. Flexivet deltager med sit ene udtryk i 4 forskellige indholdsparadigmer på én gang: tempus, modus, numerus og person. Især kombinationen af tempus- og modusled kan skabe et "funktionelt" indhold, som kan variere lidt efter de enkelte ledes "subjektive" indholdsværdi. Et eksempel på kombination af "two otherwise unrelated systems being instantiated in one syntactic construction" følger straks i omtalen af Tanya Christensens paradigmer.

Hvis man betragter Fawcetts og SFL's netværk, må det så siges, at jo højere man kommer op i et netværk, hvor paradigmerne er generalisationer over andre paradigmer, jo mere spekulative bliver disse paradigmer, idet indhold nu ikke længere er forankrede i udtryk. Det kalder på et alment 'caveat' over for kun indholdskonstituerede paradigmer. De kan dog næppe undværes inden for netværksbaserede eller andre modeller, der bygger på gennemløb af valgmuligheder; og de synes også uundværlige inden for typologi og kontrastiv lingvistik, hvis man ønsker at udtale sig om f.eks tempus- eller modusssystemer over mere end ét sprog. Derfor er veldefinerede og beskrevne metoder nødvendige for at undgå intuitionisme.

2.2 Den faste bagkant?

Hvordan man end skal forstå de paradigmer, der ligger forud for valg inden for endekategorierne, skal det sidste valg være et realiserbart tegn, altså en størrelse med indhold og udtryk. Man får så problemet med, hvad der skal danne den faste bagkant for paradigmet, hvis det ikke bare skal være en minimal sammenhæng mellem indhold og udtryk, der danner den systematiske alternation.

1. I 1985-artiklen viser Bache en langt mere detaljeret analysemetode med tilhørende eksempler.

Heinz Happ (1985) går langt grundigere til værks over for begrebet paradigmatiske. Han gør opmærksom på, at det jo ikke er enhver kolonne af tegnelementer, man kan indsætte på samme plads i et syntagma, der vil danne et interessant paradigm. En kolonne af minimalpar er ikke interessant som et paradigm i sig selv i en syntagmatisk sammenhæng på højere konstruktionsniveau, ikke engang selvom ordene i minimalparrene tilhører samme ordklasse. Man må kunne forlange noget mere af et paradigm på et givet niveau. Den paradigmatiske relation, siger han, beror på, at de led, der indgår i paradigmat ligner hinanden, har 'Ähnlichkeit', på et eller andet punkt. Og hvis leddene skal indgå på samme plads i syntagmet, skal de også have samme led- eller leddelfunktion, 'Gleichheit'. Men (1985: 102) hvad der er ähnlich, er noget, vi bestemmer; det er ikke en egenskab ved fænomenerne selv. Man kan danne sig mange vidtløftige paradigmer, fx alle de mulige realiserede syntagmer, der kan fungere som subjekt i sætningen som sådan. Der bliver et nærmest uendeligt antal led i det paradigm, men er det interessant? Happ har 6 forskellige kategorier, inden for hvilke elementer kan være gleich;

Die kommutierenden Spracheinheiten können nämlich gleich sein hinsichtlich:

- a) der Satzfunktion (Satzgliedrolle), b) der 'Bedeutung' (was immer damit gemeint ist), c) des syntaktischen Niveaus, d) der Wortart, e) der morphologischen Struktur, f) der Lautstruktur. Es können natürlich auch mehrere dieser Äquivalenzeigenschaften zusammentreffen. (Happ 1985: 102)

[De kommuterende sproglige enheder kan nemlig være ens [*gleich*] i henseende til:

- a) funktion i sætningen (sætningsledsrolle), b) 'betydning' (hvad der så end er ment med det), c) det syntaktiske niveau, d) ordklassen, e) den morfologiske struktur, f) lydstrukturen. Flere af disse ækvivalensegenskaber kan naturligvis også være kombineret.]

Allerede ved de perifrastiske verbalformer viser det sig, at vi må interessere os for syntagmer bestående af flere ord som paradigmer. De indgår som sagt i et paradigm sammen med nogle simpleksformer

i nogle på konstruktionssiden ret faste mønstre, såsom perfektum participium + *at have* eller *at være*, eller *at blive*; i dette er der en fast indholdsbagkant for det udvidede tempussystem, og en fast syntaktisk "transformations"bagkant² for diatesesystemet. Samt altså en bagkant, som latinen har leveret os som forbillede.

Men der er andre ordsyntagmer, man gerne vil gøre til paradigmer. Tanya Christensen har i sin ph.d.afhandling *Hyperparadigmer; en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer* (2006) andre forslag til, at paradigmebegrebet må udvides fra de klassiske bøjningsparadigmer til en kombination af sådanne med ledstillingsparadigmer eller leksikalske paradigmer. Dernæst antager hun to "hyperparadigmer". Det ene, det "syntetiske", danner nye, komplekse tegn af formerne fra to (eller flere) forskellige paradigmer der har relateret indhold, og disse tegn udviser også paradigmatiske organisering. ... Det *parallelle* paradigme er blot en parallel grammatikalisering af samme indhold i udtryksmæssigt forskellige paradigmer ... Det sidste bliver således et allosyntagme. Pladsen tillader desværre ikke, at jeg går nærmere ind på det syntetiske paradigme som det mest interessante her. Man skal blot her lægge mærke til hendes bagkant: "relateret indhold" og "samme indhold". Hvordan styrer man paradigmedannelsen ud fra indhold alene?

3. Indhold som bagkant

Happ gør ganske rigtigt opmærksom på, at man må se nærmere på, hvad der forstås ved 'indhold' (1985: 107-114). Har vi at gøre med 'Bezeichnungsäquivalenz', d.v.s. en denotatsmæssig, onomasiologisk ækvivalens, kunne man måske tænke på den samme kerneproposition i aktiv- og passivform, der betegner det samme ikke-sproglige kernesagsforhold. Eller har vi at gøre med 'Bedeutungsäquivalenz', en semasiologisk ækvivalens? I det sidste tilfælde kunne man måske tænke på allomorfi-systemer, som fx *bad* og *bedte* eller Tanya Christensens

2. "Transformations"paradigmet er i sig selv et flerordsparadigme, der som led har en konstruktion med de samme elementstammer i aktiv og passiv. Dette paradigmatiske forhold er forudsætning for at kunne skelne mellem en aktiv konstruktion med hjælpeverbet *at være* + perfektum participium: *han er afgået ved døden* og en passiv konstruktion med *at være* + perfektum participium: *han er myrdet*.

parallelsparadigme. Endelig nævner han også 'Sinnäquivalenz', nemlig det, der ud over Bezeichnung og Bedeutung tillægges på indholdssiden i en bestemt kontekst. Her kunne man tænke på fx sekundære sproghandlinger. Deres formulering gør dem først til bestemte sproghandlinger ud fra det 'Sinn', som konteksten giver dem.

4. Et eksempel på et syntagmeparadigme

Et eksempel på et syntagmeparadigme, der opfylder betingelserne for en fast bagkant, er mulighederne for konstruktioner med det ekspletive *es* + nominalt subjekt på tysk. Den hyppigst realiserede konstruktion er en fremsættende sætningstype med *es* på fundamentpladsen og kun der:

Es + finit + (adv.) + -DEFsubjekt + (infinitter)

- (1) (Florian Havemann er søn af den berømte systemkritiker Robert Havemann i DDR:)

Florian Havemann ... ist ein verletzlicher Mensch und vermisst den Vater auf immer. Vielleicht hat er ihm à la Kafka mit diesem Buch einen sehr langen Brief geschrieben. **Es wurde nichts Berühmtes aus dem Sohn**, mag er sich zehnmal Künstler nennen (Zeit 13.12.2007: 60)

[Florian Havemann er et sårbart menneske og vil altid savne sin far. Måske har han med denne bog skrevet et meget langt brev til ham à la Kafka. Der blev ikke noget berømt ud af sønnen, om han så ti gange kalder sig kunstner]

Konstruktionen har, i lighed med den i nogen grad analoge danske konstruktion, som funktion at fjerne subjektet fra fundamentfeltet og skubbe det hen i den højre del af sætningen, hvor den nye del af sætningsmeddelelsen normalt er placeret. Herved fokuseres subjektet, og det er så ikke underligt, at det er Indefinit.

Imidlertid findes også den konstruktion, at subjektet er Definit i kombination med det ekspletive *es*:

Es + finit + (adv.) + +DEFsubjekt + (infinitter)

- (2) (om de to tyske kirkelige indsamlinger til de fattige i verden, der har indbragt ca. 110 millioner euro sidste år:)

Das ist viel, aber es ist wenig, und natürlich kann man fragen, ob die Spender nicht heimlich doch auf einen Lohn hoffen, und sei es auf Gotteslohn. **Es steht ja der Wohltätige immer unter Verdacht.** Er doktere an den Symptomen herum, weil er nicht an die Wurzel wolle, nämlich an sein eigenes Luxusleben, das die Ursache des Elends der anderen sei (Zeit 19.12. 2007: 1)

[Det er meget, men det er lidt, og naturligvis kan man spørge, om giverne ikke hemmeligt alligevel håber på en løn, måske på Guds løn. Velgøreren står jo altid under mistanke. Nemlig for at han doktorerer på symptomerne, fordi han ikke vil angribe roden, altså sit eget luksusliv, som er årsagen til de andres elendighed.]

Es rykker også her subjektet hen i højre side af sætningen, men i modsætning til modellen med -DEFsubjekt er +DEFsubjekt allerede en manifest kendt eller impliceret størrelse i konteksten. Herved fokuseres hele kerneudsagnet *der Wohltätige steht immer unter Verdacht*, og ikke blot subjektet alene. Paradigmet hænger godt sammen. Der er tale om en minimalparskonstruktion i Baches forstand, idet der er kommutation af kun ét element, her inden for kategorien DEFINITHEDE. Altså en systematisk alternation på begge sider at tegnkonstruktionen. Det er for mig prototypen på et paradigme; der er her ikke Bedeutungsäquivalenz mellem de enkelte led i paradigmet, som der heller ikke bør være; men paradigmet skal i sin helhed udvise en, om end indholdsmæssigt mere abstraheret Bedeutungsäquivalenz, nemlig fokusering enten af subjekt(er) eller hele kerneudsagnet i sætningen.

5. Associationsdannelse som en forudsætning for paradigmer

De hidtil omtalte eksempler på paradigmer har alle været eksplicitte, dvs. at alle led i paradigmet både har et udtryk og et indhold, således at omfanget af paradigmet kan fastlægges rent sprogligt. En væsentlig grundforudsætning for opstilling i paradigmer er imidlertid sprogbrugernes evne til associationsdannelse. Som Saussure siger:

D'autre part, en dehors du discours, les mots offrant quelque chose de commun s'associent dans la mémoire, et il se forme ainsi des groupes au sein desquels règnent des rapports très divers.

... ces coordinations ... n'ont pas pour support l'étendue; leur siège est dans le cerveau; elles font partie de ce trésor intérieur qui constitue la langue chez chaque individu. (1976: 171)

[På den anden side associeres uden for ytringen de ord, som har et eller andet indbyrdes fælles, i hukommelsen, og således danner der sig grupper, inden for hvilke der hersker meget forskellige relationer. ... disse samordninger er ikke båret af udstrækning i tiden; deres sæde er i hjernen; de er dele af den indre skat, som udgør sproget hos hvert individ.]

Uden denne associationsevne ingen forståelse for, at noget overhovedet kan udgøre et paradigme. Bortset fra, at vi gerne vil udstrække forståelsen for paradigmedannelse til mere end enkeltord, (sådan som jeg forstår *les mots* her og ud fra de medfølgende eksempler), så er det bemærkelsesværdige hos Saussure, at der ikke er forudset nogen restriktioner på relationerne inden for paradigmet.

I de til nu omtalte tilfælde har det kun været muligt at realisere ét led fra paradigmet ad gangen i syntagmet, sådan som paradigmatiske har været defineret. Det valgte paradigmeled udelukker de ikke valgte led. Imidlertid findes der eksempler af en anden art, hvor modtageren af teksten ud fra den realiserede konstruktion tvinges til at associere til en eller flere i den pågældende sammenhæng paradigmatiske størrelser, som, uden at være led i faste, systemanerkendte paradigmer og uden et realiseret udtryk, skal berige indholdssiden af tekstverdenen.

5.1. Sætningskløvninger

Et typisk eksempel er sætningskløvningen. Dens syntaktiske model er

det er XX + relativ/subjunktion/0 + verbal + YY

Indholdet i modellen er, at det samlede udsagn gælder for det element, der er XX, men ikke for andre elementer i paradigme med XX, som man kunne forestille sig ud fra et mere eller mindre velafgrænset felt, som beror på kommunikationspartnerens verdenserfaring. Forestil-

lingsmulighederne ligger inden for Bezeichnungssähnlichkeiten, Happs denotatoriske ligheder. Et eksempel:

- (3) (interview med "Blekingegadebejanten" Jørn Moos:)

Som formand for det sociale udvalg i Lyngby-Taarbæk Kommune mødte han for ikke længe siden fortiden i form af et medlem af Blekingegadebanden. Det havde han oplevet før uden at bryde sig om det, nemlig da han mødte den kvindelige læge, der havde udtænkt de forskellige måder Rausing-arvingen skulle bedøves på – ham som banden ville kidnappe og kræve 25 millioner dollars for. Ifølge planen **var det hende, som skulle foretage bedøvelsen** (Weekenavisen, Bøger 11.1.2008: 8)

Andre mulige led i det denotatoriske paradigme må modtageren selv udtænke. Paradigmet er tydeligt nok: ét realiseret element i et syntagma, med resten af paradigmet som urealiserede associationer. Funktionen er, at modtageren sættes i gang med at berige tekstverdenen med forskellige andre umanifesterede elementer, normalt inden for den ideationelle dimension i udsagnet, som mulige led i paradigmet. Derved udvides modtagerens opfattelse af tekstverdenens indhold og relationer. Det sker dog alligevel ind imellem, at der nævnes flere led fra det mulige paradigme, fx ved negation af kløvningsformlen, altså som et udsagn om et led, som kernesagsforhold ikke rammer. Så kan der ekspliciteres et eller flere andre led i paradigmet, som bliver ramt:

- (4) (om tyrkernes benægtelse af folkemord på armenerne:)

Det er også værd at bemærke, **at det ikke er de lokale armenere, der først og fremmest står bag ønsket om at få sat historien på plads.**

...

Det er den armenske diaspora – ikke mindst i USA og Frankrig – der kræver retfærdighed (Politiken 20.10.2007: III,7)

5.2. Frasemer i form af faste talemåder, alment kendte citater, etc.

En ganske anden type paradigmedannende konstruktionsmulighed har som udgangspunkt frasemer i form af faste talemåder, alment kendte citater osv. Først et par smagsprøver på frasemer af disse typer:

- (5) (anmeldelse af teateropførelsen af 'Festen':)
 Skuespillet vender tilbage, har den ny teaterchef for Gasværket, Jon Stephensen, for længst og under stor fanfare proklameret.
 Man kan i alt fald til en start konkludere, at Thomas Vinterbergs 'Festen' er vendt tilbage. **Film skal åbenbart ses i teatret** (Politiken 14.10.2007: II,3)
- (6) (om Irakkrigen, som er startet på basis af amerikanske neokonservative kræfters bedømmelser:)
 Den neokonservative intelligens er stor i kæften og skøn på skrift. Når det kommer til praktisk politik, **kan den ikke stikke en pind i en lort uden at ødelægge begge dele**. Det er den første og meget graverende fejlbedømmelse fra krigstilhængernes side (Weekendavisen 3.8.2007: II,12)
- (7) Tiden løber næppe fra Cobra. Til gengæld løber den dyreste bevægelse i den danske kunsthistorie fra museernes budgetter. Så kun takket være de store privatsamlinger, især Jens Olesens, **kan KunstCentret Silkeborg Bad stadigvæk ... sætte Cobra til vægs** (Politiken 23.9.2007: II,4)

5.2.1. Kort karakteristik af fraser

Frasemer anses for at være faste kollokationer af tegn. En underafdeling er citater, ordsprog og andre alment kendte udsagn med bestemte typer indhold, ofte af generaliserende art. Kollokationerne skal altså kendes af sprogbrugerne som sproglige enheder, selvom konstruktionen består af flere konstituent. På indholdssiden rangerer de her behandlede fraser fra transparens, dvs. at frasemets indhold fremgår af de enkelte konstituents indhold plus den syntagmatiske konstruktionsmåde; det kan ses i den konstruktion, som er inspirationen for (5), nemlig *film skal ses i biografen*, og til intransparens, dvs. at frasemet foruden det transparente indhold har et andet, ofte meget afvigende indhold, som det ses i (6). Dette ekstra indhold kan ikke interpreteres ud af det transparente indhold ved almindelig semantisk kompositionalitet, men det hæfter til enheden i frasemet og skal læres som sådan. Det typiske eksempel her er *at sætte nogen til vægs*. Det semantisk ikke-transparente lag ved fraser med dobbelt indholdslag skal her kaldes det holistiske indholdslag. Dette indholdslag fungerer i tekstverdenen ofte som en

generalisation, der kan sammenfatte en række helt forskellige mulige konkrete handlinger. *Ikke at kunne stikke en pind i en lort uden at ødelægge begge dele*, altså ødelægge noget på en klodset måde, kan man i praksis gøre på mange måder.

Ved sprogligt mere usofistikerede tekster vil det normalt være sådan, at ved de fraser, der har et dobbelt indholdslag, aktiveres kun det ene lag ved interpretation, som i (6). Hvis det holistiske indholdslag aktiveres, er det som oftest karakteriseret ved, at det sprogligt bogstavelige indhold falder uden for isotopien i det omgivende indholdsmæssigt specifikke tekstforløb. Eksempel (6) er lidt drastisk, men meget illustrativt til dette. Ved fraser med dobbelt indholdslag er det oftest det holistiske lag, der aktiveres. Men det behøver det ikke altid at være; i (7) er det det bogstavelige lag. Her falder frasemet heller ikke uden for isotopien.

Det andet vigtige karakteristikum ved fraser har som sagt sin rod i det forhold, at man skal kende frasemet i sin helhed som sprogbruger. Dette udnyttes ofte ved de fraser, der har et dobbelt indholdslag. I (7) skabes der en overraskelseseffekt ved, at det er det bogstavelige lag, der mod forventning aktiveres. I (5) er der en lidt anden teknik, nemlig at hvis frasemet i sin helhed forudsættes bekendt, kan man udskifte en eller flere konstituenten i det. Derved får man et nyt indholdstillæg i forhold til det oprindelige frasem, der nu tjener som associativ baggrund for interpretationen.

5.2.2. *Frasemers paradigmedannende muligheder*

Frasemer er som sagt faste kollokationer. Nu er et frasem ikke i sig selv et paradigme, da der ikke kan findes enleddede paradigmer ud fra definitionen³. Men det, at frasemet er en fast kollokation, som sprogbrugerne skal kunne på forhånd, gør, at det indbyder til paradigmedannelse i kraft af association. Der foreligger en fast struktur i frasemet, som gør, at det er relativt let at udskifte enkelte elementer, men beholde resten. Det associerede paradigme er disciplineret til, at det skal have en eller

3. Det regner Peter Eisenberg med sine 'einelementige Wortparadigmen' (1999: 21). Men han må forveksle paradigmer med distributionsklasser. Fx har ordet *aber* ('men') en distributionsklasse for sig selv, men danner ikke et paradigme i den gængse forstand.

anden form for lighed, en udtrykslighed, en ordklasselighed eller en indholdslighed (i det mindste).

Hvis vi så ser på eksempel (5), kan man se, at selve det oprindelige frasem *film skal ses i biografen* minus ét sætningsled danner den faste bagkant for paradigmet. Her er nogle yderligere eksempler på en sådan paradigmedannelse:

- (8) Den, der graver en grav for andre, **bliver selv træt** (hørt eksempel på nederlandsk)
(den, der graver en grav for andre, falder selv i. Prædikerens Bog 10.8)
- (9) (om at sige farvel:)
Ikke at man er i tvivl efter bare én gang at have stået i afgangshallen som to terminalpatienter med døden hængende imellem sig. **At sige farvel er at blive aflivet en lille smule** (Politiken 11.8.2007: II,2)
(partir, c'est mourir un peu)
- (10) (Prins Henrik klagede i et interview i BT over, at han ikke blev betragtet som nummer 2 i Riget, men kom efter sin ældste søn:)
Henrik den Trættende (Ekstrabladets skilt på Politikens Hus)
(den danske kongerække)

Frasemet er normalt på grund af sin ofte apodiktiske natur uden epistemiske modifikationer, men den varierede version har tit småmodifikationer. Det interessante er nu, hvordan paradigmedannelsen kommer i stand. Hvad er det, der udskiftes? I (10) er det to tegn med nøjagtig samme form på udtrykssidens lydside, altså en formlighed. Paradigmedannelsen er kun grafemisk med tilhørende indholdsændring. I (8) er det et helt prædikat, der danner oppositionen, medens subjektet bliver stående. I (9) og (5) har vi en indholdslighed i de paradigmatiske led, som er onomasiologisk, en tilnærmelsesvis Bezeichnungsähnlichkeit; den vil normal også være kombineret med en ordklasseækivalens. (Happ 1985: 106-7). Det er den model, mine fleste eksempler benytter sig af. (7) er et lidt intrikat tilfælde; at kalde det en paradigmedannelse er usædvanligt. Den består i, at man

har de to indholdslag, det bogstavelige og det holistiske, som så skulle danne paradigmet. Det er ikke et prototypisk paradigme, da udtryks-siden er den samme i begge tilfælde. Der er ikke kommutation på begge sider af tegnet. På den anden side er kun indholdsbase-rede paradigmer af højere orden en fast foreteelse (dog metodisk og teoretisk mere eller mindre velreflekterede), så det skulle vel være teoretisk muligt her.

Hvad opnår sprogudøveren med at skabe et sådant lejlighedsvis paradigme? Forskellige paradigmatiske relaterede tegn på samme sted i syntagmet fører generelt til forskellig indholdsdannelse. Det samme sker i fraser: der sker en forandring i Bedeutung. Kommuationen drejer indholdsmæssigt udsagnet lidt i retning af det absurde. Der er givet intenderet en tillægsfunktion, der arbejder på det associative, der hæfter ved det nyopfundne paradigme. Nemlig at grundfrasemet anses for kendt i forvejen og derved forventes, når der begyndes på formuleringen. Dernæst kommer der en overraskelse, nemlig, at det realiserede frasem ikke ganske forløber som forventet. Det ses også i (7), hvor det forventelige er det holistiske indhold, men i konteksten kommer det ud som det bogstavelige indhold. Herved er også Happs tredje indholdstype, der Sinn, dækket ind, det ekstraindhold – eller mening – der opstår i en specifik kontekst. Det er klart, at der Sinn er at fornøje, *delectare*, som betragtes som en af grundfunktionerne i retorikken ved siden af *docere*, at belære.

Et frasem er ikke i sig selv et paradigme med en bagkant. Det er kun én størrelse. Men det kan blive det, hvis man enten bytter elementer ud med andre, eller spiller på fraser med dobbelt indholdslag på én gang. Paradigmemønstret er den kendte faste kollokation, der muliggør, at man kan kommutere elementer. Det enkelte frasem uden og med kommuteret element danner ét paradigme. Det er ikke nogen prototypisk paradigmeklasse, eftersom disciplinen mht., hvad man kan tillade sig at sætte op som kommuterende led, er svag, både på udtryks- og indholdssiden. Der er ikke tale om nogen systematisk alternation mellem paradigmeleddene, der er forankret i selve sprogsystemet; paradigmeleddene er alene behersket af lejlighedsvis indholdsassociationer. Men hvert valgt led i paradigmet danner en grammatisk konstruktion.

7. Afslutning

Jeg håber at have eftervist, at paradigmedannelse er mange ting. Der er både tydelige paradigmer inden for sprogets struktur, altså valgmuligheder inden for afgrænsede rammer, og disse valgmuligheder er relativt forbindtlige for brugerne af sprogsystemet. Ved siden af disse er der så spontane afvigelser fra de systembaserede valg, og funktionen i disse afvigelser kan kun forstås ved, at der opstår en øjeblikkelig associativ paradigmedannelse mellem afvigelsen og det normerede valg, således at de to muligheder begge indgår i interpretationen af udsagnet.

I begge tilfælde befinder vi os på det niveau, hvor et valg fører til et realiseret. De strukturbaserede paradigmer med relativt få medlemmer indgår normalt i den grammatiske beskrivelse. Leddene i de traditionelle paradigmer er her tegnbaserede, har altså både et udtryk og et indhold; det gør det relativt nemt at fastslå, hvor mange led der er i paradigmet. Ikke desto mindre er en gennemreflekteret metodologi til analyse af paradigmeledenes indhold og heraf af indholdstilskrivningen til selve paradigmet meget nødvendig (jf. Bache 1985 og 2002).

Paradigmer, der består af flere ord, er en mere problematisk kategori. De findes, som fx perifrastiske former, således at paradigmet læner sig op ad et-ords-paradigmer. Eller der eksisterer en del paradigmer, der sikkert ikke er blevet opdaget endnu, eller som nok eksisterer for intuitionen, men blot ikke har fået etiketten og derfor ikke er blevet underlagt en paradigmatiske beskrivelse fra lingvistisk hånd. Vanskeligheden for denne metabeskæftigelse er den mulige manglende udtrykslighed mellem størrelser, der betragtes som potentielle led i paradigmet. Dette gør, at man skal have en meget sikker indholdsbeskrivelse af paradigmet for at kunne ansætte det og metodisk helst kunne isolere minimalpar.

Ved ansættelse af superparadigmer, paradigmer af paradigmer, må der stilles strenge krav til indholdsanalysen af de enkelte paradigmer, der indgår i superparadigmet. Med da der ingen tegnbaseret er mere, må sammenstillingen af leddene i et sådant superparadigme være anderledes formålsbestemt. Hvad driver en til at stille et antal paradigmer ind i et superparadigme? Det kan næsten kun være den teoretiske formålsbestemthed, man sidder med, som fx den omtalte netværksdannelse.

Også her er en metodisk/teoretisk disciplinering stærkt påkrævet for at undgå intuitionslingvistik.

Henvisninger

- Bache, C. (1985). The semantics of grammatical categories: a dialectical approach, *Journal of Linguistics* 21, 51-77.
- Bache, C. (2002). On categories in linguistics, *Acta Linguistica Hafniensia* 34, 71-105.
- Boye, K. (Dette bind). OM OM.
- Bußmann, H. (2002). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner Verlag.
- Christensen, T. (2006). *Hyperparadigmer. En undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modusystemer*. Upubl. ph.d.afhandling. Roskilde Universitetscenter: Institut for Kultur og Identitet.
- Eisenberg, P. (1999). *Grundriss der deutschen Grammatik. Der Satz*. Stuttgart: Metzler.
- Falster Jakobsen, L. (2005). Frasemer som konstituenten i løbende tekst, *Hermes* 35, 135-152.
- Farø, K. (2006). *Idiomazität – Ikonizität – Arbitrarität. Beitrag zu einer Theorie phraseologischer Äquivalenz*. Ph.d. afhandling. København: Københavns Universitet.
- Fawcett, R. P. (1988). What Makes a "Good" System Network Good? Four Pairs of Concepts for Such Evaluations, i Benson, J. & W. Greaves (red.) *Systemic Functional Approaches to Discourse: Selected papers from the 12th International Systemic Workshop*. Norwood, New Jersey: Ablex, 1-28.
- Halliday, M. A. K. & C. M. I. M. Matthiessen. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Happ, H. (1985). 'paradigmatisch' – 'syntagmatisch'. Zur Bestimmung und Klärung zweier Grundbegriffe der Sprachwissenschaft. Reihe Siegen. Beiträge zur Literatur- und Sprachwissenschaft Band 55. Heidelberg: Carl Winter Verlag.
- Hjelmslev, L. (1966). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.
- Saussure, F. de (1976). *Cours de linguistique générale. Édition critique préparée par Tullio de Mauro*. Paris: Payot.

Grammatik over det Danske Sprog – en radikal dependensgrammatik?

Lars Heltoft

Grammatik over det Danske Sprog (Erik Hansen og Lars Heltoft, under udgivelse) er en funktionel grammatik, men var ikke planlagt som sådan. Den har udviklet sig som en sådan – gennem diskussioner med andre, på Roskilde Universitetscenter, i kredsen Dansk Funktionel Grammatik og i samarbejdet Ny Forskning i Grammatik.

Grammatik over det Danske Sprog kan afsluttes som projekt, men ikke som opgave. Afslutninger er en anledning til et selvkritisk tilbageblik, men samtidig en kærkommen anledning til efterrationalisering. Jeg skynder mig at gribe begge muligheder, men prøver at være selvkritisk nok til at pege på hvor efterrationaliseringerne finder sted.

1. Grammatikken handler om hvad man *skal* udtrykke

Grammatik over det Danske Sprog er indholdsbareret og dermed et forsøg på en redegørelse for den danske grammatiske semantik, konciperet og udviklet på pragmatisk grundlag. Det er altså forudsat at der findes noget der hedder den danske semantik, et sprogspecifikt indholdssystem der ikke kan reduceres til universalpragmatiske distinktioner eller til kognitive semantiske distinktioner der findes uafhængigt af koblingen mellem udtryk og indhold. Det relevante indhold i en synkron grammatik er det der er tegnsystematisk relevant, og det centrale spørgsmål er ikke hvad et sprogsystem kan udtrykke – for alle sprog kan bringes til at udtrykke alt, men hvad man **skal** udtrykke med det, en klassisk indsigt fra Hjeltslevs, Jakobsons og Coserius tankeverden. Denne indsigt gælder således ikke sproget som helhed, men sprogets subsystemer: de leksikalske subsystemer og inden for grammatikken de enkelte paradigmer (inden for bøjning, ledstilling og konstruktion).

Dette 'skal' kan man kun finde gennem empiriske studier af relationen mellem udtryk og indhold, dvs. gennem kommutationsprøven¹. Det betyder også at det man finder, er de semantiske grænser mellem systemerne, altså: hvad et grammatisk tegn skal udtrykke, hvad det ikke kan udtrykke, og hvordan disse grænser kan sammenfattes. Denne position giver visse vanskeligheder, fordi centrale og tydelige betydningsfunktioner kan få status som varianter, og ikke som 'emiske' størrelser, se fx den abstrakte beskrivelse af *s*-passiv som objektiv modus i Heltoft og Falster Jakobsen 1996. Her er det vigtigt at de centrale betydningsfunktioner (varianter) inddrages i beskrivelsen også.

2. Topologien som eksempel

Diskussionen af Hallidays systemiske funktionelle grammatik var et centralt udgangspunkt for kredsen Dansk Funktionel Grammatik i 1990'erne og dermed også for *Grammatik over det Danske Sprog*. Hallidays opfattelse af sætningens førsteplads er et kerneeksempel på kritikken af funktionalistiske skoler der ikke finder sine sproglige indhold gennem tegnanalyse. Hvad som helst der står på den sekventielle førsteplads, udnævnes til 'tema'. Der er for eksempel ingen forskel på de berømte eksempler:

(1)	THEME	RHEME
(1a)	The duke	has given my aunt that teapot
(1b)	That teapot	the duke has given to my aunt

Hallidays pointe (1994) er at *the duke* i (1a) er både 'psykologisk subjekt' og 'grammatisk subjekt', mens der i (1b) er en fordeling så *the duke* kun er 'grammatisk subjekt', mens *that teapot* er 'psykologisk subjekt'. Hans problem i forhold til en tegnanalytisk tilgang er at der ikke kan vises nogen semantisk forskel mellem funktionen af *the duke* i de to eksempler ('psykologisk subjekt' betyder ikke andet end at det kommer først). Dernæst er der det problem at de to led tydeligvis ikke har topologisk alternation i eksemplet, de står ikke 'på samme plads', som det hedder i dansk topologisk tradition.

1. Se Hjelmslev 1943, Dyvik 1986, Harder 1996.

En analyse mere i tråd med Hallidays tjekkiske inspirationskilder (især Mathesius 1975) havde måttet tage hensyn til den relativt faste topologiske organisation af subjekt-prædikatsrelationen i engelsk (NP VP). Kommer et led fra verbalhelheden på førstepladsen, står det foran subjektet og får markeret temafunktion, i reglen en kontrast- eller fremhævelsesfunktion. Denne funktion har subjektet aldrig, og det kan således ikke være positionen som førsteled (første 'token') der betyder 'kontrastled'. En bedre topologisk analyse vil derfor være (2), hvor subjektets position fikses som analysens 'pivot' (omdrejningspunkt), se Heltoft 1992, Herslund 2006.

(2)	MARKERET TEMA	TEMA	REMA
(2a)		The duke	has given my aunt that teapot
(2b)	That teapot	the duke	has given to my aunt

Modsætningen er således 'fremhævet led' over for 'intet fremhævet led', en beskrivelse der gælder for det samlede sætningstegn, men kan henføres til analysen af førstepladsen i strukturel betydning, som 'type'. Den indledende position kan efter sin kodning ikke indeholde et trykløst anaforisk pronomen, fx:

- (3a) *It the duke has given to my aunt
 (3b) *_o Her the duke invited to dinner

Og efter analysens forudsætninger indeholder den altså heller ikke subjektet.

Ved en analyse af de danske forhold finder man en anderledes topologi med meget anderledes kodninger. Traditionen taler om fundamentfeltet, men grundfunktionen kan ikke beskrives som sammenbinding (textual function), men er illokutionær rammemarkering. Traditionelle analyser siger at alle ledtyper kan stå i fundamentfeltet, og at disse led dermed fungerer som fundament, 'det psykologiske udgangspunkt'. Men ingen af delene er rigtigt.

For det første er det ikke alle ledtyper der kan stå i fundamentfeltet: Dialogiske partikler som *jo*, *sham*, *nok*, *vel*, *vist* kan ikke. For det andet kan der stå en ledtype som ikke er kandidat til at være det psykologiske

udgangspunkt eller emnet for sætningen, simpelthen for de ikke betegner noget propositionelt indhold, og det er sætningsadverbialerne, som fx: *formodentlig* (sandhedsgardering), *desværre* (evaluativ), *egentlig*, *rent ud sagt* (repræsentativ), *med andre ord* (kommunikativ).

(4a)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	Rent ud sagt	er	han et problem for gruppen
	Formodentlig	har	han ikke så mange penge
	Desværre	er	der udsolgt
	Med andre ord	er	han blevet forladt
(4b)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	*Skam	er	han et problem
	*Jo	er	der udsolgt
	*Nok ²	har	han ikke så mange penge
	*Vel	er	han blevet fyret
(4c)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	Han	er	et problem for gruppen
	Så mange penge	har	han ikke
	Sommer	var	det!
	Forladt	var	han blevet

Kun (4c) svarer til den klassiske beskrivelse og indeholder propositionelle led der kan siges at beskrive et emne. (4a) angiver en relation mellem den talende og det propositionelle indhold, relationer der er forenelige med eller specifikationer af konstativ illokutionær ramme, men de er ikke selv beskrivende led, men subjektive led. Ingen af partiklerne angiver derimod illokutionær ramme eller specifikationer heraf, men de angiver dialogisk forankring, altså forventet placering i dialogen af den pågældende ytring.

Indlederpladsen i dansk har som fast hovedfunktion at angive forskellen mellem realis og nonrealis, i hovedsætninger især mellem de-

2. Ordene *nok*, *vel* og *vist* skifter betydning til indrømmende led, hvis de står i fundamentfeltet, jf. *vel er jeg ikke Caesar*, *nok har han ingen penge*, og de forekommer i faste udtryk: *vist kan du så!* Men dette bekræfter netop analysen, for de tre partiklers funktion er evidential.

klarativ ramme og spørgende ramme. Udfyldt indlederplads betyder realis, tom indlederplads med udfyldt subjektplads betyder nonrealis.

(5)	RAMMELED	V	SÆTNINGSKERNE
	Det	var	sommer
	Sommer	var	det!
		Var	det sommer?

Dernæst og som suppletiv funktion er pladsen til rådighed for sammenbindingsfunktionen. På dansk er indlederpladsen meget åben, således at de propositionelle led på pladsen både kan være emneled (anaforske eller dynamiske emner) og rematiske led (fokusled)³.

Den danske topologiske semantik er altså anderledes end den engelske, både som angiver af illokutionær ramme – hvad den engelske kun marginalt kan være⁴ – og som position for sammenbindende led. Også i sidstnævnte funktion er der forskel. Den danske position er helt åben over for hvilken tekstuel funktion de såkaldte fundamentled har, og pladsen kan både udfyldes med anaforske, dynamiske og fokuserede led, mens den engelske indlederposition kun kan udfyldes med dynamiske og fokuserede led, se videre Heltoft 1996a, 2003.

3. Forskellen mellem konstruktion og valens

Publiceringen af William Crofts bog *Radical Construction Grammar* (2001) har givet os en anledning til at overveje vores relation til denne version af konstruktionsgrammatikken. Med al mulig fare for efterrationalisering kan man sige at GDS er en konstruktionsgrammatik bygget op omkring skellet mellem valensbårne relationer og rene kompositionelle kategoriale strukturer. Vi insisterer på at der stadig skal være et niveau af egentlig kompositionel struktur i grammatikken, jf. Tom Givons advarsel til de amerikanske funktionalister, med VP-analysen som eksempel (Givon 1995).

3. Se nærmere Heltoft 1996 og 2003.

4. Nemlig i dette sprogs V2-rester, fx *He has found hers. Has he found her?*

Konstruktioner er paradigmatiske organiserede, på samme måde som morfologiske systemer og topologiske systemer (Heltoft 1996b). Vi foreslår en funktionel tolkning af et traditionelt konstruktionsbegreb: En konstruktion er en kompositionel syntaktisk type med konventionel indholdstilordning. Dermed følger en – forhåbentlig – klar skelnen mellem konstruktion og valens. Det er netop en del af grammatikkens opgave at undersøge hvordan de enkelte sprog trækker denne grænse. Se videre Hansen og Heltoft 2005.

En af Crofts hovedpointer er at konstruktioner er sprogspecifikke, inklusive kodningen af subjekter og objekter i de enkelte sprog, og det er ikke her vi bliver uenige. Men der er en gennemgående uklarhed i hans bestemmelser af sætningsleddenes funktion som udtryk for prædikationens dele. Et godt eksempel er diskussionen af subjektets status som muligt argument til kopula-verber i prædikativkonstruktion og i perifrastisk passiv. Her er der træk der peger på at subjektet er argument for kopulaverbet/hjælpeverbet og træk der peger på det modsatte.

(Croft 2001: 214, eks. 16)

Susan is tall/intelligent

(Croft 2001: 215, eks. 17b)

The window was broken
by the neighbor's kid

Croft drager kopulas og hjælpeverbets prædikatskarakter i disse engelske eksempler i tvivl. Det der taler for, er agreement-relationen⁵ og det at adjektiv/infinitiv ikke kan danne prædikat alene; det han anfører som modargument, er sammenligninger med sprog som nahuatl, hebræisk og tok pisin, der ikke har noget kopula – en overraskende argumentationsstrategi i betragtning af det udmeldte synspunkt at konstruktioner er sprogspecifikke. Her kan vanskelighederne efter vores opfattelse overvindes ved klassiske midler. Med kopula som eksempel: kopula bærer finitheden og indgår derfor i et katataktisk kategorialt forhold med subjektet – der i øvrigt i dansk positionelt fungerer som illokutionært subjekt, jf. Diderichsens begreb 'aktualsubjekt' (Heltoft 2001). Adjektivet angiver egenskaber (højde, intelligens) ved subjektet, det er derfor prædikat om subjektsargumentet og stiller specifikke krav til

5. Efter min mening er 'agreement' alt for upræcist. Det er klart nok stammerektion der er tale om, jf. Eisenberg 1989.

dette (en valensrelation, se nedenfor). Det komplekse prædikat (*is tall/intelligent*) kan således analyseres i en relation mellem rene kategorier og en valensrelation, se nedenfor under 4, analysen (21).

Der er for lidt kompositionel struktur i Crofts grammatik til at kunne redegøre for sådanne indlysende og velkendte sætningsbygningsforskelle mellem sprog som dansk og engelsk på den ene side, russisk og nahuatl på den anden.

I *Grammatik over det Danske Sprog* føres forskellen mellem konstruktion og valens således tilbage til rektionsbegrebet. Der skelnes med udgangspunkt i Eisenberg (1989) mellem to former for rektion: rektion mellem syntaktiske kategorier som sådan og rektion mellem stammer og deres omgivelser. Et klassisk eksempel på ren konstruktion er katatagmet, fx mellem subjekt og finithed (Jespersen: 'nexus'). Det foreligger uafhængigt af verbalstammernes identitet og danner således en konstruktion i vores forstand. Sætninger dannes således gennem konstruktion. Fra Hansen og Heltoft (2005) gentager jeg pointen: De to sætninger i eksemplerne (6ab) er ens katataktisk opbygget (både subjekt og finithed er nødvendige), men de indgående verbalstammer har derimod forskellig valens ved at stammen i (6a) styrer et subjektsargument i prædikationssyntaksen, mens (6b) er nulvalent.

(6a)	Mor arbejder	[arbejd- (A1)]
(6b)	Det regner	[regn- (Ø)]

Som eksempel på indholdstilordningen tæller subjektets semantiske rollebeskrivelse. Anskuet som konstruktionsdel er subjektet i dansk således neutralt over for semantisk rolle, for konstruktionen giver fri adgang for verbalstammens valenskrav. Hvad subjektet angår, er det således verbalstammernes semantik der bestemmer den semantiske rolles identitet. I (7ab) stilles de to perspektiver op over for hinanden.

- (7a) Subjektet som konstruktion(sdel) er neutralt over for semantisk rolle
- (7b) Verbalstammen *arbejd-* styrer et subjekt med rollen Agent, stammen *regn-* derimod ingen semantisk rolle, allerede fordi der intet A1 er.

Men der findes talrige eksempler på at semantiske roller er en del af konstruktioners kodning og ikke (blot) knyttet til verbalstammens valens. Diatese bruges oftest om den morfologiske kategori der omfatter aktiv og passiv på dansk (i andre sprog også medium og/eller antipassiv), men her vil jeg bruge ordet i udvidet forstand om det samlede morfologisk-topologisk-konstruktionale paradigme⁶ der udgøres af aktivsætninger versus passivsætninger.

Forskellen mellem aktiv og passiv beskrives oftest blot som en modsætning i morfologi og syntagmatik, og den semantiske forskel mellem aktiv og passiv opfattes som et spørgsmål om informationsstruktur og muligheden for ikke at realisere et led med rollen Agent. Sådanne beskrivelser er ikke adækvate, fordi de ikke medtager den semantiske rolleforskel mellem konstruktionerne aktiv og passiv, og det skyldes at man ikke er opmærksom på forskellen mellem valens og konstruktion.

Crofts beskrivelse af relationen mellem aktiv og passiv i engelsk er ikke helt klar. Figur 6.4 side 216 – Crofts eksempel (17b) – viser passiv, og hvis han antager at aktiv er en anderledes kodning af argumenter med de samme semantiske roller AGT (agent) og PAT (Patient), så mener jeg at have en pointe. Anskuet som konstruktion har aktiv et subjekt der er neutralt over for semantisk rolle, mens passivkonstruktionens frie valensled **skal** udtrykke rollen Agent eller Årsag. Helt som i morfologiske paradigmer finder vi her en modsætning mellem få led (her: to), mellem en markeret term og en umarkeret.

Forholdet kan vises med verber der betegner kommunikationshandlinger eller forståelsesprocesser. De kan ved metaforisk eller metonymisk

6. I grammatikken anvendes der et antal paradigmatyper i bredere forstand. Følgende oversigt er dog i et vist omfang en efterrationalisering:

Morfologiske (agglutinerende, jf. Heltoft 1997).

Topologiske (modsætninger mellem ledstillingsmønstre).

Konstruktionale (klassisk eks. er sætningskløvning).

Morfologisk-topologiske (eks.: letled i dansk, imperativ vs. non-imperativ).

Morfologisk-konstruktionale (anaforsk subjekt i nominativ vs. akkusativ i alle andre tilfælde, subjekt eller ej).

Topologisk-konstruktionale (*der/her*-konstruktion; direkte objekt (DO) vs. direkte objekts antiled (DOA); indirekte objekt (IO) vs. indirekte objekts antiled (IOA), se Heltoft 2000.

udvidelse tage et subjekt der ikke kan have rollen Agent. Men denne udvidelse er ikke mulig i passiv, og vi tolker dette således at passivkonstruktionen insisterer på sin semantiske rolle, mens aktivkonstruktionen er semantisk åben: umarkeret. Verbalstammen er den samme i de enkelte eksempelpar, og den grammatiske konstruktion har så at sige hele kommandoen: I aktiv kan subjektet være åbent med hensyn til semantisk rolle, mens det frie valensled i passiv kun kan udtrykke Agent/Årsag. For eksempel:

- (8a) Bogen beskriver Toscanas vingårde
- (8b) *Toscanas vingårde bliver beskrevet af bogen
- (8c) *Toscanas vingårde beskrives af bogen

Hvad enten passiven er i *s*-modus eller perifrastisk modus, så opfylder leddet *af bogen* ikke kravet om Agent eller Årsag. I (9) bliver eksemplet semantisk acceptabelt, så snart det nedskrevne subjekt er et agentled.

- (9a) Dette suk udtrykker hans frustration
- (9b) *Hans frustration bliver udtrykt af dette suk
- (9c) (men: Hans frustration bliver udtrykt af hans kone, der skriver.)

Yderligere eksempler:

- (10a) Vejret tillod opsendelsen
*Opsendelsen blev tilladt af vejret
- (10b) Digtet udtrykker Grundtvigs krise
*Grundtvigs tro og program udtrykkes bedst af digtet Påskeliljen
- (10c) Ministeriets endelige rapport fremlægger konklusionerne
*Konklusionerne blev fremlagt af ministeriets endelige rapport
- (10d) DNA-sporene beviste at han var gerningsmanden
*Det blev bevist af DNA-sporene at han var gerningsmanden
- (10e) Værket opregner de enkelte adelsgodsers tilliggender
*De enkelte adelsgodsers tilliggender opregnes af værket

Om aktivsubjektet kan siges at beskrive sin referent som en Agent eller ej, er således ikke et konstruktionsanliggende, men et spørgsmål om

valensstyring af subjektet, et semantisk underkrav som verbalstammen kan stille. I sådanne tilfælde opstår det nævnte problem med centrale varianter status ikke, men varianterne bestemmes gennem valens.

Konstruktioner er således i princippet organiseret paradigmatiske. At diatese også har sprogspecifikt indhold, kan ses allerede af det velkendte forhold at de fleste sprog har nedskrivning af subjektet (fra aktiv til passiv) som syntagmatisk hovedfunktion (Comrie 1977), mens en modsvarende opskrivning ikke behøver at finde sted, altså fx:

(11a) Es wird gearbeitet

(11b) Der bliver puklet

Denne passivkonstruktion er mulig i skandinavisk og tysk, og kernen i passiv er da subjektsnedskrivning. I tysk og latin opskrives objekter i dativ og genitiv og ablativ (kun latin) ikke.

(12) Mir wurde gar nicht geholfen

(13a)	Nemini	parcitur	
	ingen-DAT	skåne-PASS.PRÆS.3P.	
	'Ingen bliver skånet'		

(13b)	Legibus	parendum	est
	lov-DAT.PL	adlyd-GERUNDIUM-NOM	vær-PRÆS.3PSG
	'Lovene skal adlydes'		

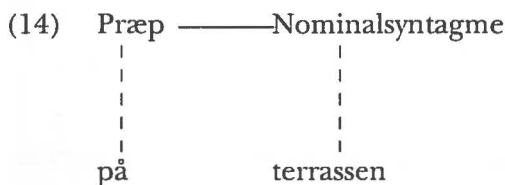
Engelsk har derimod altid obligatorisk opskrivning.

4. Katataksens nødvendighed

Grammatik over det Danske Sprog er en dependensgrammatik med et rigere konstruktionspotentiale end dependensgrammatikker af amerikansk tilsnit, i den forstand at vi med den danske og europæiske strukturalistiske tradition fastholder behovet for gensidig dependens (katatakse).

I den generative grammatik er PP et hypotagme med P som kerne og DP som adled. Der er ikke andre muligheder, men i europæisk

tradition er PP et katatagme. I eksemplerne (15)-(18) er der ingen muligheder for at udelade nominalet (styrelsen), ej heller mulighed for at udelade præpositionen. Næsten alle PP er da konstrueret som katatagmer:

Hverken den danske traditions termer eller den herskende angelsaksiske opfattelse er betegnelser for ledfunktion, men de er i realiteten karakteristisk på materialeniveau. Den generative grammatik efter Jackendoff må sige PP 'forholdsordsled', fordi DP ikke er en mulighed, og der efter systemet ikke kan konciperes en tredje løsning. Dansk tradition siger 'adverbial' om alle PP. Også dette er en implicit materialebeskrivelse.

Forbindelser af præposition + nominal forekommer i tre tilfælde, efter dansk grammatisk tradition både som faste, valensbundne adverbialer og som frie adverbialer. Som frie adverbialer:

(15) De dansede *på terrassen*

Som faste adverbialer (16)-(18). Ser man traditionen gennem GDS' briller, er der tre hovedtyper: Faste adverbialer er enten: 1) dele af sammensat prædikat, alle med enhedstryk, svarende til prædikativeksempler som *hun er træt, bolden er ude*.

- (16a) Han er *i skole*
- (16b) Hun blev *med barn*
- (16c) De kom *i vanskeligheder*
- (16d) De er *i vanskeligheder*
- (16e) Han gik *til lægen*

Eller de er 2) argumenter til et sammensat prædikat, enten styret af et direktionalt adverbium:

- (17a) Han er ude *på terrassen*
 (17b) Hun stillede vasen hen *i vinduet*
 (17c) Han gik hen *til lægen*

eller af et verbum der styrer en lokativ:

- (18a) De befinder sig *på terrassen*
 (18b) Hun bor *i Paris*

eller de er 3) såkaldte middelbare objekter (GDS' terminologi er angivet i parentes):

- (19a) De læste *på lektien* (direkte objekts antiled, DOA)
 (19b) Hun skaffede en fribillet *til sin mand* (indirekte objekts antiled, IOA)
 (19c) Hun stillede vasen henne *i vinduet* (lokativled)

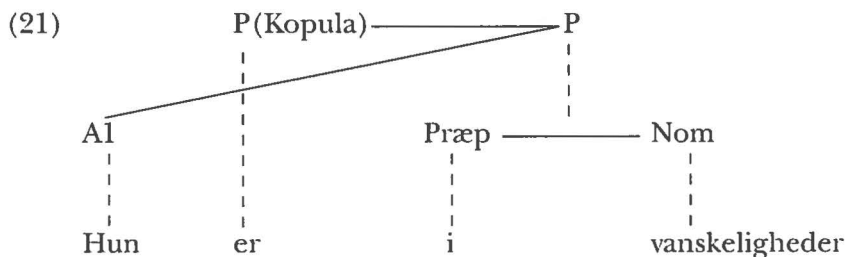
Ingen af disse ledtyper kan opfylde elementære udeladelsestest (Weglasproben). Jeg angiver kun et enkelt eksempel:

- (20) *Hun stillede vasen hen vinduet
 *Hun stillede vasen hen i

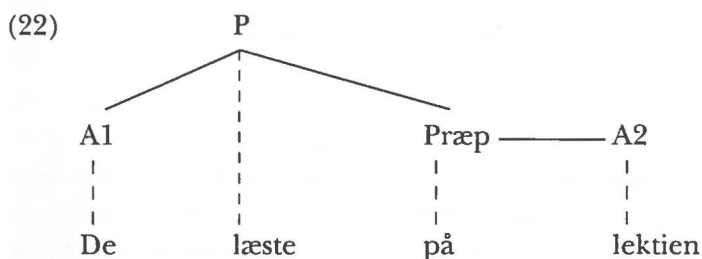
Intet af leddene kan undværes, og intet af dem har status som kerneled, men de forudsætter hinanden i den helhed de danner.

Strukturen i (14) kan da viderekonstrueres på tre måder:

1. Som frit adverbial, prædiceret om resten af sætningskernen (strukturen angives ikke her)
2. Som del af sammensat prædikat (semantisk hovedprædikat). Strukturen er (21):

3. Som argument, for et sammensat prædikats hovedprædikat (adjektiv eller traditionelt adverbium), eller for et lokativt verbum, eller, som her i (22), som det direkte objekts antiled.

Strukturen i (22) er – mutatis mutandis – fælles for alle eksemplerne (17-19). I (17) styrer det direktionale eller statiske stedsadverbium præpositionen.

Kun i ét – semantisk afgrænset og syntaktisk afgrænseligt – tilfælde er det muligt at udelade præpositionens styrelse. Det er i sammensat prædikat når præpositionen bevarer sin lokale betydning, fx:

- (23a) Han sprang af
- (23b) Han sprang af cyklen
- (24a) Skruen er i
- (24b) Skruen er i murpløkken
- (25a) Låget er på
- (25b) Låget er på gryden

Denne type kan ikke i sig selv begrunde en generel PP-analyse med Præp som kerneled. Hvis den viser noget, er det netop behovet for både at have hypotaktisk og katataktisk konstruktion. Der er netop tale om en konstruktionsforskel mellem to undertyper af sammensat prædikatsdannelse, lokal og ikke-lokal.

Katataksen er også nødvendig som fast relation mellem de to dele af sammensatte prædikater, fx ved sammensat konstruktion med temporale, modale og kopulære hjælpeverber. Strukturen noteres:

- (26) P ————— P

jf. eksempel (21).

Peter Juul Nielsen (2008) gennemfører en overbevisende analyse af kongruenskonstruktion som sammensat prædikation med katatakse mellem de to subprædikater, fx:

- (27a) Hun ligger og roder efter noget under sengen
- (27b) Tager du lige og fejer op efter dig?
- (27c) Kraka tog et løg og bed i

Han præciserer katataksbegrebet så det eksplicit opfattes som en gensidig forudsætningsrelation for konstruktionen af en bestemt kategori. Altså: for at danne kongruensprædikatet er der brug for både subprædikat 1 og subprædikat 2⁷. Det er en god og nødvendig eksplicitering, der vel kan kaldes en funktionel tolkning af katataksbegrebet: Både A og B er nødvendige for at danne helheden C.

Skellet mellem katatakse og hypotakse giver altså værktøjer til en redegørelse for den kompositionelle tværgående struktur i grammatikken, samtidig med at man kan fastholde en paradigmatiske modsætning mellem og organisation af sætningskonstruktioner som komplekse, betydningsbærende tegn. Der er således kompositionelle lighedstræk mellem det direkte objekts antiled og det indirekte objekts. Disse objekter er organiseret i paradigmer der her gengives ved eksempel-par:

- (28a) De læste bogen (DO)
- (28b) De læste i bogen (DOA: direkte objekts antiled)
- (29a) Hun forærede ham manuskriptet (IO)
- (29b) Hun forærede manuskriptet til ham (IOA: indirekte objekts antiled)

Frit indirekte objekt:

- (30a) Hun sendte ham manuskriptet (IO)
- (30b) Hun sendte manuskriptet til ham (IOA)

7. Man undgår således at stå med – indlysende forkerte – modargumenter mod katataksen som at man jo har sætningen *hun roder efter noget under sengen*.

Alle tre paradigmer har en katataktisk struktur for antileddet, svarende til den der er vist i (22). For DOA er det A2, for IOA er det A3. Tilmed er der en kodning i telicitet, tydeligst i (28ab) med modsætningen telisk-atelisk. Men også (30) kan vises at have en sådan modsætning mellem telisk læsning (30a) og atelisk læsning⁸ (30b), jf. Heltoft 2000.

5. Adverbialsystematikken

Ovenstående analyse af præpositionalkatatagmer giver som resultat en nydefinition af kategorien adverbialer, således at den herefter kun omfatter frie led, og de faste adverbialer overgår gennem omtolkning til andre ledtyper. Den traditionelle opdeling af adverbialer som man finder den hos Erik Hansen (1970), er som følger:

Der er tre typer frie adverbialer, sætningsadverbialer (a1): *jo, sgu, skam, vel, vist, nok, formodentlig, egentlig, heldigvis, åbenbart*; tids- og stedsadverbialer (a2): *atter, ofte, i går, her, i København, på tirsdag* osv. og verbaladverbialer (a3), især afledt med *-t*: *hurtigt, smukt, generøst, snedigt* osv. I modsætning til disse tre typer står de faste, valensbundne adverbialer, der sammenfatter de typer der gives eksempler på i (16)-(19), dog uden at de underopdeles.

De faste adverbialer fordeles således på i forvejen nødvendige funktioner som argument og prædikat. Tilbage bliver kun frie led med skopus:

1. Verbaladverbialer. Skopus over en verbalstamme
2. Tids-, steds- og omstændighedsadverbialer. Skopus over en prædikation (sætningskerne).
3. Sætningsadverbialer. Skopus over en proposition. (Jf. begrebet proposition i sproghandlingsteorien, om ytringen minus den illokutionære funktion eller markering. Hertil regnes *formodentlig, egentlig, heldigvis, åbenbart* oma.

Derimod udskilles der fra (a1) en strukturelt anderledes gruppe af partikler, der har skopus over hele det strukturelle sætningstræ, inklusive den illokutionære ramme: *jo, sgu, skam, vel, vist, nok*, og adskillige andre.

8. (30b) tager ikke stilling til om manuskriptet når frem, det gør derimod (30a).

De angiver relationer mellem ytringen og andre mulige ytringer eller synspunkter i teksten eller dialogen, jf. polyfoniteorien og især dens danske udvikling, fx Rita Therkelsen mfl. 2007.

6. Modus betinger topologien

En anden radikal forskel mellem en konstruktionsgrammatik som Crofts og *Grammatik over det Danske Sprog* er behandlingen af topologien som et særligt område der kan skelnes fra syntaksen forstået som kombinatorik, og hvor position kan fungere i egen ret som et tegnudtryk. Topologien er lige som konstruktionslæren et område med paradigmatisk organisation.

Dansk sætningstopologi er normalt og traditionelt blevet forstået som læren om ledstilling i henholdsvis hovedsætninger og bisætninger. Det er en hovedpointe i GDS at der ikke er nogen topologisk forskel mellem hoved- og bisætning på dansk, men derimod et topologisk system der er underordnet valget af morfologisk modus (imperativ vs. ikke-imperativ), og som selv må karakteriseres som modussystem.

Den vigtigste nyere behandling af området er Tanya Christensens (2007), hvor ledstillingsreglerne tolkes som indlejret i en kompleks paradigmatiske, en såkaldt hyperparadigmatisk struktur.

6.1 Imperativ og sætningens topologi

Et klassisk eksempel på et topologisk paradigme blev anført i eksempel (5) som modsætningen mellem realis (udfyldt fundamentfelt) og tomt fundamentfelt, i hovedsætning mellem deklarativ ramme og spørgende ramme:

(31a) Så spiste hun (konstatering)

(31b) Spiste hun så? (spørgsmål)

Man plejer at sige at imperativen følger Diderichsens hovedsætnings-skema 'vsa' med obligatorisk tomt fundamentfelt. Erik Hansen har gjort opmærksom på at dette ikke er rigtigt uden videre, idet der kan stå et *så* eller *da* foran imperativen, se Erik Hansen 1986. Noget sammenligneligt fundamentfelt er der imidlertid ikke tale om, for udfyldningen med et adverbial har ingen semantiske konsekvenser, og der kan derfor ikke

være tale om nogen parallel paradigmatisk organisation, se (32ab) og (33ab). Imperativen bestemmer altså sætningens topologiske ramme, og den er anderledes end ved non-imperativ, der modsætningsvis er en forudsætning for at man kan vælge mellem Realis (fremsættende rækkefølge) og Non-realis (her: spørgsmål) som i paradigmet (5) og (31).

- (32a) Så spis dog! (ordre, instruks)
- (32b) Spis dog!
- (33a) Så spis du bare! (tilladelse, tilbud)
- (33b) Spis du bare!

Hertil kommer en anden kodning betinget af imperativ, nemlig udfyldning eller ikke-udfyldning af subjektspladsen ved imperativen, et valg der ellers ikke findes. Denne modsætning er en modsætning mellem typer af illokutionære betingelser. Udfyldt subjekt peger på at der forudsættes en situation hvor sproghandlingen er i modtagerens interesse. Det drejer sig derfor om en ramme for sproghandlinger som tilladelser eller tilbud og tilråd (de to sidste er opfordringer der forudsættes at være i modtagerens interesse).

(34)	V	S	Part	Indholdsfelt
Så	spis		dog	fisken!
	Spis		dog	fisken!
Så	spis	du	bare	fisken!
	Spis	du	bare	fisken!

6.2 Sætningens topologi uden for imperativ

Topologien er altså på dette abstrakte niveau forbundet med det fleksiviske modussystem; men også modsætningen mellem de to klassiske sætningsmønstre har vi analyseret som et modussystem, i den forstand at for det første svarer dets kodninger til modsætninger der i forvejen er kendt som modusmodsætninger, og for det andet er skemaerne et valg der foreligger som en konsekvens af at imperativ ikke er valgt, men i stedet non-imperativ og/eller tempus.

Sætningsmønstrene kaldes modsætningen mellem ‘vsa’ over for ‘sav’ i Diderichsen-traditionen, markeret med halvfed i GDS-versionen af

skemaet. I tilknytning til nyere lingvistik vil jeg tale om 'vsa' over for 'sav' som V2 "finit verbum på anden plads" over for SVO-rækkefølge.

(35) GDS' sætningsskema, ultrakort version:

F	V _{Fin}	S	SA	V	Indholdsfelt
Partikel / Konjunktion		S	SA	V _{Fin} V	Indholdsfelt

Eksempler på V2 og SVO-rækkefølge, i hovedsætning og bisætning

- (36a) HS V2 'vsa': Han kan ikke beslutte sig
 (36b) BS SVO 'sav': At han ikke kan beslutte sig!
 (36c) BS V2 'vsa': (Det er klart) at han kan ikke beslutte sig
 (36d) BS SVO 'sav': (Det er mærkeligt) at han ikke kan beslutte sig

V2-mønsteret betegner 'assertivt potentiale'. En nøgle til dette mønsters semantik har man i sætninger med et styrende, overordnet prædikat der ikke kan tage en informativ *at*-sætning, men fx kræver en præsupponerende. Sådanne prædikater kan af semantiske grunde ikke indlede en V2-sætning, og dette forhold har paralleller i romansk modus, se om forholdene i italiensk ganske kort i tabel (46). (37) er således inkonsistent.

- (37) BS 'vsa' *(Det er mærkeligt) at han kan ikke beslutte sig

Velkendte eksemplertyper på SVO-hovedsætninger er (38ab):

- (38) HS 'sav' a. Hvem der havde været til stede!
 b. Gid han havde besøgt sin mor oftere!

De kan sammenlignes med deres paradigmatiske modpart (39ab):

- (39) HS 'vsa' a. Hvem havde (der) været til stede?
 b. Sin mor havde han besøgt meget ofte

Mønsteret SVO 'sav' antager mange funktioner uden for 'assertivt potentiale'. Og der er flere, sædvanligvis oversete argumenter for at dette

mønster ikke er et ledsætningsmønster. Det er helt almindeligt i talesprog at SVO bruges i metaytringer der skal fritage den talende for at stå inde for den i V2 signalerede illokutionære ramme og dermed mulige illokutionære værdi. Forholdet er godt beskrevet i Rita Therkelsen 2007. Eksempel på opklarende gentagelsesspørgsmål:

(40) – Hvad hedder hunden?

– Hvad han hedder?

– Ja

– Han hedder...

Eks. Rita Therkelsen 2007, kilde Bysoc.

Eksempler på at den talende metakommunikerer om sin egen formulering følger i (41)-(42). Det er tydeligt at forholdet er gammelt, formentlig lige så gammelt som SVO-rækkefølgens placering som modsætning til V2, jf. Blicher-eksemplerne (42) og (43):

(41) – Vi skal jo bruge noget energi.

– Man kan bruge antom..

eller hvad det nu hedder

– Atomkraft?

– Ja, atomkraft

DDO. Eva Skafte Jensen. 1994

(42) Hvad skal det betyde? sagde Faderen. "Jeg huer ikke denne her Skovlouring⁹ – eller hvem han er" – svarede hun.

Blicher. De tre Helligaftener 115

En i øvrigt ikke nærmere undersøgt, men mulig funktion af SVO-mønsteret er markering af referat eller markering af at den talende ikke bærer det illokutionære ansvar, se (43), hvor SVO markerer at der er tale om referat af noget Hr. Søren siger, jf. tysk konjunktiv I.

(43) Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Følum; ak
hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den

9. Beboer i skovegnene mellem Silkeborg og Ry (Blichers egen note i referat).

Dag! Og saa Præstens Jens kunde blive Biskop i Viborg – som hans Fader siger – nu hvem kan vide det?
 Blicher Landsbydegn 1

Det deklarative mønster i hovedsætninger angiver konstativ illokutionær ramme, dvs. det bliver normalt realiseret som en konstativ ytring – men da mønstret er den umarkerede mulighed i forhold til SVO-hovedsætningen, kan det også være fx regulativt (*nu tier du stille!*). Derimod er SVO-hovedsætningen – bortset fra de metasproglige anvendelser – markeret subjektiv (dubitativ el. emotiv), se Christensen (2007). Vi anfører modusskemaet med nye eksempler, konstrueret ud fra et eksempel fra EDG § 79, oprindeligt et eksempel fra Herman Bangs fortælling Ravnene.

(44) (Fru H. ytrede) *at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds*

	HS	BS
V2 indikativ (vsa)	<i>Man vidste sig snart ikke sikker noget Steds</i>	(Fru H. ytrede) <i>at man vidste sig snart ikke sikker noget Steds</i>
SVO konjunktiv (sav)	<i>Mon man snart vidste sig sikker noget Steds?</i>	(Fru H. ytrede) <i>at man snart ikke vidste sig sikker noget Steds</i>

(45)

	HS	BS
V2 indikativ	<i>assertiv illokutionær ramme</i>	<i>assertivt potentiale</i>
SVO konjunktiv	<i>subjektiv illokutionær ramme</i>	<i>neutral form</i>

At betegnelserne ‘indikativ’ / ‘konjunktiv’ måske kunne komme på tale, skyldes den næsten fuldstændige parallel til fordelingen mellem fleksivisk indikativ og konjunktiv i fx italiensk, jf. følgende eksempler:

(46)

	HS	BS
indikativ	<i>nessun dorme</i>	<i>è chiaro che nessun dorme</i>
konjunktiv	<i>nessun dorma</i>	<i>è strano che nessun dorma</i>

Langt væk fra diskussionen om den radikale konstruktionsgrammatik? Nej, den foreslåede analyse af ledstilling på dansk er et eksempel på kombineret paradigmeanalyse, et syntetisk hyperparadigme, som Tanya Christensen (2007) kalder det. Og kombinationen er kompositionelle syntagmetyper (hierarkisk struktur) og ledstilling (topologi), på en måde så det skulle være klart på hvilke punkter denne form for organisation minder om morfologiske paradigmers indholdsorganisering. Og samtidig sker det på syntaktisk grundlag i bred forstand, uden inddragelse af valenssynspunkter og leksikon.

Kilder

Steen Steensen Blicher. *Himmelbjerget og andre noveller*. Udgivet af Søren Baggesen. Dansklærerforeningen.

Steen Steensen Blicher. *En Landsbydegns Dagbog*. Peter Brask 1983. *Om En Landsbydegns Dagbog*, Bd. 2. København Gyldendal.

Henvisninger

Christensen, T. (2007). *Hyperparadigmer*. Institut for Kultur og Identitet. Roskilde Universitetscenter.

- Comrie, B. (1977). In defense of spontaneous demotion: the impersonal passive, i P. Cole & J. M. Sadock (red.) *Grammatical Relations* (Syntax and Semantics 8), New York: Academic Press, 47-58.
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar. Syntactic Theory in Typological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Dyvik, H. (1986). *Grammatikk og empiri. En syntaktisk modell og dens forutsetninger*. 1-2. Skriftserie fra Institutt for fonetikk og lingvistikk. Serie B nr. 24. Universitetet i Bergen.
- Eisenberg, P. (1989). *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: Metzler
- Givón, T. (1995). *Functionalism and Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hansen, E. (1970). Sætningsskema og verbalskemaer, *NyS (Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori)* 2, København: Akademisk Forlag, 116-137.
- Hansen, E. (1986). Imperativens fundamentfelt. Et råmateriale. *NyS (Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori)* 16-17, København: Akademisk Forlag, 99-104.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2005). Konstruktion og valens. Objekt med verbal infinitiv som eksempel, *Ny forskning i Grammatik* 12, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 99-118.
- Harder, P. (1996). *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure, and Tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Heltoft, L. (1992). The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Functions of Word Order, i M. Herslund (red.) *Word Order, Copenhagen Studies in Language* 15, 13-64.
- Heltoft, L. (1996a). Topics in Danish and in Universal Grammar, i L. Heltoft & H. Haberland (red.) *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*, Department of Languages and Culture, Roskilde University, 251-262.
- Heltoft, L. (1996b). Paradigms, Word Order and Grammaticalization, i E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L. Falster Jakobsen (red.) *Content, Expression, and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 199-234.

- Heltoft, L. (1997). Det danske morfologiske system, *Selskab for Nordisk Filologi, Årsberetning* 1996-97, København, 85-99.
- Heltoft, L. (2000). Positivled, antiled og komitativled i dansk, *Ny forskning i Grammatik* 8, Odense: Odense Universitetsforlag, 89-106.
- Heltoft, L. (2001). Recasting Danish Subjects, i J. T. Faarlund (red.) *Grammatical Relations in Change*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 171-204.
- Heltoft, L. (2003). Iconic and categorical focus systems in Scandinavian, i J. Hetland & V. Molnár (red.) *Structures of Focus and Grammatical Relations*, *Linguistische Arbeiten* 477, Tübingen: Max Niemeyer, 41-87.
- Herslund, M. (2006). La topologie du français à la lumière de deux autres systèmes. Le danois et l'ancien français, *Linguisticae Investigationes* 29:1, 103-113.
- Hjelmslev, L. (1943). *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Munksgaard.
- Jensen, E. Skaftø (1994). *Nekusadverbialets placering i ledsætninger*. Specialeafhandling. Institut for Nordisk Filologi.
- Mathesius, V. (1975). *A functional analysis of present day English on a general linguistic basis* (red. J. Vachek). The Hague: Mouton.
- Nielsen, P. Juul (2008). *Kongruenskonstruktioner i dansk. En syntaktisk analyse af indhold og udtryk*. Specialeafhandling i dansk. Roskilde Universitetscenter: Institut for Kultur og Identitet.
- Therkelsen, R. (2007). Spørgsmålsgentagelse. Et polyfont fænomen på dansk, i R. Therkelsen, N. Møller Andersen & H. Nølke (red.), 361-372.
- Therkelsen, R., N. Møller Andersen & H. Nølke (red.) 2007. *Sproglig Polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Appendix

Grammatik over det Danske Sprog Indholdsfortegnelse

Forord

- I Sprogvidenskabelig indledning
 - I A Tradition og funktion (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
 - I B Sprog som handling (*Lars Heltoft*)
 - I C Sprogets meddelelsesfunktion. Grammatisk sammenbinding (*Lars Heltoft*)
 - I D Rektion, konstruktion og valens (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
 - I E Indholdssyntaks (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
- II Morfologisk og syntaktisk oversigt
 - II A Ordklasserne (*Lars Heltoft*)
 - I B Strukturen i det danske fleksivsystem (*Lars Heltoft*)
 - II C Orddannelse (*Erik Hansen*)
 - II D Syntagmer og konstruktioner (*Erik Hansen og Lars Heltoft*)
 - II E Ledstilling (*Lars Heltoft*)
 - II F Syntaktisk tryk (*Erik Hansen*)
- III Nominaler (*Erik Hansen*)
- IV-VIII Prædikatsdannelse
 - IV Diatese (*Lars Heltoft*)
 - V Tempus (*Lars Heltoft*)
 - VI Modus og modalverber (*Lars Heltoft*)
 - VII Sammensat prædikation (*Lars Heltoft*)
 - VIII Sideordning og kongruenskonstruktion (*Erik Hansen*)
 - IX-X Frie led
 - IX Frie led I: Adverbialer og dialogiske partikler (*Lars Heltoft*)

X Frie led II: Interjektionaler og illokutionære partikler
(*Lars Heltoft*)

XI-XIV Sætningled og konstruktionstyper

XI

Indledning (*Lars Heltoft*)

XI A Subjektet (*Lars Heltoft*)

XI B Subjektets antiled (*Lars Heltoft* og *Erik Hansen*)

XI C Subjektets medled (*Lars Heltoft* og *Erik Hansen*)

XII

XII A Subjekt og objekt – transitivitet og diatese
(*Lars Heltoft*)

XII B Det indirekte Objekt (*Lars Heltoft*)

XII C Antiobjekt – til det direkte og det indirekte objekt
(*Lars Heltoft*)

XII D Objekternes medled (*Lars Heltoft*)

XII E Lokativ konstruktion (*Lars Heltoft*)

XII F Syntaktisk konstruktion og semantiske roller
(*Lars Heltoft*)

XIII At-infinitiv (*Erik Hansen*)

XIV Ledsætninger

XIV A Eksplikativsætninger (*Erik Hansen*)

XIV B Implikativsætninger (*Erik Hansen*)

XIV C Operatorsætninger (*Erik Hansen* og *Lars Heltoft*)

XV-XIX Topologi

XV Sætningsskemaet (*Lars Heltoft*)

XVI Lighed og vægt (*Lars Heltoft*)

XVII Talesprog og topologi (*Lars Heltoft*)

XVIII Ledstilling som modus og illokutionær ramme (*Lars Heltoft*)

XIX Topologisk sammenbinding (*Lars Heltoft*)

XX Sammenbinding ved konstruktion (*Erik Hansen*)

XXI Registre

XXI A. Definitionsregister

XXI B. Register over objektord

XXI C. Generelt register

XXII Kilder

XXIII Litteratur og referencer

Pronominalisering med *en* fra franske nominalsyntaxmer. Analyse og perspektiver

Mads Jønsson

Indledning

De franske nominalsyntaxmers struktur følger generelt set en 'default'-struktur hvor der for det første gør sig en umarkeret rækkefølge gældende for attributiverne i syntagmet, og hvor der for det andet gælder det princip at syntagmets led står samlet. Pronominaliseringsoperationer, altså repræsentation af et led fra nominalsyntaxmet i et proklitisk pronomen, er en af de tydeligst systematiske undtagelser til de principper, og det er især pronominalisering af størrelser indledt med *de* der er interessante i denne forbindelse, ikke mindst pga. deres semantiske diversitet (jf. Pinchon 1972: 89). I denne artikel vil jeg se på pronominalisering med *en*, både i forhold til hvilken struktur et syntagma hvori der indgår pronominalisering, kan siges at have, og i forhold til nogle videre overvejelser angående perspektiver og konsekvenser af den analyse jeg vil foreslå. Jeg vil først præcisere hvilke typer pronominalisering med *en* jeg vil beskæftige mig med, og dernæst præsentere nogle overordnede restriktioner og principper angående pronominalisering, inden jeg fortsætter til selve behandlingen af *en*-pronominaliseringerne. I afsnit 2 præsenterer jeg de pronominaliseringstyper hvor *en* repræsenterer den leksikalske kerne i nominalsyntaxmet og i den forbindelse foreslår jeg en analyse af disse pronominaliseringer, og efterfølgende vil jeg undersøge forskelle og ligheder mellem typerne. Det forekommer sandsynligt at de pronominaliseringer hvor *en* repræsenterer syntagmets leksikalske kerne, grundlæggende må have en del til fælles, hvilket jeg vil se på i afsnit 3, hvor jeg også undersøger grænsefladen mellem de to typer.

1. Pronominalisering fra nominalsyntaxmet

Det er især i forbindelse med de forskellige kategorier af *genitiver* at pronominalisering er interessant i nominalsyntaxmetne, eftersom særligt valensled til deverbale og relationelle substantiver kan udtrykkes pronominelte (se fx Herslund (red.) 1996), og possessive genitiver naturligvis også lader sig pronominalisere med possessive pronominer. Den semantiske status for attributive præpositionssyntaxmetter indledt med *de*, som ofte repræsenterer attributiver med værdi af possessor eller komplement, gør at disse har særlig tilbøjelighed til at lade sig pronominalisere, naturligvis på den generelle betingelse for pronominalisering at referenten for *de*-syntaxmetten er kendt:

- (1) L'ordinateur de Michel → **Son** ordinateur
- (2) La conquête de l'Irak par les Américains → **Sa** conquête par les Américains
- (3) Le frère de Louise est malade → **Son** frère est malade

Der er dog en række attributivtyper der ikke lader sig pronominalisere overhovedet – fx kan præpositionssyntaxmetter med værdi af adjektiv af typen illustreret i (4) ikke skilles fra kernen ved pronominalisering, ligesom forskellige typer af substantivforbindelser heller ikke lader sig splitte op, som det kan ses i (5) – (7):

- (4) J'ai rencontré une femme d'une beauté incroyable → *(pronominalisering umulig)
- (5) La ville de Paris → ***Sa** ville / *Paris, j'**en** ai vu la ville
- (6) Ce fripon de valet → ***Son** fripon / *Mon valet, j'**en** vois souvent le fripon
- (7) Un chien de berger → ***Son** chien / Berger, j'**en** ai été mordu par un chien

Mulighederne og restriktionerne for pronominalisering er omtrent ens mellem de forskellige pronominer der kan repræsentere attributiver indledt med *de* – dvs. de bundne possessive pronominer, relativpronomet *dont*, og *en*. Der går således en grundlæggende skillelinje mellem de attributiver der lader sig pronominalisere, og dem der ikke gør.

Både relativpronomet *dont* og det klitiske pronomen *en* kan repræsentere et pronominalisabelt attributivt præpositionssyntagme¹ indledt med *de*:

- (8) J'ai vu le chien de ma voisine → Ma voisine, **dont** j'ai vu le *chien*
- (9) – Eh, bien, reprit Homais, il faudrait **en** faire l'*analyse* (Madame Bovary)
- (10) Je supporte le violettes seules; l'*odeur* m'**en** calme plutôt (Zola, cit. Togeby)

Hvad angår de ledfunktioner i sætningen fra hvilke der hyppigst pronominaliseres, gør der sig nogle tendenser gældende, fx pronominaliseres særlig hyppigt et led fra et nominalsyntagme som udfylder ledfunktionen objekt, jf. (9), og hvor attributivet ved attributivpronominalisering med *en* flyttes frem på den proklitiske plads, kan nominalsyntagmets leksikalske kerne (markeret med kursivskrift i eksemplerne) blive stående på objektets oprindelige plads. Der dannes altså et **diskontinuert nominalsyntagme**. Foruden objekter, kan der også pronominaliseres fra subjekter, jf. (10), og med de øvrige typer *en*-pronominalisering vi skal se på nedenfor, er det også muligt at pronominalisere fra fx subjektsprædikat (C'*en est un*).

Udover de generelle restriktioner har *dont* og *en* yderligere den restriktion at de ikke kan repræsentere et præpositionssyntagme der selv indgår i en styrelse, jf. (11) og (12). Derudover skal det led der pronominaliseres fra med *en*, kunne knyttes til sit eget verbal som vist i (13), jf. Pedersen et al. (1980: 211).

- (11) On a habité dans la maison de ma tante → *Ma tante, **dont** on a habité dans la maison
- (12) Je me suis servi de la maison de ma tante → *Ma tante, je m'**en** suis servi de la maison
- (13) Quand on parle du loup, on en voit la queue / *Le loup_i **en**_i regarde la queue_i

1. Derudover kan både *dont* og *en* fungere som sætningsled, og for *ens* vedkommende findes pronominet også i en række faste konstruktioner, hvor dets funktion er mere usikker (jf. Togeby 1982: 353ff., Pinchon 1972: 116ff.). Disse funktioner skal vi dog ikke beskæftige os med her.

Udover de nævnte restriktioner synes der at være nogle yderligere på brugen af *en* som er interessante for det vi i det følgende skal se på. Der er således noget der tyder på at *en* giver et stærkere signal end de øvrige pronominaliseringer om at det udtrykker et semantisk determineret komplement fra nominalsyntaxen. Dette kan bl.a. ses af følgende alternationer:

- (1a) J'ai croisé Michel, un vieil ami **dont** j'ai volé l'ordinateur
 (1b) Je connais bien Michel ! *J'**en** ai volé l'ordinateur l'autre jour

Foruden de enkle eksempler, hvor det tydeligvis er substantivets semantik, der afgør forskellen i acceptabilitet – *ordinateur* styrer ikke noget præpositionelt valensled, derfor er pronominalisering med *en* udelukket – forekommer også nogle mere semantisk komplekse forskelle mellem attributivpronominalisering med *en* og *dont*, nemlig i forbindelse med det Togeby (1982: 508ff.) kalder 'dobbelte konstruktioner' med *dont*, hvor restriktioner angående reglen om at *dont* ikke kan repræsentere et præpositionssyntaxeme der selv indgår i en styrelse, og angående *donts* eneret på at repræsentere sin antecedent, kan tilsidesættes som vist i (14) og (15).

- (14) Ce garçon, **dont**_{ij} l'énergie_i se lisait dans les yeux_j
 (15) La haine **dont**_{ij} l'ancienneté_i n'a pas diminué la violence_j

Mulighederne for tilsvarende dobbelte konstruktioner med *en* synes at afhænge af valensforholdene for de to substantiver der indgår i forbindelsen². Således er sætningerne fra (14) og (15) forskellige i forhold til acceptabilitet af pronominalisering med *en*, sandsynligvis fordi *énergie* ikke har en tydelig nok valensrelation til det attributiv der udtrykkes i *en*.

- (14a) *Ce garçon (...) L'énergie_i s'en_{ij} lisait dans les yeux_j
 (15a) La haine (...) L'ancienneté_i n'en_{ij} a pas diminué la violence_j

2. Jeg skylder her at gøre opmærksom på, at mine informanter ikke nødvendigvis har forstået (15a) sådan som indekseringen angiver, men de har angivet acceptabilitet for strukturen, og således bedømt grammatikaliteten af *ens* tilstedeværelse i eksempler af typen illustreret i (14a) og (15a).

Principperne er således grundlæggende de samme for de forskellige typer af attributivpronominalisering som for repræsentation af et led fra substantivets valensstruktur i nominalsyntagmets determinativ, jf. (2), men signalet om semantisk determination synes stærkere i forbindelse med *en*, hvorfor bl.a. Togeby (1982) og Kupferman (1996) taler om *en* som den tydeligste markering af **genitiv**. Den analyse jeg i det følgende vil foreslå af strukturer hvor *en* repræsenterer nominalsyntagmets leksikalske indhold, skal altså forstås i lyset af pronominets betydning af noget fundamentalt set underordnet.

2. Nominal pronominalisering med *en*

Ved siden af sin funktion som pronominel repræsentation af et attributiv har *en* en anvendelse hvor det dels kan repræsentere den leksikalske kerne fra substantivsyntagmet (16), eller hele nominalsyntagmet (17). Dette afsnit handler om disse to pronominaliseringstyper, idet jeg her vil undersøge deres syntaktiske struktur og foreslå en analyse af de to typer.

(16) Tu as lu des livres ? J'**en** ai lu *beaucoup* (→ J'ai lu beaucoup de livres)

(17) Tu as des cigarettes ? Oui, j'**en** ai (→ J'ai des cigarettes)

Nominalsyntagme skal i denne sammenhæng opfattes som den referentielle enhed bestående af et referenceskabende pronominel element (i princippet et determinativ) og et nominalt indholdselement, der udgøres af et substantivsyntagme bestående af en leksikalsk kerne og evt. tilknyttede led (attributiver).

Fællesbetegnelsen *nominal pronominalisering* betyder således at pronominaliseringen griber ind i nominalsyntagmets nominale komponent³ i begge tilfælde, og *en* fungerer her som en *leksikalsk anafor* (jf. Riegel et al. 1994: 611), hvilket vil sige at det viderefører den leksikalske kategori, men ikke referencen, fra et forudgående nominaludtryk, og

3. Den del, jeg her har kaldt *substantivsyntagmet* – den nominale komponent af nominalsyntagmet – betegnes andre steder som *Nom expansé* (Riegel et al. 1994), *Groupe nominal* (Wilmet 1997) eller *N'* (generativ teori, fx Rowlett 2007).

dermed bidrager til sætningen med et leksikalsk indhold (jf. Wilmet 1997: 268). Pinchon (1972: 48) beskriver dette som *anaphore divergente*, dvs. divergens er mulig mellem anaforen og dens antecedent i en eller flere grammatiske kategorier, sådan som det er demonstreret i (18), hvor kun den leksikalske kategori føres videre:

- (18) Marie a trois *enfants*, et sa sœur **en** a deux (cit. Lagae 2001: 222)

Det at pronominaliseringen angår nominalsyntaxmets nominale komponent, samt *ens* funktion af leksikalsk anafor, er således fælles for de to typer illustreret i (16) og (17), men i det følgende vil jeg, modsat fx Lagae (1994), behandle dem hver for sig, idet kun en del af nominalsyntaxmet pronominaliseres i (16), hvorfor jeg vil betegne den type som *partiel nominal pronominalisering*, medens hele nominalsyntaxmet pronominaliseres i (17), og jeg betegner derfor den type som *integral nominal pronominalisering*.

2.1. *Partiel pronominalisering*

Pronominaliserede strukturer som (16) illustrerer muligheden for kun at pronominalisere et substantivsyntaxmets leksikalske kerne, og således lade et determinerende element, typisk et mængdeudtryk, stå tilbage på nominalsyntaxmets syntaktiske kerneplads. Som vist i (16) kan pronomet repræsentere den leksikalske kerne alene, eller det kan repræsentere hele substantivsyntaxmet:

- (19) J'ai beaucoup de *maladies infectieuses* → J'**en** ai beaucoup

Som det kan ses af (19), analyseres mængdeudtryk som *beaucoup* efterfulgt af præpositionen *de* bedst som determinativ i nominalsyntaxmet, hvor det følgende nominale element indtager den leksikalske kernefunktion (jf. bl.a. Wilmet 1997, Riegel et al. 1994, samt bemærkninger hos Kongsdal Jensen et al. 1999). Dette står i modsætning til tidligere analyser af en sådan struktur, hvor der enten tales om et syntagma med *beaucoup* som egentlig kerne der knytter attributive led til sig (fx Pedersen et al. 1980: 211), eller 'reduktion af delingsartiklen' i forbindelse med mængdeudtryk (Pedersen et al. 1980, Tøgeby 1982).

(19) viser at mængdeudtrykket har kerne-lignende egenskaber, idet den ved pronominaliseringen indtager samme plads i sætningen som kernen fra en partitiv genitiv struktur:

(20) J'ai lu *la moitié* du livre → J'**en** ai lu *la moitié*

Strukturen der fremkommer ved den partielle nominale pronominalisering, illustrerer således determinativets status som det syntaktisk vigtigste i nominalsyntagmet (jf. Herslund (red.) 1999), eftersom den referenceskabende komponent ikke på samme måde kan klitiseres uden for syntagmet. Syntaktisk er determinativet nominalsyntagmets omdrejningspunkt, og *en* repræsenterer i den pronominaliserede struktur således et underordnet led til kernen, som udgøres af mængdeudtrykket. Strukturen der fremkommer ved den partielle nominale pronominalisering, viser således både systematisk diskontinuitet i nominalsyntagmet og at det element der indeholder syntagmets leksikalske indhold, ikke er den syntaktiske kerne.

Selve mængdeudtrykket har således i denne pronominaliserede struktur selv en pronominel funktion – uanset om det i sig selv består af et pronomen, eller det er et adverbium⁴. Som kerne i nominalsyntagmet fungerer det på samme måde som et indefinit pronomen, og ligesom det er tilfældet med indefinitte pronominer, kan det kun knytte indirekte attributiver til sig:

(21) Il y avait un détail bizarre → Il y **en** avait *un de bizarre*

I (21) kommer det determinativ der til venstre for pilen er den bundne ubestemte artikel *un* altså til at fungere som det indefinitte pronomen

4. De omtalte mængdeudtryk kan bestå af en række konstituenttyper, fx adjektivet *plein*, adverbiet *beaucoup*, flere indefinitte pronominer, nægtelsesord, osv., men i denne forbindelse er det altså anvendelsen i sætningen der gør at mængdeordet kommer til at fungere pronominel.

Hvad angår *beaucoup*, som i kvantifikatorfunktionen har været særligt hyppigt studeret, se fx Vogelee (2003), har det ved siden af brugen i denne pronominaliserede struktur også en anvendelse som hvad man kunne kalde 'kombineret gradsadverbium og pronomen', nemlig typen *Pierre a beaucoup mangé*. Det kan derfor diskuteres hvorvidt *beaucoup* i sig selv er et adverbium eller et pronomen, men i denne syntaktiske struktur fungerer det entydigt som kerne i et nominalsyntagme, dvs. som pronomen.

un, som er kerne i nominalsyntagmet og kun kan knytte indirekte attributiver til sig (jf. Noailly 1999).

Disse strukturer findes med en række andre typer mængdeudtryk knyttet til attributivet repræsenteret i *en*, fx talord (22), nominalsyntagmer med kvantifikatorbetydning (23) og nægtelsesord (24).

(22) D'ailleurs, il **en** plierait *quatre* comme vous sur son genou (Madame Bovary)

(23) Emma **en** avait *une quantité* dans son armoire (ibid.)

(24) Tu as du café ? Non, je n'**en** ai *pas*

Det centrale ved denne type pronominalisering er altså at mængdeudtrykket indtager nominalsyntagmets syntaktiske kerneplads, og at den komponent der denoterer syntagmets leksikalske indhold knytter sig til denne pronomielle kerne som et underordnet led. Det er ganske vist et nødvendigt underordnet led, eftersom *en* som leksikalsk anafor bringer et kendskab til syntagmets leksikalske indhold i spil som er påkrævet for at strukturen er grammatisk. Mængdeudtrykkene kan således vanskeligt eller slet ikke stå alene i disse sammenhænge:

(19a) J'ai beaucoup de maladies infectieuses → *J'ai beaucoup

(22a) *D'ailleurs, il plierait quatre comme vous sur son genou

(23a) ?? Emma avait une quantité dans son armoire

(24a) Tu as du café ? *Non, je n'ai pas

Denne analyse af nominalsyntagmets referentielle struktur er på linie med den generative DP*-analyse, jf. fx Rowlett (2007: 62ff.), hvor en af *determiner phrase*-projektionerne indtager kernefunktionen.

Analysen tillader at se *en* som et pronomen der i alle tilfælde repræsenterer et præpositionssyntagme forstået på den måde at det – som bemærket ovenfor – markerer en underordning i forhold til syntagmets syntaktiske kerne⁵. Syntaksen viser således tydeligt i den pronominaliserede struktur hvad der er kerne i nominalsyntagmet.

5. I relation til DP*-analysen taler Rowlett (2007: 72f.) om præpositionerne *de* og *à* som 'inhærente kasusmarkører' i nominalsyntagmet, og *en* markerer således, repræsenterende et præpositionssyntagme med *de*, jf. ovenfor, genitiv kasus.

I nogle strukturer står et andet element end netop mængdeudtrykket dog på pladsen hvor man skulle forvente at finde syntagmets leksikalske kerne, jf. (25), som Rowlett (2007) anfører som et eksempel på at et mængdeudtryk kan knytte et direkte attributiv til sig.

(25) Ce livre contient trois bons articles → Ce livre **en** contient trois
bons

Der er dog formentlig snarere tale om at et andet determinerende element indtager kernepladsen; nominalsyntagmet får altså *bons* som leksikalsk kerne, og *en* repræsenterer et attributiv i dette syntagme. Også i sådanne typer er *en* dog et obligatorisk attributiv, fordi det element der indtager den leksikalske kerneplads er indholdssvagt, og attributivet med den leksikalske anafor *en* er således nødvendigt for den referentielle præcision⁶.

Den generelt underordnende funktion *en* har, kan også ses ved mængdeudtryk der ikke følges af præpositionen *de* til at markere underordningen, som i (26); *en* er altså i sig selv en stærk nok markør af underordning i disse tilfælde, hvilket taler for Rowletts analyse af de attributivtyper det repræsenterer som inhærent kasusmarkerede for genitiv.

(26) J'ai lu des livres → J'**en** ai lu *plusieurs / deux*

Det er dog en betingelse for denne partielle pronominaliseringsstruktur at der er et determinerende element til stede i nominalsyntagmet, dvs. en pronominel kerne som *en* kan knytte an til. I det følgende skal vi se på strukturer hvor der ikke er et sådant kerneelement.

2.2. Integral pronominalisering

Strukturen hvor *en* repræsenterer et helt nominalsyntagme er forudsat af at den størrelse *en* repræsenterer er et nominalsyntagme med delingsartikel, dvs. en ubestemt homogen størrelse (jf. fx Togeby 1982: 351):

6. Et andet eksempel på denne type er den fra trafikskilte velkendte *Un train peut en cacher un autre*, hvor det er det indefinite pronomen *autre* der får kernefunktion og leksikalsk indhold tildelt af den syntaktiske struktur.

(27) Tu veux *du café*? Merci, j'**en** ai

(28) *Des papiers*, on **en** a trouvé dans sa succession

Dette forhold indikerer to ting. For det første er der ikke noget determinerende element *en* kan knytte an til, men hvis vi som jeg foreslog ovenfor konsekvent analyserer *en* som et pronomen der markerer underordning, og som således ikke kan udgøre kernen i noget syntagma der udfylder objekt-funktionen i (27) og (28), er det nærliggende at analysere den integrale nominale pronominalisering som en afmontering af den grammatiske relation som udfyldes af nominalsyntagmet hvori *en* indgår. For det andet inviterer denne kobling mellem integral pronominalisering, altså afmontering af nominalsyntagmets grammatiske relation til verbet, og delingsartiklen til en yderligere undersøgelse af delingsartiklens natur. Dette sidste punkt skal jeg vende tilbage til nedenfor.

'Afmonteringen' af nominalsyntagmets grammatiske relation til verbet kommer som nævnt af at *en* fundamentalt set er en underordningsmarkør, og at der således ikke er noget referentielt element tilbage til at fastholde relationen som syntaktisk kerne. I egenskab af leksikalsk anafor bringer *en* blot leksemet (i dette tilfælde *papiers*) ind fra den forudgående kontekst, og knytter herefter an til en tom valensrelation⁷:

(28a) *Des papiers*, on **en**_{aur,i} a trouvé [...] _{kerne} dans sa succession

Det må herefter bero på hvilken måde man ønsker at stille den grammatiske analyse op på, om man her vil tale om den tomme kernerelation som et 'nul-pronomen'; under alle omstændigheder er her tale om en særlig type **absolut anvendelse** af verbet, hvor en valensrelation ikke er helt udeladt (som i fx *Pierre a déjà mangé*), men blot delvist udeladt, forstået på den måde at det referentielle element der skulle opretholde relationen, ikke er til stede i sætningen.

I den danske oversættelse af (27) vises afmonteringen af valensrelationen tydeligt, eftersom dansk har en egentlig absolut anvendelse, dvs. total udeladelse af valensleddet, i sådanne sammenhænge:

7. Indekseringen i (28a) angiver at leksemet *papiers* hentes ind i sætningen med pronominet *en*.

(27a) Vil du have kaffe? Tak, jeg har

Et særligt tydeligt tegn på at også franske sprogbrugere opfatter valensrelationen i integrale pronominaliseringer som i hvert fald delvist 'tom', er den tendens der er i fransk talesprog (*français populaire*, jf. Tøgeby 1982, Wilmet 1997) til at indsætte en '**kernevikar**' på den tomme plads i den integralt pronominaliserede struktur. Det drejer sig i sådanne tilfælde om delingsartiklen i pluralis, *des*, som i strukturer med *en* og et andet indirekte attributiv, typisk en relativsætning, opfylder den talendes behov for at have et element til at opretholde leddets syntaktiske vægt:

(29) § Il y **en a** *des* qui doivent se frotter les mains s'ils te lisent (<http://monsie.orange.fr>)

(30) § **En** voilà *des* qui savent rigoler au moins !! (www.flnjfrance.com)

Sætningerne i (29) og (30) er ugrammatiske ifølge reglerne, men bruges alligevel af nogle sprogbrugere i talesprog og – som illustreret i disse eksempler – 'skrevet talesprog' som det findes i internet-fora og chatrum. Denne asymmetri mellem grammatikalitet og sprogbrug er markeret med §-symbolerne ved eksemplerne⁸. Delingsartiklen i sig selv har ikke tilstrækkelig referentiel præcision til at opretholde kernefunktionen, derfor er typerne (29) og (30) ugrammatiske, men sprogbrugernes tendens til at indsætte en markør af kernekonstituenten tyder alligevel på at analysen af den korrekte sætning (fx *Il y en a qui doivent se frotter les mains*) som et nominalsyntaxme hvor der mangler

8. Denne type eksempler forekommer i et lille Google-korpus jeg har indsamlet, især i forbindelse med præsentative verbaludtryk som *il y a* eller *voilà*, som i sig selv er semantisk svage, og således fordrer et syntaktisk 'holdepunkt' som denne kernevikar. Derudover forekommer de hyppigst i tilknytning til tunge attributiver, særligt relativsætninger, og synes altså at være resultatet af et semantisk svagt verbals forbindelse til et nominalsyntaxme med afmonteret kerne og tungt attributiv; denne kernevikar er altså formentlig at opfatte som sprogbrugerens 'modvægt' til en syntaktisk slagside i retning af attributivet.

Sådanne strukturer med andre, mere specifikke, verbaludtryk er ret sjældne; Wilmet (1997: 270) giver to eksempler (§ *Pierre en a mangé des* og § *Il en faut des comme lui*), og han overvejer endda muligheden for at andre delingsartikel-formede kernevikarer, fx *du*, skulle kunne forekomme. Han giver dog ingen eksempler, og i mit mini-korpus forekommer også kun eksempler med *des* som kernevikar.

en syntaktisk kerne, som således er 'afmonteret', stemmer overens med måden de integrale nominale pronominaliseringer opfattes på af franske sprogbrugere⁹.

3. Opsamling og perspektiver

I dette afsnit vil jeg sammenligne de to overfor gennemgåede nominale pronominaliseringstyper med det formål at påvise hvad de har til fælles, og derudover undersøge den indbyrdes afgrænsning typerne imellem.

De to typer af nominal pronominalisering har en fælles konsekvens i forhold til nominalsyntagmets **fokalisering**. I begge tilfælde, både når der bliver et determinerende element tilbage som kerne i nominalsyntagmet, og når nominalsyntagmet reelt afmonteres fra den syntaktiske struktur, flyttes elementet der repræsenterer det leksikalske indhold, væk fra sætningens potentielle fokus (*neutrale fokusdomæne*, jf. Korzen & Nølle (red.) 1999). Eftersom *en* er et klitisk pronomen, kan det ikke stå i det neutrale fokusdomæne (NF), og fokalisering af det leksikalske indhold *en* repræsenterer, er således ikke muligt. Ved den partielle nominale pronominalisering i (31) indtager nominalsyntagmets pronomielle kerne, som i ikke-pronominaliserede syntagmer normalt står som determinativ hvor tendensen til fokalisering ($\pm fok$) er mindre, den eneste plads i det neutrale fokusdomæne, og i den integrale pronominalisering i (32) flyttes det leksikalske indhold blot i baggrunden ved repræsentationen i *en* uden for det tomme fokusdomæne:

(31) Marie a $[-_{fok} \text{trois enfants } +_{fok}]_{NF} \rightarrow \text{Marie en a } [trois]_{NF}$

(32) Marie a $[-_{fok} \text{des enfants } +_{fok}]_{NF} \rightarrow \text{Marie en a } [...]_{NF}$

Grundlæggende har de to typer nominal pronominalisering altså samme effekt i forhold til nominalsyntagmets leksikalske indhold i og med repræsentationen i det klitiske *en*. Forskellen mellem de to er udeluk-

9. Sådanne systematiske 'fejl' hos sprogbrugere kan således være med til at afsløre nogle mangler i den struktur der ifølge sprogsystemet er den korrekte – på samme måde som danske sprogbrugeres dobbelt-konjunktioner (§ *Det er Peter som der kommer*) afslører relativpronominets dobbelte ledfunktion.

kende afmonteringen af syntagmets syntaktiske kerne, som finder sted ved den integrale pronominalisering.

Fokaliseringen er således pronominaliseringens vigtigste konsekvens for nominalsyntagmet. Syntagmets reference forbliver den samme; det referenceskabende element står blot på en mere prominent plads end det er tilfældet i et nominalsyntagme med det leksikalske indhold repræsenteret i et substantivsyntagmes kerne.

Attributiver der knytter sig til en afmonteret kerne i integralt pronominaliserede strukturer, er nødvendigvis indirekte attributiver indledt med præpositionen *de*, når det ikke drejer sig om relativsætninger¹⁰, og disse attributiver er altid i pluralis:

(33) Il y **en** a de simples, il y **en** a de savantes (www.fatrazie.com)

Det at sådanne attributiver altid er i pluralis, viser et interessant mønster, nemlig at de præpositionelle størrelser i tilknytning til den tomte kerne har samme form som et foranstillet adjektiv i pluralis sammen med det der i den traditionelle grammatik (se fx Pedersen et al. 1980) er kendt som en 'reduceret delingsartikel':

(34) J'ai de toutes petites chaussures → J'**en** ai de toutes petites

Ligheden mellem disse elementer tyder på, at vi i (34) faktisk har at gøre med en partiel pronominalisering hvor forbindelsen '*de*+adjektivsyntagme' danner et referentielt element der kan udfylde den syntaktiske kernefunktion i nominalsyntagmet. Præpositionen *de* kan således, for-

10. Relativsætninger kan formentlig ofte ses som attributiver der knytter sig til nominalsyntagmet som helhed, og ikke er en del af substantivsyntagmet, i kraft af deres anvendelses tætte forbindelse til determinativsyntaksen, jf. Korzen & Herslund (red.) (2004). Hvad relativsætningens antecedent er i sætninger som *Il y en a qui doivent se frotter les mains*, hvor der ikke er noget determinerende element til at indtage kernefunktionen, vil jeg ikke behandle her; muligvis kan relativsætningen i sådanne konstruktioner siges selv at indtage en determinerende funktion (jf. nedenfor), eller relativsætningerne kan have mulighed for i deres egenskab af 'ydre' attributiver, der lægger sig til nominalsyntagmet som helhed, at knytte an til et syntagme bygget op omkring en tom kerne. Af pladshensyn kan jeg dog ikke diskutere dette problem yderligere her.

uden sammen med den bestemte artikel at danne delingsartiklen, både stå efter mængdeudtryk, hvorved det danner en art grammatikaliseret artikel, og stå foran adjektiver og danne elementer der fungerer på samme måde som de øvrige grammatikaliserede artikler – altså som determinativ.

Dette hænger, som vist i (35), sammen med at præpositionen følges af en artikelkomponent (hvorved delingsartiklen dannes) når et foranstillet adjektiv skal forstås som en helhed med den substantiviske kerne (35a), medens den danner et andet determinativ, nemlig en delvist grammatikaliseret enhed med det foranstillede adjektiv, når adjektivet indgår i determinationen (35b).

- (35) a. J'ai eu des [bonnes notes] (Nogle forekomster af typen 'gode karakterer')
b. J'ai eu [de bonnes] notes (Gode forekomster af typen 'karakterer')

Adjektivets sammenhæng med *de* er således syntaksens signal om at adjektivet også er en del af nominalsyntagmets determinativ, og dette hænger altså sammen med den analyse jeg vil foreslå af pronominaliserede strukturer af typen illustreret i (33). Der er altså kun tale om en integral pronominalisering i tilfælde hvor intet element er til stede til at overtage den referenceetablerende funktion¹¹.

Foruden spørgsmålet om pronominaliseringstype og -struktur kan denne analyse således også bruges til at foreslå en løsning på et velkendt grammatisk problem uden for selve spørgsmålet om pronominalisering.

Den funktionelle lighed mellem delingsartiklen og de to viste former for grammatikaliseret artikel med *de* bekræfter, at delingsartiklen også selv er en 'amalgam-artikel' som sproghistorisk set er grammatikaliseret ud fra den partitive genitiv, og i relation til delingsartiklens generelle karakter og opståen virker det altså mest hensigtsmæssigt at tale om

11. Præpositionssyntagmer indledt med andre præpositioner end *de* kan også undertiden udfylde den determinerende funktion, fx i *J'en ai en cuir des chaussures* (cit. Lagae 2001). Langt de fleste eksempler jeg har fundet, er dog med *de*.

‘om-determinering’ af nominalsyntagmer hvor foranstillede adjektiver eller mængdeudtryk knytter sig sammen med *de*, og ikke ‘reduktion’ af det samme determinativ – med andre ord forekommer det mest systematisk altid at analysere *de* som en præposition og ikke som en ‘reduceret delingsartikel’ når det står i disse sammenhænge.

Den nominale *en*-pronominalisering viser dette forhold, idet den pronominaliserede struktur har den egenskab at isolere netop determinativet på den syntaktiske kerneplads, og som vist i (34) svarer det element der står som syntaktisk kerne til højre for pilen, til den prænominale streng til venstre for pilen.

Grammatikaliseringen af de determinerende elementer med mængdeord og adjektiver er ikke en så tæt forbindelse som tilfældet er med *de* og artikelkomponenten i delingsartiklen. Dette skyldes flere faktorer, hvoriblandt at adjektiverne og mængdeordene har større referentiel præcision, der holder dem mere adskilt fra præpositionen, hvilket igen hænger sammen med de forskellige konstituenters mulighed for at stå isoleret som kerne i en pronominaliseret struktur. Delingsartiklen kan, på grund af sin manglende referentielle præcision, ikke stå på kernepladsen i skrevet standardfransk, medens de betydningsbærende dele af de øvrige typer grammatikaliserede artikler kan optræde som syntaktisk kerne. For de fleste af disse determinerende elementer der indeholder *de*, gælder det til gengæld at de i lighed med delingsartiklen styrer homogenitet i forhold til determinationens konsistens, og ligesom delingsartiklen i praksis fungerer som en homogen ubestemt artikel (jf. Herslund 2007), gør forbindelserne *de*+adjektiv altså det samme.

Delingsartiklen har således ikke, som det ellers bemærkes i en del af de fremstillinger der bruger den betegnelse (fx Pedersen et al. 1980:111), mistet sin præpositionelle karakter helt i moderne fransk; i de sammenhænge hvor sådanne fremstillinger taler om ‘reduktion’ af delingsartiklen, sker der snarere det at delingsartiklens artikelkomponent bortfalder, og præpositionen bliver stående tilbage og danner en grammatikaliseret artikel med et andet element. Den ‘reducerede delingsartikel’ er således blot præpositionen *de* (jf. også Skårup 1994).

4. Afsluttende bemærkninger

Pronominalisering med *en* skaber – både i tilfælde hvor det repræsenterer et attributiv, og når det repræsenterer substantivsyntagmets leksikalske kerne – en diskontinuert struktur i nominalsyntagmet. Det element der herefter står tilbage på den syntaktiske kernes plads, kan identificeres som det referenceskabende element i nominalsyntagmet, og ud fra observationer man kan gøre i denne forbindelse, har jeg foreslået en analyse af det syntagma der fremkommer ved selve pronominaliseringen, idet jeg altså foreslår at analysere mængdeudtrykket som syntaktisk kerne når et sådant findes i strukturen (partiell nominal pronominalisering), og at tale om en særlig type afmontering af valensrelationen i tilfælde hvor intet element er til stede til at indtage den syntaktiske kernefunktion (integral nominal pronominalisering). I de partielle pronominaliseringer er det determinativet (eller i hvert fald en del af det¹²) der indtager den syntaktiske kernefunktion i nominalsyntagmet efter pronominaliseringen, hvilket viser at determinativet er nominalsyntagmets privilegerede syntaktiske element (jf. Van Valin 2005); det er ikke muligt på samme måde at flytte syntagmets referentielle instrukser i baggrunden som det er tilfældet med det leksikalske indhold ved nominal *en*-pronominalisering.

Den nominale pronominalisering ændrer således et nominalsyntagmes struktur på den måde at den leksikalske kerne i det substantivsyntagma der er en del af nominalsyntagmet, fratages status som kerne, der kan knytte attributiver til sig osv., og flyttes til en proklitisk plads, således at nominalsyntagmet ikke længere indeholder et substantivsyntagma, men blot en pronominel syntaktisk kerne og underordnede led. Begge typer nominal pronominalisering har det til fælles at ændre syntagmets fokus, og det det underordnede led *en* udtrykker, er obligatorisk ved begge typer, eftersom *en* fungerer som leksikalsk anafor der bidrager med indhold til syntagmets semantik.

12. I nogle sammenhænge er *en* som vist ovenfor stærkt nok til i sig selv at markere underordning (fx ved *plusieurs*), uden at præpositionen *de* har været til stede, medens de fleste mængdeord (fx *beaucoup*, *pas*, *plein*, osv.) konstrueres med *de* til at markere underordning, men uden *de* i den partielt pronominaliserede struktur. Ved adjeküverne som del af determinerende forbindelser bliver *de* stående i den pronominaliserede struktur. Hvordan præpositionen *de* opfører sig i disse sammenhænge, og hvordan det forholder sig med underordningsmekanismen i relation hertil, må være genstand for videre studier af emnet.

Problemstillinger vedrørende sådanne pronominaliseringer åbner som vist flere steder døren for flere interessante undersøgelser, bl.a. forskellige anvendelsers hyppighed, de omtalte 'dobbelte anvendelser' af pronominerne, samt klassifikation, afgrænsning og beskrivelse af de grammatikaliserede artikler med præpositionen *de*. Derudover åbner den nominale analyse af mængdeord som *beaucoup* også for en anderledes analyse af udtryk som fx *Beaucoup de mes amis sont venus*, idet også konstituenten der her er understreget bedst analyseres som et nominalsyntaxme med mængdeordet *beaucoup* som pronominel kerne og et attributivt præpositionssyntaxme indledt med *de*.

Målet har således været at præsentere et forslag til en analyse af de pronominaliserede strukturer med *en* som – i modsætning til traditionens ikke specielt gennemførte analyser – hænger systematisk sammen, og i forbindelse med hvilken jeg her har været inde på nogle interessante problemstillinger omkring determinativsyntax, særligt vedrørende delingsartikelreduktion, samt nominalitet generelt og nominalsyntaxmens referentielle karakter og opbygning.

Henvisninger

- Herslund, M. (red.) (1996). *Det franske sprog*. Bind III (Valens og transitivitet). Foreløbig udgave.
- Herslund, M. (red.) (1999). *Det franske sprog*. Bind VI (Nominalsyntaxmet). Foreløbig udgave.
- Herslund, M. (2007). Den ubestemte artikels "indre logik", i M. Birke-lund et al. (red.) *Ny Forskning i Grammatik* 14, Odense: Syddansk Universitet, 89-104.
- Kongsdal Jensen, O. et al. (1999). Rettelser, tilføjelser og kommentarer, i *Suppleringshæfte til Fransk Grammatik* ved grammatiklærerne i fransk på Romansk Institut, Københavns Universitet.
- Korzen, H. & H. Nølle (red.) (1999). *Det franske sprog*. Bind IX (Topologi). Foreløbig udgave.
- Korzen, H. & M. Herslund (red.) (2004). *Det franske sprog*. Bind VIII, 2 (Den komplekse prædikation 2). Foreløbig udgave.
- Kupferman, L. (1996). Les génitifs: gouvernement d'antécédent et gouvernement thématique, *Langue française* 109 (1), 104-125

- Lagae, V. (1994). *En* dans son interprétation partitive: problèmes de délimitation syntaxique, *Revue Romane* 29, 3-16.
- Lagae, V. (2001). *J'en ai lu deux, de livres*: Les structures à détachement de forme *de N*, i D. Amiot, W. De Mulder & N. Flaux (red.) *Le syntagme nominal: syntaxe et sémantique*. Artois Presses Université, 215-233.
- Noailly, M. (1999). *L'adjectif en français*. Paris: Ophrys.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner (1980). *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Pinchon, J. (1972). *Les pronoms adverbiaux en et y*. Genève: Droz.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul (1994). *Grammaire méthodique du français*. Paris: P.U.F.
- Rowlett, P. (2007). *The Syntax of French*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skårup, P. (1994). La place de DE en français contemporain: devant ou dans le syntagme nominal? *Revue Romane* 29, 185-211.
- Togeby, K. (1982). *Grammaire française*. Bind I (Le nom). København: Akademisk Forlag.
- Van Valin, R. (2005). *Exploring the Syntax-Semantics Interface*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vogeleer, S. (2003). Les quatre lectures du quantificateur *beaucoup de*, *Langages* 37 (151), 43-65.
- Wilmet, M. (1997). *Grammaire critique du français*. Bruxelles: Duculot.

Evolutionary anaphors – now in Danish

Iørn Korzen

1. Introduction

At sproget er underspecificeret i forhold til den virkelighed det vil beskrive, er der ikke noget nyt i, det har sprogforskerne vidst længe. Men at man kan vedblive med at kalde en genstand det samme, selvom den bliver mast, knust, skåret i småstykker eller lignede, er måske nok noget vi mere eller mindre bevidst har observeret, for det forekommer bl.a. i en tekstgenre de fleste af os har stiftet bekendtskab med, nemlig kogebøger, men det er et fænomen som ikke er særlig godt beskrevet i litteraturen. Jeg tænker på eksempler som:

- (1) 400 g mandler
60 g bitre mandler [...] [del af listen over ingredienser]
Smut alle *mandlerne* og knus *dem* i en morter eller hak *dem* meget fint. Pisk hviderne stive og bland forsigtigt **mandlerne**, sukkeret og 1-2 skefulde mel i. (Harder & Harder 2006: 317)
- (2) 4-5 porrer [...] [del af listen over ingredienser]
Snit *porrerne* i strimler på 4-5 cm, evt. i foodprocessor, og læg *dem* i et smurt ildfast fad eller i 4 ildfaste portionsfade.
Bland hvidvin, vand, olivenolie samt salt og peber og hæld det over **porrerne**. Dæk fadet eller fadene med alufolie [...]. (Jørstian 2002: 68)

At det bestemt ikke er sprogspecifikt viser bl.a. eks. (3):

- (3) Slice the *potatoes* very finely on a mandolin, or with a good, sharp knife or processor. Steep in cold water for 30 minutes, drain and pat dry. There should only be about 5 layers of **potatoes**, so choose your roasting pan accordingly. (Paterson & Wright 1998: 158),

og en række italienske eksempler jeg har citeret i Korzen (udk.).

Vi har her at gøre med det fænomen som benævnes “evolutive anaforer”, og som betegner at en størrelse “anaforiseres”, dvs. genoptages med en anafor, efter at den har undergået væsentlige ændringer i sin ontologiske status. Fænomenet er ikke begrænset til kagebøger, jf. (4), og der kan være tale om andre væsentlige ændringer end destruktion, fx kønsskifte, som i (5):

- (4) En bilpresser knuste en folkevogn. En stor kran løftede **den** derefter over på en jernbanevogn.¹
- (5) [...] *Tiresias* was once watching two snakes copulating, and when *he* wounded the female *he* was turned into a woman; but later **he** saw the same snakes copulating again, and having wounded the male, **he** was transformed into a man.
(<http://www.forumancientcoins.com/cparada/GML/Tiresias.html>)

På de følgende sider ser jeg nærmere på disse særlige anaforer, og min lidt indbildske titel skal antyde at fænomenet, så vidt jeg ved, er uudforsket i dansk, bortset fra Lundquist (2007), men da det bidrag er på engelsk, er nærværende indlæg – tror jeg – det første der kommer på dansk.

Som empirisk belæg skal jeg bl.a. benytte et korpus af tekster som på forskellige sprog beskriver produktionen af sukker på basis af sukkerroer, en produktion der netop indebærer væsentlige ontologiske ændringer af de involverede størrelser, nemlig roerne.

2. Litteratur om emnet

Litteraturen om emnet er generelt sparsom, og den jeg har kunnet opspore, har – igen med undtagelse af Lundquist (2007) – alene franske og amerikanske tekstlingvister som forfattere. Den fokuserer især på det filosofiske og fænomenologiske spørgsmål om ontologisk identitet. Termen “evolutiv” er den man finder i den franske litteratur, “évolutif”; hos amerikanerne finder man både “evolutive” og “evolving anaphors”.

1. Baseret på: *The compactor crushed a VW. A huge crane then moved it to a railcar.* (cit.: Asher 2000: 142).

Af pladshensyn vil jeg nedenfor være meget summarisk i min omtale af litteraturen og tillade mig at henvise til den lidt fyldigere behandling i Korzen (udk.). Den første der har omtalt emnet – og alene i forbindelse med pronomenanaforer – er nok George Yule (1982), og emnet er ganske kortfattet genoptaget i Brown & Yule (1983: 201-204). Her konkluderes at man må operere med en fortolkningsmodel som tillader referenterne at akkumulere nye træk efterhånden som historien om dem skrider frem. Modtager vil knytte de nye træk til sit mentale billede af referenten og ikke til det præcise leksikalske udtryk der brugtes i antecedenten.

Charolles & Schnedecker (1993) mener at en sådan “mental løsning” er for liberal, idet man så burde kunne have konstruktioner som:

(6) Skær kyllingen op og læg ***dem** i et ildfast fad,

hvor pronominet *dem* skulle henvise til de *kyllingestykker* som sammenhængen jo har angivet eksistensen af. I stedet understreger Charolles & Schnedecker forskellen mellem den såkaldte “koreference” udtrykt af pronominet og den “materielle identitet” hos referenten. For alle genstande eksisterer der det de kalder en *tærskel*, “un seuil”, og hvis den overskrides, er den givne genstand ikke længere den samme og kan ikke genoptages med et pronomen. Men så længe der bevares mindst ét træk der er karakteristisk for den givne kategori, “un trait sortal”, kan genstanden genoptages med et pronomen som henviser til dette træk. Det kan fx være trækket [+ human] som i (7), hvor det givne individ ikke vedbliver med at være *un petit prince de trois ans*:

(7) En 1908, *un petit prince de trois ans* est enlevé à sa mère et assis sur le trône laqué de l'Empire di Chine. Pendant 16 ans, **il** reste un demi-dieu prisonnier de la Cité interdite. Puis **il** mène une vie de play-boy insouciant sous protection japonaise, [...]. (cit. *op.cit.* 106).

(Vi skal i det følgende se at betingelsen om bevarelsen af ét artstræk ikke er tilstrækkelig hvis anaforen er et substantivsyntagme).

I Schnedecker & Charolles (1993) behandler de samme to forskere typen i (5), som er afhængig af det man kan kalde det **narrative perspektiv**. Hvis fortælleren er “alvidende” og derfor klar over Tiresias’ skæbne, fungerer eksemplet. Hvis fortællervinklen derimod er begrænset til

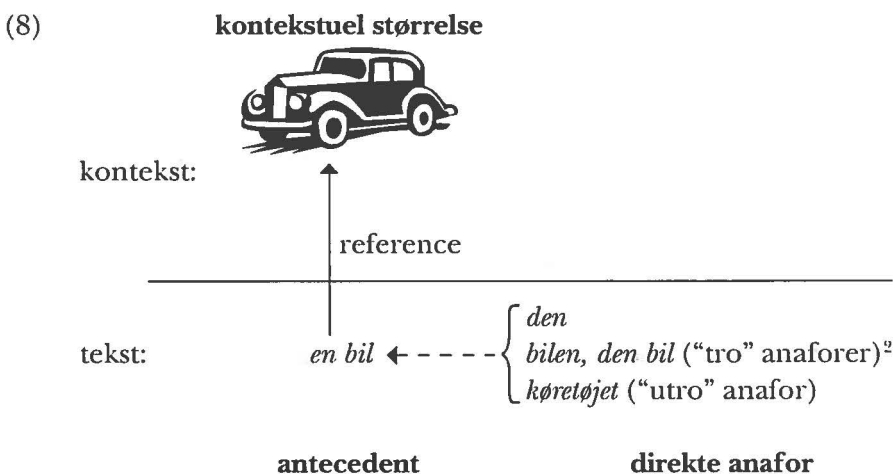
en enkelt scene, kan det være nødvendigt at foretage et pronominelts kønsskifte svarende til det aktuelle kønsskifte hos hovedpersonen.

Asher (2000) begrænser de evolutive tilfælde “to objects that have been destroyed or not yet brought into existence” (*op.cit.* 136) og foreslår forskellige formelle modeller til en indkredsning af fænomenet. På linje med Charolles & Schnedecker (1993) gør han gældende, at så længe genstandens **materie** er til stede, kan den genoptages med et pronomen. Dog skal der gælde at betingelserne for genstanden i det Asher kalder “the post-state of an event”, skal være kompatible med betingelserne i den følgende begivenheds “pre-state”.

Lundquist (2007) sammenligner de franske og danske tekster af det samme korpus om sukkerproduktion som jeg bygger dele af nærværende indlæg på, og hendes konklusioner er meget parallelle med dem jeg kommer frem til i min analyse af de italienske og danske tekster.

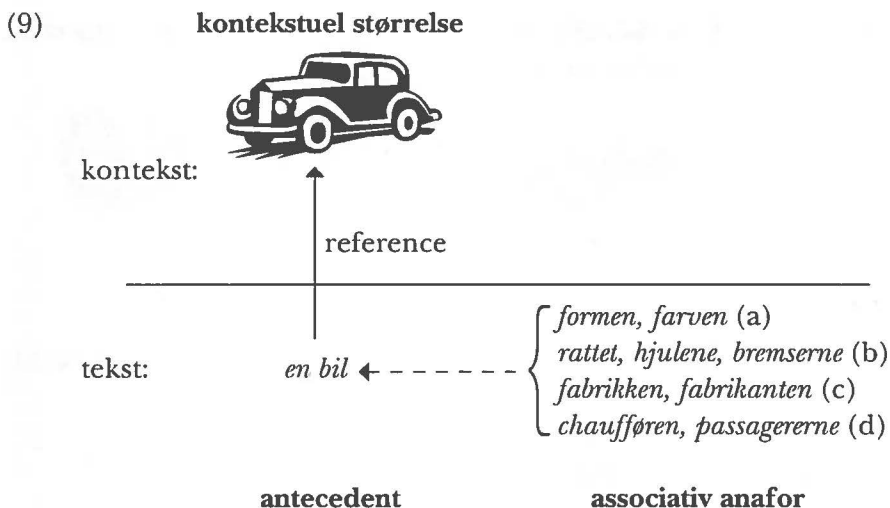
3. Anafortypologi

Inden for anafortypologi skelner man traditionelt mellem **direkte anaforer**, som genoptager den samme kontekstuelle størrelse som antecedenten refererer til:

2. En “tro” anafor er leksikalsk identisk med sin antecedent; en “utro” er leksikalsk forskellig.

og **associative anaforer**, som angiver en størrelse der kan associeres med antecedenten:

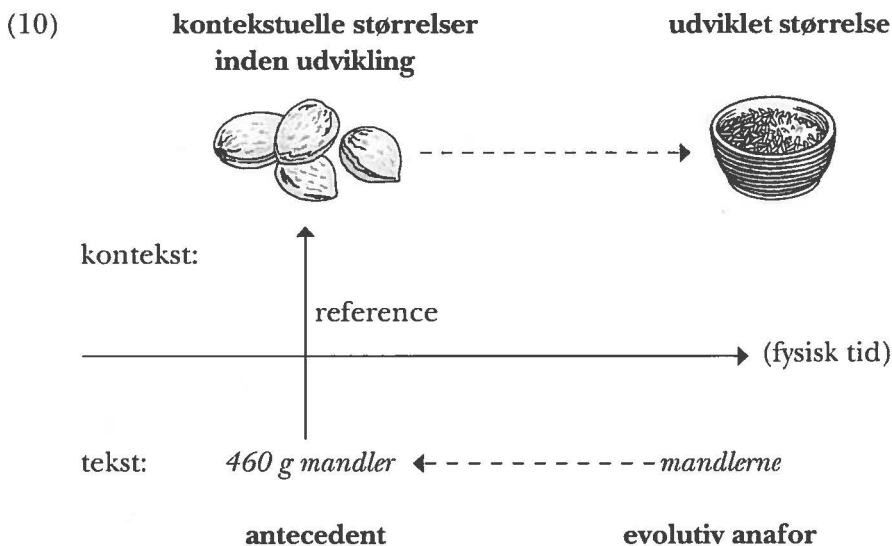

De nævnte associative anaforer har at gøre hhv. med bilens materiale (a), med de dele den består af (b), og med de individer eller entiteter der har at gøre dels med dens skabelse (c), dels med dens funktion (d), og de fire typer svarer således præcis til de fire “qualia” som Pustejovsky (1995) opererer med for konkrete genstande, hhv. “the formal quale” (form, farve, størrelse, dimension etc.), “the constitutive quale” (genstandens bestanddele), “the agentive quale” (personer eller faktorer medvirkende til genstandens skabelse) og “the telic quale” (genstandens formål eller funktion).³

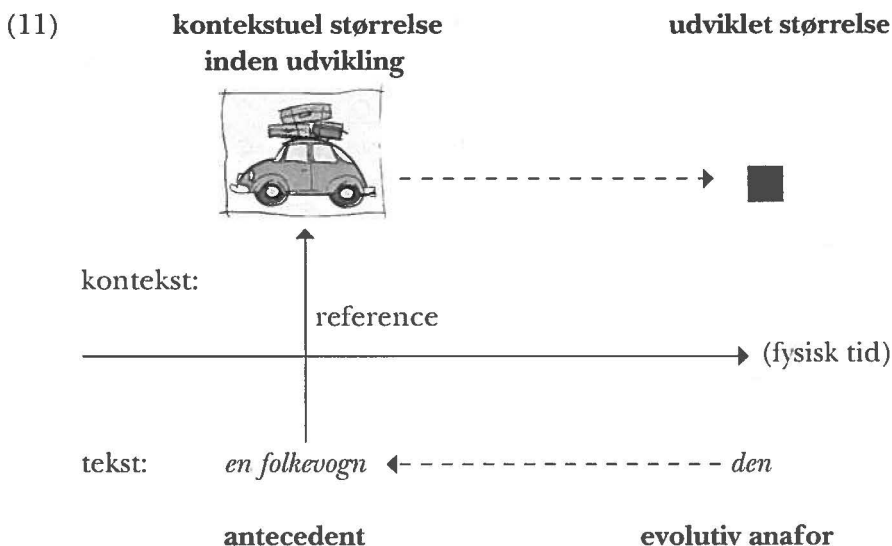
I de evolutive anaforers tilfælde kan man operere med to modsatrettede temporale dimensioner: på den ene side den fremadrettede evolutive udvikling af de kontekstuelle størrelser, gengivet i den øverste stiplede pil i figur (10) og (11), på den anden den bagudrettede tekstuelle henvisning, gengivet i den nederste stiplede pil; så fx eksemplerne (1) og (4) kan afbildes som hhv. i (10) og (11):

3. Om associative anaforer og sammenhængen med Pustejovsky’s fire qualia, se fx Lundquist (2000) og Korzen (2000: 543-576), (2003).

- (1) 460 g mandler [...] Smut alle mandlerne og knus dem i en morter eller hak dem meget fint. Pisk hviderne stive og bland forsigtigt **mandlerne**, sukkeret og 1-2 skefulde mel i.

- (4) En bilpresser knuste en folkevogn. En stor kran løftede **den** derefter over på en jernbanevogn.

Herudover har man endvidere de såkaldte “delvist koreferentielle” anaforer, som genoptager en del af den størrelse som antecedenten angiver, og de “resumptive” anaforer, som resumerer én eller flere propositioner i ét substantivsyntagme, jf. herom fx Korzen & Lundquist (2005: 145, 149).

4. Evolutive anaforer og “genkendelighedsprincippet”

Men hvis vi ser lidt nærmere på de evolutive anaforer i eks. (1) og (4), bemærker vi en væsentlig forskel. Kun i (1) er den leksikalske og tro anafor mulig, ikke i (4):

- (4a) En bilpresser knuste en folkevogn. [...] En stor kran løftede derefter ”**folkevognen** over på en jernbanevogn.

Selv med større tekstafstand mellem antecedent og anafor, hvilket “[...]” skal angive, fungerer den leksikalske anafor ikke – eller i hvert fald ikke godt – i (4a). Formodentlig er (4b) en smule bedre, men heller ikke helt god:

- (4b) En bilpresser knuste en folkevogn. [...] En stor kran løftede derefter ”**bilen** over på en jernbanevogn.

Årsagen til forskellene i acceptabilitet mellem (4a) og (4b) skal formodentlig findes i den mere specificerede intension i substantivet *folkevogn* end i substantivet *bil*. Selvom der stadig er tale om “bilmateriale”, er den udviklede størrelse, den sammenpressede skrotbunke, fjernere fra en folkevogn end fra en bil. Den er bestemt ikke genkendelig som en folkevogn, men muligvis som en bil.

Vi kan derfor sige at modsat sammenhænge med pronomenanaforer som i (4) er det i sammenhænge med en leksikalsk anafor **ikke** tilstrækkeligt at den oprindelige størrelses “materie” eller “materiale” er til stede. Her gælder at anaforens intension også skal udgøre en sandfærdig, eller i hvert fald en anvendelig, beskrivelse af den udviklede genstand. Hvis anaforen er tro, dvs. leksikalsk identisk med antecedenten, skal genstanden være genkendelig som et individ af den samme kategori som før. Vi kan her tale om et **genkendelighedsprincip**, som skal være gældende ved leksikalske evolutive anaforer.

Men hvorfor fungerer tilfælde som (1)-(3) så? Svaret på det spørgsmål har formodentlig at gøre med den ontologiske forskel mellem naturgivne størrelser og artefakter. Artefakter er typisk skabt ved sammensætning af forskellige elementer (svarende netop til Pustejovsky's "constitutive quale", jf. afsn. 3), hvorimod naturgivne størrelser af typen i (1)-(3) typisk er usammensatte.⁴ Det betyder at en del af fx en bil **ikke** nødvendigvis er "en bil", den behøver ikke engang at være af det man typisk ville se som "bilmateriale", som vel hyppigst er stål. Fx er en lygte, en rude eller et sæde ikke af stål. Man kan i sådanne tilfælde, ved artefakter, tale om **materiel heterogenitet**.

Derimod er en naturgiven størrelse i langt højere grad den samme størrelse "hele vejen igennem", og materialet forbliver det samme selvom størrelsen er skåret i mindre stykker. I fx de knuste eller hakkede mandler og i porrestykkerne og kartoffelflagerne har vi stadig at gøre med mandel-, porre- og kartoffel**materiale**. Derfor er stykkerne i disse tilfælde i langt højere grad **genkendelige** som værende af samme kategori som antecedenten, den hele størrelse. Vi kan her tale om **materiel homogenitet**, og enkeltdelene kan genoptages med en leksikalsk, tro anafor.⁵

I visse tilfælde kan der ske en **homogenisering** af materialet. Det er formodentlig tilfældet i et eksempel som:

- (12) 600 g torskefilet skåret i jævne stykker [...] [del af listen over ingredienser]
Drys *torskestykkerne* med salt og peber. Kom melet i en stor plasticpose, kom *torskestykkerne* i posen, luk tæt og ryst grundigt.
Steg **torsken** på alle sider på en godt varm pande i halvt olie og halvt smør. **Torsken** er færdig, når kødet kan trykkes ud i flager. (Jørstian 2002: 66),

hvor *torsken* formodentlig henviser til "torskemassen",⁶ på samme måde som fx én eller flere (tællelige) kyllinger eller ænder kan blive til "noget kylling" og "lidt mere and" når det ligger på tallerkenen.

4. Jeg takker Irène Baron for at have gjort mig opmærksom på denne forskel.

5. Der findes naturligvis undtagelser, fx har kernefrugter og rodfrugter hhv. kerner og en top bestående af blade, men disse "heterogene" dele indgår sjældent i tekstlige genoptagelser.

6. Tak til Lars Heltoft for diskussion desangående.

Men det sker alligevel ikke altid at en sådan størrelse genoptages med en tro anafor. Der kan være andre forhold på spil som gør at man vælger en utro, dvs. leksikalsk forskellig anafor. Fx spiller teksttypen en stor rolle, som vi skal se i de følgende afsnit.

5. Sukkerteksterne

Den oprindelige ide til etableringen af korpusset “the SugarTexts” kom fra Viktor Smith fra Copenhagen Business School. Korpusset består af tekster på 7 sprog, dansk, engelsk, fransk, italiensk, russisk, spansk og tysk, der alle omhandler sukkerproduktion på basis af sukkerroer, en produktion som foregår på samme måde i de respektive 7 lande, hvorfor disse **paralleltekster** giver en sjælden god mulighed for at sammenligne beskrivelserne af det samme handlingsforløb på forskellige sprog. På hvert sprog varierer tekstgenrerne og deres modtagergrupper lige fra tekster for børn til encyklopædiske og tilsvarende artikler for eksperter, men fordelingen er tilpas ens til at tillade en samlet interlingvistisk sammenligning. Teksterne er i meget høj grad indsamlet af specialeskrivende og ph.d.-studerende på CBS, og de italienske og fire af de danske tekster er indsamlet af Ettin (2007).⁷ Mht. omfang og størrelsesorden er disse to tekstgrupper så ens som de næsten kan blive, som det fremgår af tabel (13):

(13) Danske og italienske “SugarTexts”

	Danske tekster	Italienske tekster
Antal tekster i korpus	15	15
Samlet antal ord	4.974	4.883
Samlet antal typeenheder	32.263	33.529

6. Leksikaliseringsmønstre

Et af formålene med min undersøgelse af de evolutive anaforer i disse tekster var at se om – og i hvor høj grad – de anvendte leksemer passede

7. Nærmere oplysninger om korpusset er tilgængelige på: <http://www.cbs.dk/content/download/20763/301744/file/SugarTexts%20pr%E6sentation%20ENG.pdf>

ind i de leksikaliseringmønstre som forskerne bag projektet “Lingvistisk oversættelse” ved CBS har konstateret i de germanske og romanske sprog, og som for substantivernes vedkommende kan beskrives som i figur (14):

(14) **Leksikaliseringmønstre, germanske og romanske substantiver**

Dansk	Italiensk
<i>vogn</i>	–
<i>personvogn</i>	<i>automobile</i>
<i>lastvogn</i>	<i>camion</i>
<i>varevogn</i>	<i>furgone</i>
<i>kranvogn</i>	<i>autogrù</i>
<i>hestevogn</i>	<i>carrozza</i>
<i>indkøbsvogn</i>	<i>carrello</i>
<i>hyrevogn</i>	<i>taxi</i>
<i>sporvogn</i>	<i>tram</i>
<i>togvogn</i>	<i>vagone</i>
<i>stol</i>	–
<i>spisestuestol</i> (‘sala da mangiare-’)	<i>sedia</i>
<i>lænestol</i> (‘abbandonarsi-’)	<i>poltrona</i>
<i>liggestol</i> (‘sdraiarsi-’)	<i>sdraio</i>
<i>tronstol</i> (‘trono-’)	<i>trono, seggio</i>

Hvor de germanske sprog typisk leksikaliserer genstande efter deres **FUNKTION**, sker leksikaliseringen i de romanske sprog typisk efter deres **KONFIGURATION**. Jf. *vogn* (funktion: genstand til brug for **TRANSPORT**) og *stol* (et møbel til **AT SIDDE PÅ/1**), hvor alle undertyperne leksikaliseres forskelligt på italiensk fordi deres konfiguration er forskellig. Da genstande godt kan have (mere eller mindre) den samme funktion men se forskellige ud, giver det generelt en mere generisk og underspecificeret leksikalisering på de germanske sprog. For at opnå den samme specificeringsgrad som på romansk, kan dansk benytte komposita, som det fremgår af figuren, men i tilfælde hvor specificeringen allerede er fremgået eller af anden grund er irrelevant, benyttes de underspecificerede hyperonymer – som i sig selv er uoversættelige til italiensk.⁸

8. I verbalsystemet gør det omvendte forhold sig gældende: Her er de germanske verber mere præcise og specifikke end de romanske, fordi de typisk leksikaliserer betydningskomponenten

7. Sukkerproduktionen

Sukkerproduktionen består af 7 overordnede processer, hvoraf de 6 sidste medfører en væsentlig ændring i produktets ontologiske status. I figur (15) citerer jeg de 7 processer (a – g) sammen med de mest frekvente betegnelser på det opnåede produkt og, i parentes, antallet af forekomster af de respektive betegnelser i samtlige tekster.

(15) Sukkerproduktionen og tilhørende leksikalske anaforer

	Danske tekster	Italienske tekster
Oprindelig genstand	<i>roer</i>	<i>bietole, barbabietole</i>
a. Vask	<i>roerne</i> (68)	<i>le bietole</i> (21), <i>le barbabietole</i> (19)
b. Snitning	<i>snitterne</i> (12), <i>roesnitterne</i> (16)	<i>le fettucce</i> (22)
c. Udtrækning/ diffusion	<i>råsaften</i> (13)	<i>il sugo greggio</i> (5)
d. Rensning	<i>tyndsaften</i> (5)	<i>il sugo leggero</i> (5)
e. Inddampning	<i>tyksaften</i> (8), <i>siruppen</i> (13)	<i>il sugo denso</i> (4), <i>lo sciroppo</i> (6)
f. Krystallisering	<i>massen</i> (1), <i>fyldmassen</i> (5)	<i>la massa</i> (1), <i>la massa cotta</i> (6) ⁹
g. Centrifugering	<i>sukkeret</i> (30), <i>sukkerkrystallerne</i> (5)	<i>lo zucchero</i> (16), <i>i cristalli (di zucchero)</i> (5)

7.1. Snitning

Efter vasken, som ikke ændrer væsentligt på produktet, hvorfor samtlige leksikalske anaforer i (15a) er tro (leksikalsk identiske), snittes roerne, og her ser vi det første eksempel på en behagelig overensstemmelse med mønstret i figur (14). I de danske tekster finder vi 12 eksempler på det generiske hyperonym *snitte*, der forklares på følgende måde i *Politikens Nudansk Ordbog*:

MÅDE, dvs. den måde verbalhandlingen udføres på. For flere detaljer, jf. fx Baron (red.) (2003), Baron & Herslund (2005), Herslund & Baron (red.) (2005), Korzen & Marellø (red.) (2000), Korzen & D'Achille (red.) (2005) og Korzen & Lundquist (red.) (2005).

9. Det citerede antal inkluderer to tilfælde af *massacotta*, skrevet i ét ord.

(16) *snitte*: et lille afskåret stykke (*Politikens Nudansk Ordbog* 2001).

og 16 eksempler på kompositummet *roesnitte*.¹⁰ I et enkelt tilfælde benyttes oven i købet en tro anafor:

(17) Nu bliver *roerne* skåret i tynde snitter, som føres hen til et såkaldt diffusionsapparat, hvor *de* [$\rightarrow$ *snitter*] bliver gennemskyldet med 70° C varmt vand. På lidt over én time er ca. 98% af alt sukkeret “trukket” ud af *roerne*. (Bager- og Konditor informationsportal, www.bager-kim.dk)

På italiensk forekommer derimod alene det præcise leksem, *fettuccia*, der forklares således i en italiensk ordbog:

(18) *fettuccia*: ciascuna delle sottili strisce di barbabietola ottenuta dalla trinciatura da cui si estrae lo zucchero (De Mauro, *Il dizionario della lingua italiana* 2000)
‘hver af de tynde strimler af sukkerroe som opnås ved snitning hvorved man udtrækker sukkeret’,

altså en betydelig præcisere beskrivelse end vi så for *snitte* i (16).

7.2. Udtrækning, rensning, inddampning

I de næste tre processer opnås forskellige former for *saft* på dansk, *sugo* på italiensk. På begge sprog eksisterer præcise, tekniske termer, i dansk dannet som komposita: *råsaft*, *tyndsaft*, *tyksaft*, på italiensk ved attributivled *sugo greggio*, *sugo leggero*, *sugo denso*. Men bemærk den kvantitative forskel: I de danske tekster er det generiske hyperonym *saften* langt hyppigere forekommende end de tre hyponymer tilsammen (41 vs. 26) – i modsætning til italiensk, hvor hyperonymet *il sugo* forekommer mindre hyppigt end samtlige hyponymer i alt (om end med en minimal forskel: 13 vs. 14).

I fire tekster på begge sprog forekommer de tre hyponymer slet ikke. I stedet finder vi enten blot *saften* eller mindre tekniske ord som fx

10. I de tekster der bruger såvel hyperonym som kompositum, er der ikke en fast rækkefølge hyperonym-hyponym eller hyponym-hyperonym.

sukkersaften, den filtrerede saft – *il sugo zuccherino, il sugo filtrato*, som jeg skal vende tilbage til.

Ved siden af *sugo* forekommer det italienske leksem *succo*, begge svarende til det mere generiske *saft* på dansk. *Sugo* er generelt tilberedt og ofte lidt mere tyktflydende og bruges fx om kødsaft og andet tilbehør til pasta, hvorimod *succo* typisk er ikke-tilberedt, lidt tyndere og normalt brugt om frugtsaft. Endelig finder vi endnu et eksempel på et kompositum på dansk: *slamsaften*, svarende til en selvstændig italiensk leksikalisering, *la torbida*. Det samlede billede af de fire processer ser derfor ud som i figur (19), som passer helt fint ind i mønstret i figur (14):

(19) **Leksikalisering af snittede (A) og flydende (B) referenter**

	Danske tekster	Italienske tekster
A (15b)	<i>snitte</i> <i>roesnitte</i>	– <i>fettuccia</i>
B (15c-e)	<i>saft</i> <i>råsaft</i> <i>tyndsaft</i> <i>tyksaft</i> <i>sukkersaft</i> <i>slamsaft</i> <i>sirup</i>	{ <i>succo</i> <i>sugo</i> <i>sugo greggio</i> <i>sugo leggero</i> <i>sugo denso</i> <i>sugo zuccherino</i> <i>torbida</i> <i>sciropo</i>

7.3. *Sidste processer og samlet billede*

Ved de to sidste processer, krystalliseringen og centrifugeringen, opnås hhv. “fyldmassen”, eller blot “massen”, og “sukkerkrystallerne” eller blot “sukkeret”, jf. fig. (15). Så hvis vi et øjeblik ser bort fra eks. (17), kan vi tale om i alt fire processer hvorved der opnås et produkt der er ændret så fundamentalt at det kræver en omkategorisering:

- (20) a. snitning: roer → snitter (15b)
 b. udtrækning: snitter → saft (15c)
 c. krystallisering: saft → masse (15f)
 d. centrifugering: masse → krystaller (15g)

og tilsvarende – med Charolles & Schnedecker (1993) – tale om fire ontologiske “tærskler” angivet ved de samme fire bogstaver a – d:

(21) Ontologiske tærskler

	a.	b.	c.	d.
Hel fast genstand	→ Hele stykker	→ Væske	→ Masse	→ Krystaller
Tællelige genstande		→	Ikke-tællelige genstande	

Derimod er ændringerne mellem b og c, rensning og inddampning (15d-e), ikke så ontologisk eller fænomenologisk omfattende at der kræves en fundamental omkategorisering. Der opnås her forskellige former for flydende substans, der kan benævnes med det samme basisleksem, *saft* hhv. *sugo*.¹¹

Mht. b-tærsklen er det næppe ændringen fra tællelig til ikke-tællelig genstand der afføder behovet for en omkategorisering, jf. også afsnit 4 og eks. (12) ovenfor, men derimod ændringen fra fast genstand til væske.

8. Kvantitative sammenligninger

Men hvis en sammenligning mellem de to sprog giver et stort set ens kvalitativt billede, hvilket også viser at de forskellige elementer i sukkerproduktionen opfattes på samme måde i de to lande, finder vi til gengæld store forskelle hvis vi ser kvantitativt på sagen. For det første bemærkes et betydeligt højere antal anaforer i de danske tekster end i de italienske, såvel af de ikke-evolutive som af de evolutive anaforer:¹²

11. Lundquist (2007) fandt et helt tilsvarende mønster i de franske tekster.

12. Også på dette punkt var Lundquists (2007) resultater parallelle.

(22) Samlet antal anaforer i “Sugar Texts”

	Danske tekster	Italienske tekster
Ikke-evolutive anaforer (15a)	86	75
Evolutive anaforer (15b-g)	239	152
Antal anaforer i alt (15a-g)	325	227

Tallene i (22) dækker såvel syntagmatiske som pronomielle anaforer (hvorfor de er højere end tallene citeret i figur (15), som kun omfatter de hyppigste syntagmatiske anaforer), og det er interessant at sammenholde dem med antallet af perioder og ord pr. periode i de to tekstgrupper:

(23) Perioder og ord pr. periode i “Sugar Texts”

	Danske tekster	Italienske tekster
Samlet antal perioder	364	205
Ord pr. periode, gennemsnit	13,7	23,8

Eftersom de to tekstgrupper jo er så godt som lige store, jf. tabel (13), er tallene i (23) udtryk for to klart forskellige retoriske og tekststrukturelle strategier, som vi også har kunnet observere i en lang række andre tilfælde: den parataktiske og lineære stil i dansk over for den hypotaktiske og hierarkiske stil i italiensk (og de øvrige romanske sprog). De danske perioder er typisk monopropositionelle eller indeholder få propositioner, og da de ikke har det italienske nulsobjekt, må den følgende periode genoptage den topiske størrelse i form af en ekspliciteret anafor, jf. fx:

- (24) [...] *de rene roer* transporteres til snitemaskiner, hvor *de* skæres i stykker. *Snitterne* føres videre til diffusionstrugene, hvor sukkeret trækkes ud af roesnitterne, ved hjælp af vand. [...] *Råsaften* er ikke ren og skal derfor renses. Dette foregår ved hjælp af kalkning. [...] *Tyndsaften* pumpes til fordampstationen, hvor *saften* koncentrerer. [...] Når *saften* er tilstrækkelig koncentreret, vil sukkeret udkrystallisere. [...] *Fyldmassen* går derpå til midlertidige opbe-

varingsbeholdere (maicherne), før den går til centrifugerne. Fra maicherne tappes *fyldmassen* ned i centrifugerne, hvor det tynde sirup slynges fra. Tilbage bliver det færdige sukker, som tørres og transporteres over i siloerne. Herfra går *sukkeret* til pakkerierne. (H. Askgaard & B. Støvring: *Sukker, produktion, økologi og samfund*. København, Systime, 1983)

Derimod er de italienske perioder typisk flerpropositionelle, og hvor behandlingen af produktet i dansk typisk beskrives i dynamiske handlingsprædikater, jf. (24) samt (28)-(29) nedenfor, sker det på italiensk meget ofte i form af attributivt tilknyttede perfektum participiumssyntagmer, der således gengiver handlingen som allerede sket og fokuserer på den resulterende tilstand:

- (25) Ad ogni getto i cristalli *formatisi nella cottura* sono separati dallo scola a mezzo centrifugazione, [...]. (www.abicisac.it/settore/descrizione_zuccherificio.html)
 ‘Ved hver centrifugering adskilles krystallerne [som er] *dannet i kogningen* fra massen [...].’
- (26) Gli sciroppi *eliminati con la centrifugazione* vengono inviati ad altre batterie di bolle di cottura per ottenere una nuova massa cotta [...]. (*Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato, Indagine conoscitiva nel settore bieticolo-saccarifero*, Roma 1998)
 ‘Siruppen [som er] *elimineret ved centrifugeringen* sendes til andre beholdere hvor der ved kogning opnås en ny fyldmasse [...].’

Dette betyder også at der er betydeligt flere attributivt udvidede anaforer i de italienske tekster end i de danske, som det ses i tabel (27), hvor tallene i parentes angiver det faktisk forekommende antal:

(27) **Evolutive anaforer, typologi** (15b-g)

	Danske tekster	Italienske tekster
a. Nulsubjekter og pronominer	18,0 % (43)	27,1 % (41)
b. NP uden attributivled	70,3 % (168)	34,9 % (53)
c. NP med attributivled	11,7 % (28)	38,2 % (58)

Af de 58 attributivt udvidede anaforer i italiensk udtrykker de 30 bearbejdningen af produktet som i (25)-(26). Det samme sker også i dansk, helt præcist i 14 ud af de 28 tilfælde, men her ofte i form af en redundant tilføjelse, som i høj grad bidrager til fornemmelsen af linearitet og paratakse:

- (28) Sukkerkrystallerne *bliver tørret* og ført med transportbånd til et tørreri. Det *tørrede* sukker bliver ført op i sukkerfabrikkens store siloer, [...]. (Ingemann Jensen. *Sukker – Dit søde liv*. Geografforlaget, Danmark 2000)
- (29) Når roerne er helt rene bliver de *skåret i snitter*. [...] De *snittede* roer kører meget langsomt op gennem et langt trug. (Nanna Gyldenkerne. *Sukker*. Danmark 1984)

En sidste forskel, som også gør sig gældende generelt mellem danske og romanske tekster, vedrører anaforvariationen, som opfattes som et plus og en del af den "smukke tekstform" på de romanske sprog, hvorimod vi danskere bedst kan lide den "klare tale", som bl.a. finder sted i brugen af samme ord for samme genstand. Det samme gælder "sukkerteksterne". Hvis vi her alene ser på de flydende referenter, finder vi i alt 7 forskellige danske varianter og 14 italienske:

(30) **Anaforvarianter, flydende referenter (15c-e)**

Danske tekster	Italienske tekster
<i>saft</i> (rå-, tynd-, tyk-, sukker-, slam-)	<i>sugo</i> (<i>greggio, leggero, denso</i>)
<i>sirup</i>	<i>torbida</i>
	<i>sciropo</i>
	<i>succo</i> (<i>depurato, defecato</i>)
	<i>liquido</i> (<i>zuccherino</i>)
	<i>soluzione</i> (<i>zuccherina</i>)
	<i>prodotto</i>

Og en samlet optælling af de evolutive anaforer i de to tekstgrupper giver et interessant billede af types og tokens af NP-anaforerne, og en type-token ratio som er mere end dobbelt så høj i italiensk som i dansk:

(31) **Evolutive NP-anaforer (med og uden attributivled)**

	Danske tekster	Italienske tekster
NP-anaforer, types	41	50
NP-anaforer, tokens, jf. (27b+c)	196	111
Type-token ratio	0,2092	0,4505

9. Konklusion

Mht. såkaldte **ontologiske tærskler**, dvs. grænser for brugen af den samme term ved anaforiseringen af en genstand der har undergået en ontologisk ændring, har vi ud fra sukkerteksterne kunnet konstatere at ændring fra fast til flydende, til masse eller til krystalliseret stof på begge sprog krævede en omkategorisering af genstanden. Derimod var ændringerne af det flydende stof, fra *råsaft* til *tyndsaft* og *tyksaft*, ikke så voldsomme at de krævede en omkategorisering. Nogle tekster talte om *saft* hele vejen igennem, andre specificerede ved hjælp af komposita i dansk og attributivled i italiensk.

Når det gælder en reduktion af en genstand til stykker, mos, flager el.lign., har vi set at dette ikke nødvendigvis kræver en omkategorisering. Her har vi især i andre teksttyper og -genrer som fx kogebøger kunnet se en almindelig forekomst af tro anaforer, men i teksttyper af teknisk art, hvor der tilmed eksisterer en bestemt term for den snittede genstand, er det langt det mest almindelige at en sådan term da bliver brugt.

Den tro anafor er i øvrigt i sådanne tilfælde begrænset til genstande som er materielt homogene, dvs. hvor genstandens materiale under alle omstændigheder kan genkendes efter den indtrådte udvikling/ behandling. I andre tilfælde, som ved mange artefakter, kræves også her en omkategorisering.

Som for alle andre anaforer gælder det også for de evolutive at de italienske generelt er semantisk mere specificerede og informationsmæssigt indholdsrigere end de danske. Det skyldes tre forhold:

1. de generelle leksikaliseringsmønstre på de to sprog og det fænomen at danske substantiver ofte er underspecificerede i forhold til de italienske, jf. figur (14);
2. at de danske anaforer hyppigere end de italienske forekommer uden attributivled, jf. figur (27); herudover viser en anden optælling at af de 196 danske NP-anaforer i alt bestod de 122 af en generisk hyperonymkerne; kun 74 havde en hyponym-/kompositumkerne;
3. den større leksikalske variation på italiensk, jf. figur (31), som bidrager med yderligere information om den anaforiserede genstand. Den tro anafor, som er så typisk i dansk, tilføjer intet nyt om genstanden.

Henvisninger

- Asher, N. (2000). Events, Facts, Propositions, and Evolutive Anaphora, i J. Higginbotham, F. Pianesi & A. C. Varzi (red.) *Speaking of Events*, New York & Oxford: Oxford University Press, 123-150.
- Baron, I. (red.) (2003). *Language and Culture. Copenhagen Studies in Language* 29. Copenhagen: Samfundslitteratur.
- Baron, I. & M. Herslund (2005). Languages endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais, i M. Herslund & I. Baron (red.) (2005), 35-53.
- Brown, G. & G. Yule (1983). *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Charolles, M. & C. Schnedecker (1993). Coréférence et identité. Le problème des référents évolutifs. *Langages* 112, 106-126.
- De Mauro, T. (2000). *Il dizionario della lingua italiana*. Milano: Paravia Bruno Mondadori.
- Etlin, T. (2007). *Relokation i en endo-/exocentrisk kontekst – en analyse af relokationsbegivenheder i danske og italienske SugarTexts med henblik på udformningen af en oversættelsesstrategi*. Ikke-publiceret speciale. Handelshøjskolen i København.
- Harder, A. & T. Harder (2006). *Brødrene Harders italienske køkken*. København: Høst & Søn.
- Herslund, M. & I. Baron (red.) (2005). *Le génie de la langue française. Perspectives typologiques et contrastives. Langue française* 145.

- Jørstian, T. (2002). *Mad på ingen tid*. København: Magasin & Aschehoug.
- Korzen, I. (2000). Reference og andre sproglige relationer, i G. Skytte & I. Korzen. *Italiensk-dansk sprogbrug i komparativt perspektiv*, København: Samfundslitteratur, 161-619.
- Korzen, I. (2003). Anafora associativa: aspetti lessicali, testuali e contestuali, i N. Maraschio & T. Poggi Salani (red.) *Italia linguistica anno Mille, Italia linguistica anno Duemila. Atti del XXXIV Congresso Internazionale di Studi della Società di Linguistica Italiana (SLI)*, Firenze, 19-21 ottobre 2000, Roma: Bulzoni, 593-607.
- Korzen, I. (udk.). Anafora evolutiva in italiano e in danese, i S. Bach, L. Cecchini & A. Kratschmer (red.) *Atti del VIII Congresso degli Italianisti Scandinavi, Århus/Sandbjerg 21-23 giugno 2007*.
- Korzen, I. & P. D'Achille (red.) (2005). *Tipologia linguistica e società. Considerazioni inter- e intralinguistiche. Due giornate italo-danesi di studi linguistici. Roma, 27-28 novembre 2003*. Firenze: Franco Cesati.
- Korzen, I. & C. Marelllo (red.) (2000). *Argomenti per una linguistica della traduzione / Notes pour une linguistique de la traduction / On Linguistic Aspects of Translation. Gli argomenti umani 4*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- Korzen, I. & L. Lundquist (red.) (2005). *Sprogtypologi og oversættelse*. København: Handelshøjskolen i København.
- Lundquist, L. (2000). Knowledge, events and anaphors in texts for specific purposes, i L. Lundquist & R. J. Jarvella (red.) *Language, Text and Knowledge. Mental Models in Expert Communication*, Berlin: Mouton de Gruyter, 97-125.
- Lundquist, L. (2007). Comparing evolving anaphors in Danish and French, i I. Korzen & L. Lundquist (red.). *Comparing Anaphors. Between Sentences, Texts and Languages, Copenhagen Studies in Language 34*, 111-125.
- Paterson, J. & C. D. Wright (1998). *Two Fat Ladies – Full Throttle*. London: Ebury Press.
- Politikens Nudansk Ordbog med etymologi. 2001. København: Politikens Forlag.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge, Massachusetts & London: The MIT Press.
- Schneidecker, C. & M. Charolles (1993). Les référents évolutifs: points de vue ontologique et phénoménologique, *Cahiers de linguistique française 14*, 197-227.
- Yule, G. (1982). Interpreting anaphora without identifying reference, *Journal of Semantics 1* (4), 315-322.

Epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk

Janus Mortensen

1. Indledning

Ord som *forhåbentlig*, *heldigvis*, *sandsynligvis*, *muligvis*, *nok*, *tilsyneladende* og *åbenbart* omtales ofte i den sprogvidenskabelige litteratur som 'modale adverbier', ja, nogle gange ser man tilmed også størrelser som *jo*, *da* og *ikke* inkluderet under samme hat. I denne artikel vil jeg imidlertid argumentere for at man kan og bør rydde op i denne sprogvidenskabelige rodekasse. Jeg vil vise at man kan udskille to distinkte grupper fra den store kasse med 'modale adverbier', nemlig epistemiske og evidentielle adverbialer, og argumentere for at disse grupper hver for sig udgør strukturerede semantiske systemer.¹

2. To udtrykssystemer

Det skal for god ordens skyld nævnes at jeg med **adverbier** taler om medlemmer af en ordklasse og med **adverbialer** taler om adverbier der optræder som led i sætninger. Grunden til at jeg taler om epistemiske og evidentielle **adverbialer** og ikke epistemiske og evidentielle **adverbier**, er at de semantiske systemer jeg er interesseret i at afdække, kun kan identificeres og forklares hvis man ser på adverbiernes funktion som adverbialer, nærmere bestemt som sætningsadverbialer.

Danske sætningsadverbialer kan opdeles i to overordnede systemer på basis af forskelle i topologi, syntaks og adverbiernes morfologi. På den

1. Artiklen er en komprimeret udgave af den del af mit speciale (Mortensen 2006a) som omhandler epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk. Jeg skylder Lars Heltoft stor tak for inspirerende vejledning. Jeg er endvidere taknemmelig for de kommentarer som jeg modtog ved grammatikseminaret i Assens 2007, og de kommentarer som jeg siden har modtaget fra en fagfællebedømmer. Bestående fejl og mangler skal selvfølgelig alene tilskrives mig.

ene side har vi et system som indeholder adverbialer der er kendetegnet ved ikke at kunne optræde i fundamentfeltet (F) med samme betydning som på sætningsadverbialpladsen (SA-pladsen), som ikke kan stå alene som svar på helhedsspørgsmål, og som typisk realiseres af adverbier der ikke har afledt morfologi. På den anden side har vi et system som består af adverbialer der godt kan optræde i fundamentfeltet og på SA-pladsen med samme betydning, godt kan stå alene som svar på helhedsspørgsmål, og som ofte realiseres af adverbier med afledt morfologi (se mere uddybet forklaring i Mortensen 2006b: 159-162).

	System I	System II
Både SA og F	–	+
Svar på helhedsspørgsmål	–	+
Adverbiet har afledt morfologi	–	+

Tabel 1

I (1) ses eksempler på medlemmer af de to systemer:

- (1) System I: *nok, vel, vist, da ...*
 System II: *mulig-vis, angive-lig, utvivlsom-t ...*

De epistemiske og evidentielle adverbialer jeg vil beskæftige mig med i denne artikel, tilhører alle System II. Som vist i eksempel (1) finder man i System I bl.a. *nok, vel* og *vist*, som kan betegnes som epistemisk-evidentielle adverbialer, men de skal ikke behandles indgående her (se Krylova 2007: 184ff og Mortensen 2006a).

3. Indhold: Epistemisk modalitet og evidentialitet

Når vi taler om at et adverbial er epistemisk eller evidentielt er det først og fremmest en semantisk karakteristik; det handler om indholdssiden. Epistemisk modalitet og evidentialitet behandles ofte som delementer af det overordnede begreb modalitet, og der skelnes ikke altid konse-

kvent mellem dem, men de to begreber dækker i virkeligheden over to forskellige abstrakte betydningsdomæner, to forskellige substanskategorier, og bør behandles som sådan (se Boye 2006 for en udredning af relationen mellem de to). For at specificere forskellen på de to kategorier kan man med begreber lånt fra Kronning (2004), sige at de henholdsvis har at gøre med den sproglige angivelse af **kunskapens styrka** og **kunskapens källa**:

- (2) Epistemisk modalitet : kunskapens styrka
Evidentialitet : kunskapens källa
(jf. Kronning 2004)

Noget forsimplet kan vi sige at **styrkeangivelse** er den semantiske funktion bag epistemisk modalitet. En sprogbruger kan ved hjælp af epistemiske udtryk angive hvilken grad af styrke han eller hun er rede til at sætte bag sin ytrings propositionelle indhold. Populært sagt: hvor sikker er afsender på det propositionelle indholds sandhedsværdi, på en skala der spænder fra mulighed til nødvendighed.

Samtidig kan vi sige at **kildeangivelse** er den semantiske funktion bag evidentialitet. I min definition har evidentialitet at gøre med vidensproveniens: hvorfra stammer den viden som muliggør fremsættelsen af et givent propositionelt indhold, og hvem har adgang til denne kilde.

Jeg har nu indkredset hvad der skal forstås ved epistemiske og evidentielle adverbialer i denne artikel. Det er adverbialer som tilhører det udtrykssystem som jeg har døbt System II, og som samtidig har henholdsvis styrkeangivelse og kildeangivelse som deres primære funktion. Nu er vi klar til at se på hvordan vi kan skelne de enkelte adverbialer fra hinanden inden for hver af de to grupper.

4. En analysemodel

John E. Andersen har foreslået (1986, 1987) at de danske sætningsadverbialer (som han kalder refleksionsadverbialer eller refleksive adverbialer) kan opdeles i fire grupper som anført i (3) (med et udvalg af eksempler fra Andersen 1986: 84-86):

(3) **Kriteriemarkører**

utvivlsomt, åbenbart, tydeligvis, sandsynligvis, formodentlig, nok ...

Adverbialer med vurderende funktion

desværre, forbausende, glædeligt, heldigvis ...

Engagementsmarkører og distancemarkører

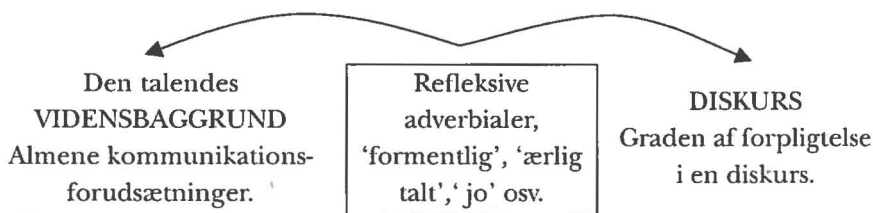
bogstaveligt talt, egentlig, mildt sagt ...

Kompositionsmarkører

alligevel, derefter, med andre ord, desuden ...

Kriteriemarkørerne inkluderer blandt andet de epistemiske og evidentielle adverbialer jeg beskæftiger mig med her.

Andersen påpeger at sætningsadverbialernes funktion er dobbelt: "De peger dels tilbage på forhold i ytringens tilblivelseshistorie, dels frem mod de spørgsmål og problematiseringer som den talende vil gå ind på i en mulig fremtidig diskurs" (1986: 83). Han præsenterer en model (gengivet som figur 1 nedenfor) der skal illustrere denne særlige refleksive funktion; hvordan de samtidig peger på afsenders vidensbaggrund, bl.a. den talendes almene kommunikationsforudsætninger, og på diskursen, og den talendes forpligtelse på denne diskurs.

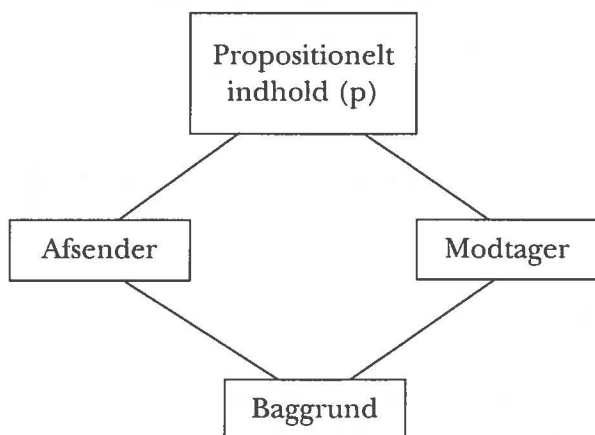
Figur 1, gengivet efter Andersen (1986: 83)

Andersens tilgang muliggør en analyse af sætningsadverbialernes funktion med henvisning til grundlæggende pragmatiske principper, og tilgangen hjælper kraftigt til med at få ryddet op i den rodekasse som sætningsadverbialerne generelt repræsenterer.

Imidlertid hjælper analysen ikke med at forklare forskellene på de enkelte adverbialer inden for hver gruppe – fx kan vi ikke med Andersens analyse redegøre for hvad der adskiller de enkelte kriteriemarkører fra

hinanden. For at imødekomme dette behov foreslår jeg en udvidelse af modellen.

Oversat til lidt andre termer kan vi sige at Andersens model peger på to vigtige relationer som sætningsadverbialerne etablerer, nemlig relationen mellem afsender og sætningens propositionelle indhold og relationen mellem afsender og en eller anden form for (videns-) baggrund. Men derudover etablerer mange sætningsadverbialer også yderligere relationer ved at angive hvilken forventet relation modtager har til det propositionelle indhold og/eller 'baggrunden' (illustreret i figur 2).

Figur 2

Det dialogiske sætningsadverbial *jo* er et godt eksempel på et adverbial der etablerer en modtagerrelation. Som en helt central del af sin semantik indeholder *jo* en instruks til modtager der siger noget i retning af at “du vil være enig her og ikke modsige mig”, som det hedder hos Hansen & Heltoft (2007: 1343). I det følgende eksempel indikerer afsender således med brugen af *jo* at modtager forventes at være enig i det propositionelle indhold (at Levi’s stammer fra San Francisco):

- (4) Som barn arbejdede hun i en illegal sweat shop med at sy knap-
pehuller i de berømte Levi’s-jeans, der **jo** har deres hjemsted i
San Francisco [...] (politiken.dk)²

2. Præcise links til eksempler taget fra politiken.dk er opført bagest i artiklen.

Vel kan ligeledes nævnes som eksempel på et sætningsadverbial der etablerer en modtagerrelation. For det første indikerer brugen af *vel* at afsender forventer at modtager vil bekræfte det propositionelle indhold som fremsættes, dvs. der etableres en forventet relation mellem modtager og det propositionelle indhold (jf. Krylova 2007: 186-8; Hansen & Heltoft 2007: 1359). Samtidig forudsætter brugen af *vel* at modtager har adgang til en form for baggrundsviden som muliggør en stillingtagen til det propositionelle indhold, dvs. der etableres også en forventet relation mellem modtager og en bestemt vidensbaggrund. I det følgende eksempel forudsætter afsender således med brugen af *vel* at modtager har den fornødne baggrundsviden til at kunne vurdere hvorvidt tegneserien *Egoland* "næppe nogensinde [er] mindre end forrygende", og at modtager vil være enig i den positive vurdering:

- (5) Sprogligt er 'Egoland' **vel** næppe nogensinde mindre end forrygende. (Politiken, 08.10.2005, 7. sektion, Side 7)

Min antagelse er at de epistemiske og evidentielle adverbialers semantik, med angivelse af et begrænset antal yderligere semantiske parametre (se nedenfor), kan beskrives ud fra den overordnede model som er afbildet i figur 2, og at hvert enkelt adverbial vil have sin egen udfyldning af modellen, sit eget semantiske blueprint, om man vil.

5. Data og metode

I de følgende to afsnit redegøres for hvordan en række epistemiske og evidentielle adverbialer kan analyseres vha. ovenstående analysemodel, og der argumenteres for at de behandlede adverbialer inden for hver gruppe tilsammen udgør kohærente semantiske systemer. Undersøgelsen er selvfølgelig ikke udtømmende for de to grupper af adverbialer; hver gruppe tæller flere medlemmer end der kan behandles her. Det er imidlertid min påstand at de behandlede adverbialer er centrale for at definere rammerne for de semantiske systemer som de er en del af.

Analyserne stammer i overvejende grad fra Mortensen (2006a: 36-75), og er blevet til på baggrund af abduktive analyser af en række eksempler

indsamlet på www.politiken.dk.³ Man kunne sagtens lave mere detaljerede analyser af hvert enkelt adverbial end der præsenteres her, men i denne sammenhæng har jeg valgt at vægte hensynet til det samlede billede, overblikket over systemerne, højere end hensynet til den mere minutiøse beskrivelse af de enkelte medlemmer.

6. Epistemiske adverbialer

Epistemiske adverbialer giver afsender mulighed for at angive hvilken grad af styrke der understøtter sætningens propositionelle indhold. I Mortensen (2006a) behandler jeg de ti epistemiske adverbier som er opført i (6), men i denne artikel vil jeg begrænse mig til at omtale de første fem:

- (6) *muligvis, sandsynligvis, nødvendigvis, ikke nødvendigvis, utvivlsomt, formentlig, formodentlig, givetvis, antagelig måske⁴*

Det er almindeligt at sige at epistemiske størrelser opererer på en skala der går fra *mulighed* til *nødvendighed*, men det er karakteristisk for de danske epistemiske adverbialer at de næsten udelukkende grupperer sig omkring mulighedspolen på denne skala. Derfor kan mange af adverbialerne ved første øjekast synes at være mere eller mindre synonyme, men det er faktisk muligt at nærme sig en analyse af deres forskelle hvis man tager to semantiske parametre i betragtning.

Det primære semantiske parameter er hvilken grad af styrke det enkelte adverbial koder. Her er der i min analyse tale om fire trin:

Primært parameter: styrke

[++S]	Maksimal styrke
[+S]	Medium styrke
[±S]	Minimal styrke
[±S] _{neg}	Minimal styrke, negativ polaritet

Det andet, og sekundære, parameter handler om placeringen af adverbialets **modalfaktor** (jf. Bech 1951, Heltoft & Falster Jakobsen 1996).

3. Se Mortensen (2006a: 30-35) for en grundigere redegørelse for den anvendte metode.

4. Se i øvrigt Therkelsen (2007) for en omfattende analyse af *måske* og *muligvis*.

Populært sagt er modalfaktoren den størrelse der 'sætter' modaliteten; modalfaktoren betegner det *locus* som modaliteten udspringer fra.

Sekundært parameter: modalfaktor

Subjektiv modalfaktor

Objektiv modalfaktor

Hvis styrken udelukkende stammer fra afsender, dvs. hvis afsender er den eneste relevante kilde til den styrke som et epistemisk udtryk angiver i en given kontekst, taler jeg om **subjektiv modalfaktor**. Hvis styrken ikke ligger alene hos afsender, taler jeg om **objektiv modalfaktor**.

For flere af de epistemiske adverbialer gælder det at modalfaktoren enten kan være subjektiv eller objektiv, dvs. at modalfaktorpositionen ikke er kodet på sprogsystemniveau, på **strukturniveau**, men at den kan entydiggøres i en given sprogbrugssituation, i en given **konfiguration**.⁵

Vi har nu fået etableret de parametre vi behøver, for at gå i kast med de epistemiske adverbialer.

6.1. *muligvis*

Muligvis koder minimum styrke, [$\pm S$]. Med denne styrkeangivelse har afsender mulighed for at introducere et propositionelt indhold uden at være forpligtet på dets sandhedsværdi. Et typisk eksempel er citeret i (7):

- (7) [På Roskilde Festival 2006] vil man **muligvis** også kunne finde anmeldernes foretrukne liveband i fjor, Kashmir [...] (politiken.dk)

Modalfaktoren for *muligvis* er typisk subjektiv, men det behøver ikke at være tilfældet. *Muligvis* kan også bruges i sammenhænge hvor modalfaktoren er delt mellem den talende og andre agenter som er relevante i situationen, og i dette tilfælde er modalfaktoren objektiv. Et eksempel gives i (8):

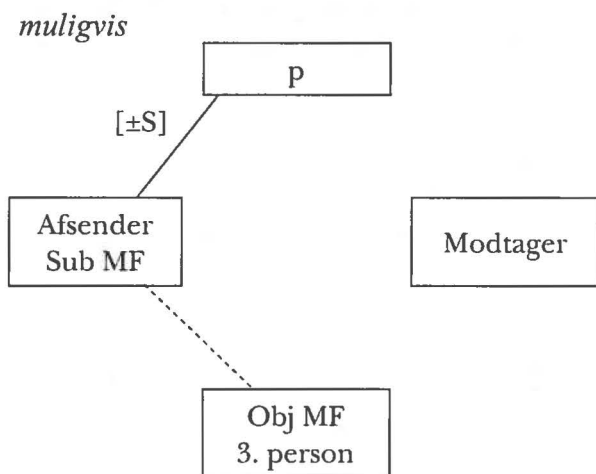
5. Jeg bruger her begreberne **struktur** og **konfiguration** med henvisning til den skandinaviske polyfoniteori, se fx Therkelsen (2004).

- (8) 'Bøssepesten' er en realistisk bog, der også svarer ærligt på det uundgåelige spørgsmål: »Fik I så stoppet aids?«.

Nej, det gjorde man ikke. Der er stadig omkring 100 bøsser om året, der får konstateret hiv, nogle **muligvis** smittet for år tilbage. Og tallet er stigende. (politiken.dk)

I dette tilfælde stammer den styrke som *muligvis* angiver, dels fra tekstens afsender (anmelderen) og dels fra forfatterne af det anmeldte værk, *Bøssepesten*, dvs. kilden er ikke udelukkende hos den talende.

Vi kan på denne baggrund sammenfattende sige om *muligvis* at det koder minimal styrke $[\pm S]$, og at det opererer på en uspecificeret modalfaktor, idet modalfaktorpositionen først fastlægges i den konkrete konfiguration. Analysen er afbildet nedenfor:

Figuren viser at *muligvis* opererer på potentielt to relationer. For det første etableres relationen mellem afsender og det propositionelle indhold, og her angives altid minimal styrke, $[\pm S]$. Styrkeangivelsen har typisk sin oprindelse alene hos afsender, og der er i disse tilfælde tale om subjektiv modalfaktor (Sub MF). I nogle tilfælde stammer styrken imidlertid fra afsender samt en eller flere andre agenter i fællesskab, og der er i dette tilfælde tale om objektiv modalfaktor (Obj MF). Den stiplede linje indikerer at det først på konfigurations-

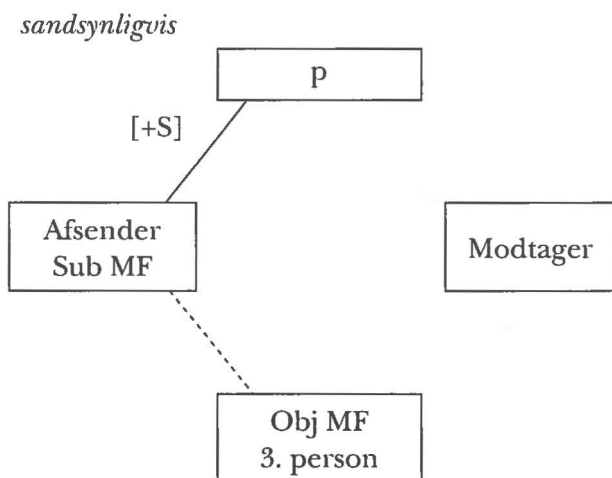
niveau kan afgøres hvorvidt der er tale om objektiv modalfaktor. Den eneste kodede funktion vi finder i *muligvis*, er altså den styrke der angives i relationen mellem afsender og det propositionelle indhold.

6.2. sandsynligvis

Sandsynligvis koder en større grad af styrke end *muligvis*. Et eksempel ses i (9)

- (9) »Situationen i Irak vil **sandsynligvis** eskalere til en egentlig borgerkrig, hvis koalitionen forlader Irak, før de irakiske sikkerhedsstyrker er i stand til at opretholde sikkerheden«, står der i risikovurderingen. (politiken.dk)

Med *sandsynligvis* angiver afsender at han eller hun anser muligheden for at det propositionelle indhold er sandt, for at være større end muligheden for at det ikke skulle være sandt. Dette kan specificeres som medium styrke, hvilket jeg angiver som [+S] i modellen.

Som det fremgår, angiver *sandsynligvis* en større grad af styrke end *muligvis*, men bortset fra denne forskel er de relationer som *sandsynligvis* etablerer, grundlæggende de samme som for *muligvis*, og modalfaktoren er på samme måde uspecificeret.

6.3. ikke nødvendigvis

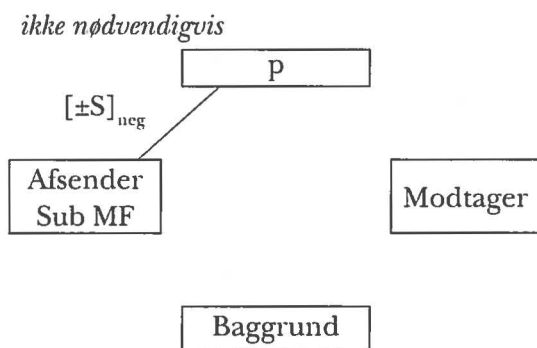
Nødvendigt ligner ved første øjekast en oplagt kandidat til nødvendigheds-polen på den traditionelle epistemiske skala. Imidlertid optræder *nødvendigt* oftest i følgeskab med *ikke* som del af syntagmet *ikke nødvendigvis*, og i denne konstruktion angiver det netop **ikke** nødvendighed. (10) er et eksempel:

- (10) EN VERDEN styret af Frankrig ville **ikke nødvendigvis** være bedre end en verden styret af USA. (politiken.dk)

Her ser vi hvordan *ikke nødvendigvis*, helt typisk, angiver at det propositionelle indhold muligvis ikke er tilfældet. Det er vigtigt at bemærke den indbyggede negative forventning i adverbialet: afsender forventer ikke at p er tilfældet, men muligheden holdes dog principielt åben. Dette kalder jeg negativ polaritet.

Ikke nødvendigvis bruges ofte til at afvise såvel reelt fremsatte som imaginære synspunkter der hævder at p faktisk er tilfældet. I denne brug kan *nødvendigt* ses som en form for formildende tilføjelse til negationen. I (10) er afsender oppe mod et synspunkt der siger at *en verden styret af Frankrig ville være bedre end verden styret af USA*. I det konkrete eksempel har afsender fravalgt muligheden for at modgå denne opfattelse direkte (*en verden styret af Frankrig ville **ikke** være bedre...*) og i stedet valgt en mere diplomatisk version som realiseres i kraft af tilføjelsen af *nødvendigt*.

Vi kan afbilde potentialet for *ikke nødvendigvis* som følger, hvor $[\pm S]_{neg}$ angiver minimal styrke, negativ polaritet. Modellen angiver samtidig at modalfaktoren for *ikke nødvendigvis* altid er subjektiv.

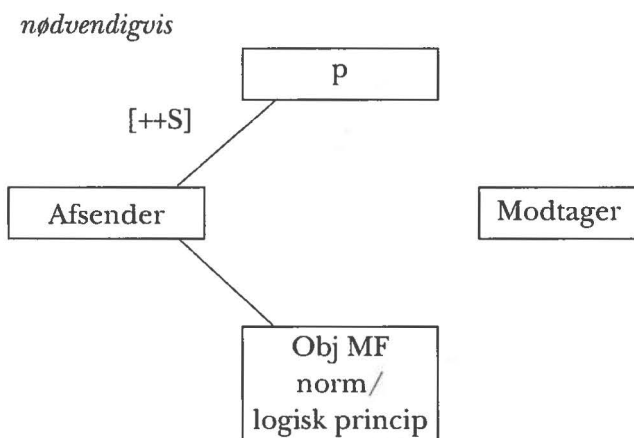

6.4. *nødvendigvis*

Når *nødvendigvis* ikke optræder som del af et syntagma med *ikke*, kollokerer det typisk med et modalverbum, særligt den variant af *måtte* som udtrykker epistemisk nødvendighed. Når det i sjældne tilfælde optræder uden hverken negation eller modalverbum, udtrykker det epistemisk nødvendighed som er baseret på en objektiv modalfaktor, typisk i form af et logisk princip af typen *x følger med logisk nødvendighed af y*. Et eksempel ses i (11):

- (11) På forhånd havde Venstre ellers sat netop 50 borgmesterposter som succeskriterium, hvilket **nødvendigvis** gør valget til en gedigen fiasko for det regeringsledende parti.⁶ (politiken.dk)

Som det fremgår af eksemplet, angiver *nødvendigvis* maksimal styrke, dvs. en højere grad af styrke end *sandsynligvis*. Det noteres i modellen som $[++S]$. Modalfaktoren er altid objektiv. Typisk udgøres den af en form for norm eller logisk princip.

6.5. *utvivlsomt*

Utvivlsomt koder samme grad af styrke som *nødvendigvis*, men modalfaktorpositionen er omvendt: Hvor *nødvendigvis* altid opererer på en objektiv modalfaktor, opererer *utvivlsomt* altid på en subjektiv. Forskellen kan illustreres ved hjælp af en kommutationsprøve. Eksempel (12) er

6. Fordi det på dette tidspunkt stod klart at partiet ikke havde opfyldt egen målsætning.

taget fra en leder i Politiken fra januar 2006 som argumenterer for at oppositionen bør stræbe efter politisk diversitet snarere end politisk konformitet hvis de skal gøre sig forhåbninger om at vinde næste folketingsvalg:

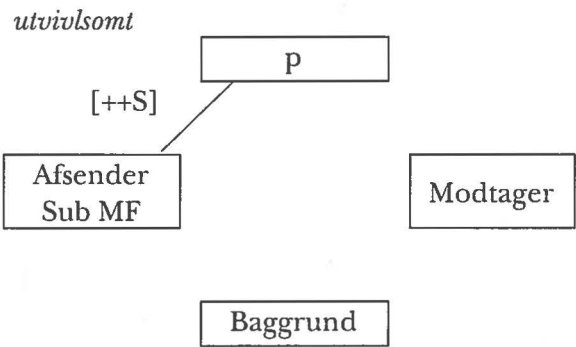
- (12) Oppositionen vil **utvivlsomt** opnå den bredeste opbakning ved næste folketingsvalg ved at appellere til så mange vælgergrupper som overhovedet muligt. (politiken.dk)

Lederskribenten præsenterer her sin personlige analyse af den politiske situation og bruger *utvivlsomt* til at sætte en kraftig streg under pointen. I (12'), hvor jeg har sat *nødvendigvis* ind i stedet for *utvivlsomt*, opstår en helt anderledes betydning, som nærmest er tautologisk:

- (12') Oppositionen vil **nødvendigvis** opnå den bredeste opbakning ved næste folketingsvalg ved at appellere til så mange vælgergrupper som overhovedet muligt.

I denne version udtrykker lederskribenten ikke en personlig mening eller personlig analyse. Med *nødvendigvis* angives det snarere at udtalelsen falder på baggrund af et generelt (logisk) princip der siger noget i retning af at 'oppositionen vil opnå den bredeste opbakning ved at appellere til så mange vælgere som muligt.' Inspireret af Durst-Andersen (2007: 170) kan vi sige at *utvivlsomt* opererer på afsenders **meningslager** mens *nødvendigvis* opererer på afsenders **videnslager**.

Opsamlende kan vi sige at *utvivlsomt* koder maksimal styrke, [++S], og at modalfaktoren altid er subjektiv:

6.6. Oversigt over de epistemiske adverbialer

Analysen af de fem epistemiske adverbialer er opsummeret i tabel 2. Her angives det hvordan de behandlede adverbialer hver især angiver forskellig grad af styrke, og hvilke muligheder de har for placering af modalfaktoren. Et plus i både Sub og Obj betyder at modalfaktoren er uspecificeret på det strukturelle niveau. Tabellen kan samtidig ses som en samlet grafisk oversigt over hvordan adverbialerne komplementerer hinanden i udfyldningen af det semantiske felt som jeg med Kronnings betegnelse har omtalt som **kunskapens styrka**.

	Styrke				Modalfaktor	
	$[\pm S]_{neg}$	$[\pm S]$	$[+S]$	$[++S]$	Sub	Obj
<i>muligvis</i>	–	+	–	–	+	+
<i>sandsynligvis</i>	–	–	+	–	+	+
<i>nødvendigvis</i>	–	–	–	+	–	+
<i>ikke nødvendigvis</i>	+	–	–	–	+	–
<i>utvivlsomt</i>	–	–	–	+	+	–

Tabel 2: Oversigt over epistemiske adverbialer

Som nævnt tidligere er det kun et begrænset antal af den samlede gruppe af epistemiske adverbialer der er behandlet her. Systemet er altså større og mere kompliceret end afbildet i tabel 2. Der findes dels epistemiske adverbialer med andre ‘blueprints’ (fx *formodentlig* som har $[+S]$ og udelukkende subjektiv modalfaktor), dels adverbialer med overlappende ‘blueprints’ (fx *måske* som er identisk med *muligvis* hvad angår styrke og modalfaktorforhold). Forskellene på de adverbialer som har identiske ‘blueprints’ kan ofte findes i stilistisk-pragmatiske forhold (se Mortensen 2006a).

7. Evidentielle adverbialer

De evidentielle adverbialers primære funktion er at angive kilden til den viden som fremsættes, og hvem der har adgang til denne kilde. I Mortensen (2006a) behandler jeg de evidentielle adverbier der er angivet i (13), men i denne artikel vil jeg begrænse mig til at behandle de fire første:

(13) *tydeligvis, tilsyneladende, åbenbart, angivelig, øjensynlig*

De semantiske parametre vi behøver for at skelne de evidentielle adverbialer fra hinanden, er **kilde** og **ansvar**. Kildeangivelse er det primære parameter, og ansvar er det sekundære parameter.

Primært parameter: kilde

Subjektiv kilde: angiver at afsender er den eneste relevante agent i kommunikationssituationen som har adgang til den videnskilde som muliggør fremsættelsen af det propositionelle indhold.

Intersubjektiv kilde: angiver at afsender antager at videnskilden er tilgængelig for både afsender og modtager.

Objektiv kilde: angiver at videnskilden ligger uden for afsender, og at kilden samtidig ikke er tilgængelig for modtager.⁷

Sekundært parameter: ansvar

[+A] ansvar

[-A] ikke-ansvar

Ansvar har at gøre med hvorvidt afsender, i og med brugen af det evidentielle adverbial, tager ansvar for det propositionelle indholds sandhedsværdi eller ej. Som sagt koder de evidentielle adverbialer ikke i sig selv en særlig grad af styrke, men flere af dem kan, når afsender ikke tager ansvar, læses epistemisk. I disse tilfælde kan man tale om at det evidentielle adverbial får hvad bl.a. Aikhenvald (2004: 6) kalder en **epistemisk ekstension**. Det vender jeg tilbage til senere.

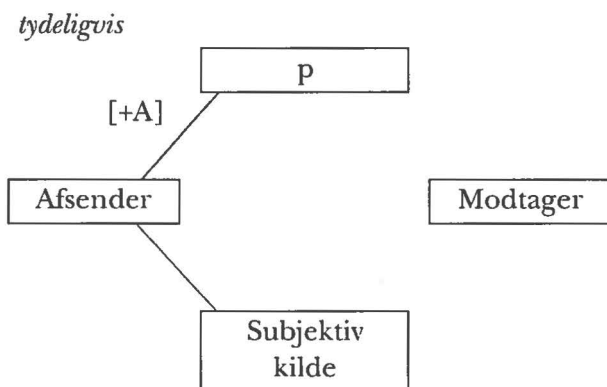
7. Betegnelserne **subjektiv** og **objektiv** genkendes fra de epistemiske adverbialers modalfaktorposition. **Subjektiv** skal i begge tilfælde læses som 'alene hos afsender', men hvor **objektiv modalfaktorposition**, i overensstemmelse med Heltoft & Falster Jakobsen (1996), enten betegner 'ikke hos afsender' eller 'ikke **alene** hos afsender' betegner **objektiv kilde** altid 'ikke hos afsender'. Opdelingen i subjektiv, intersubjektiv og objektiv kilde kan i øvrigt i nogen udstrækning sammenlignes med opdelingen i 1., 2. og 3. person som man finder hos Durst-Andersen (2007) og Krylova (2007).

7.1. tydeligvis

Tydeligvis koder subjektiv kilde, dvs. det angiver at afsender er den agent der har adgang til den kilde som muliggør fremsættelsen af et bestemt propositionelt indhold. Et eksempel ses i (14):

- (14) Krause, en energifyldt grånende herre, der **tydeligvis** elsker at tale med sine kunder, klarer sig upåklageligt, fordi han modtager mange af de kunder, der ikke længere har en lokal biks. (politiken.dk)

Afsender er ikke nødvendigvis den eneste agent der har adgang til kilden; der kan sagtens være andre, deriblandt modtager, som har adgang. Pointen er at *tydeligvis* eksplicit peger på afsender som den **relevante** agent, blandt de potentielle agenter som måtte have adgang. Vi kan afbilde semantikken således:

[+A] angiver at afsender altid tager ansvar for sandhedsværdien af det propositionelle indhold som præsenteres under *tydeligvis*' skopus.

7.2. tilsyneladende

Tilsyneladende præsenterer afsenders opfattelse af hvad han eller hun mener er tilfældet baseret på slutninger fra et eller flere observerbare fænomener. Som for eksempel i (15):

- (15) Snevejret gik først og fremmest ud over morgenbilisternes rejsetid.
[...]

Over hele landet havde mange brugt lang tid på at komme på arbejde, men **tilsyneladende** kørte folk forsigtigt, da der blev meldt om relativt få uheld. (politiken.dk)

I dette tilfælde giver meldingen om at der var rapporteret relativt få uheld, afsender anledning til – vha. *tilsyneladende* – at præsentere sin formodning om at folk kørte forsigtigt.

På samme måde som *tydeligvis* bruges *tilsyneladende* til at angive at afsender er den relevante agent (blandt potentielt flere agenter) som har adgang til kilden. Men i modsætning til *tydeligvis* giver *tilsyneladende* afsender mulighed for at holde distance til det propositionelle indhold i den forstand at han eller hun ikke nødvendigvis tager ansvar for dets sandhedsværdi. Det har den konsekvens at *tilsyneladende*, i modsætning til *tydeligvis*, i mange kontekster tillægges en epistemisk ekstension. Det ses fx i eksempel (16):

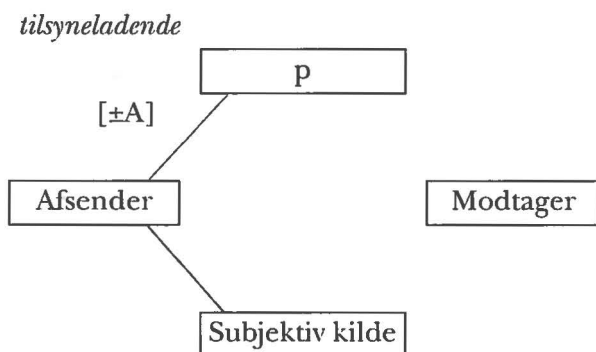
- (16) Omkring 300 militante muslimer har i morges stormet den danske ambassade-bygning i Indonesiens hovedstad, Jakarta.
Hensigten var **tilsyneladende** at få den danske ambassadør til at undskylde Jyllands-Postens tegninger af profeten Muhammed.
(politiken.dk)

Hvis vi kontrasterer *tilsyneladende* og *tydeligvis* i denne kontekst, ser vi at der er forskel på hvor nemt/svært det vil være for afsender at trække sit udsagn tilbage efterfølgende:

- (16') Hensigten var **tilsyneladende** at få den danske ambassadør til at undskylde
- (17) Hensigten var **tydeligvis** at få den danske ambassadør til at undskylde

I (16') vil der ikke opstå noget problem for afsender hvis det senere viser sig at grunden var en anden; for afsenderen i (17) vil det straks være mere vanskeligt at opgive forklaringen, simpelthen fordi afsender med *tydeligvis* har taget ansvar for sandhedsværdien på en anden måde end i tilfældet med *tilsyneladende*.

Relationerne som *tilsyneladende* etablerer, er altså de samme som for *tydeligvis* (subjektiv kilde), men spørgsmålet om ansvar er for *tilsyneladende*'s vedkommende uafklaret på det strukturelle niveau. Det betyder at adverbialet i visse konfigurationer kan få en epistemisk ekstension.

7.3. åbenbart

Åbenbart er kendetegnet ved at kilden som muliggør fremsættelsen af det propositionelle indhold, typisk er tilgængelig for både afsender og modtager. Kilden kan være realiseret i den omgivende tekst eller være deiktisk forankret. I (18) er der tale om en tekstlig kilde:

- (18) Men **åbenbart** havde massageklinikken på Grangårdsvej en dragende effekt på duoen, for de vendte atter rundt og kørte mod klinikken. (politiken.dk, min understregning)⁸

I dette tilfælde er kilden den observation at de to mænd, som i øvrigt var røvere, vendte om og kom tilbage til massageklinikken (hvor de så blev overmandet af personalet). *Åbenbart* bruges her **intersubjektivt** idet kilden gøres tilgængelig i konteksten, nemlig den efterfølgende tekst (understreget). Afsender tager i eksemplet også ansvar for sandhedsværdien af det propositionelle indhold (*massageklinikken på Grangårdsvej havde en dragende effekt på duoen*), og måske forventer afsender tilmed, på

8. Artiklen er ikke længere tilgængelig på politiken.dk. Den er imidlertid, så vidt jeg kan vurdere, identisk med et telegram fra Ritzaus Bureau d. 14.02.06 med titlen "Fuldmandsdrama på massageklinik".

samme måde som ved brugen af *jo*, at modtager er enig i synspunktet som fremsættes i p.⁹

Jeg har tidligere hævdet (Mortensen 2006a, 2006b) at *åbenbart* altid sætter at der er tale om en intersubjektiv kilde, men hvorvidt det faktisk altid er tilfældet, er jeg ikke længere ganske sikker på. Det er eksempler af typen som (19) der udfordrer min oprindelige analyse:

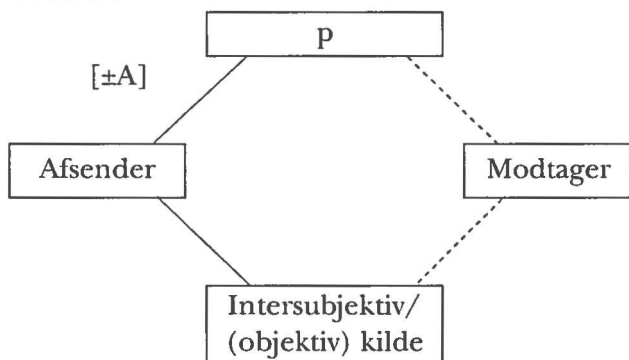
- (19) Vi venter i øjeblikket på signal til videre kørsel. Der er **åbenbart** kø ind mod Københavns Hovedbanegård. (Hørt i regionaltoget på Valby station i uge 44, 2007).

I dette eksempel kan det være svært at afgøre helt entydigt om der er tale om intersubjektiv eller objektiv kilde. Hvis man vil argumentere for at der er tale om intersubjektiv kilde, må man forudsætte at kilden som afsender refererer til, er selve den situation som han og passage-rerne befinder sig i (at sidde i et tog der holder stille på Valby station længere end regionaltoget normalt gør på denne station). Omvendt kan det ikke udelukkes at kilden udgøres af informationer som togføreren har modtaget via radioen el. lignende, og i dette tilfælde må kilden siges at være objektiv. Jeg kan ikke på nuværende tidspunkt afgøre hvilken analyse der er mest korrekt, eller om det evt. skyldes en inhærent tvetydighed i *åbenbart*.

Analysen som er skitseret ovenfor, resulterer i følgende grafiske oversigt over *åbenbarts* semantiske potentiale. Jeg har lavet de to linjer til modtager stiplede fordi disse relationers status endnu ikke er helt afklaret. I tilfældet med intersubjektiv kilde etableres der en relationen mellem baggrunden og modtager, og i de tilfælde hvor afsender tager ansvar for sandhedsværdien af p, vil der typisk også være en forventning om at modtager er enig i p, men det er, så vidt jeg kan se, ikke kodet på det strukturelle niveau.

9. *Åbenbart* kan også bruges i sammenhænge hvor afsender netop ikke tager ansvar for det propositionelle indhold. Dette forhold gør at *åbenbart* kan bruges sarkastisk til at introducere synspunkter som afsender i virkeligheden er uenig i (se Mortensen 2006a og 2006b).

åbenbart

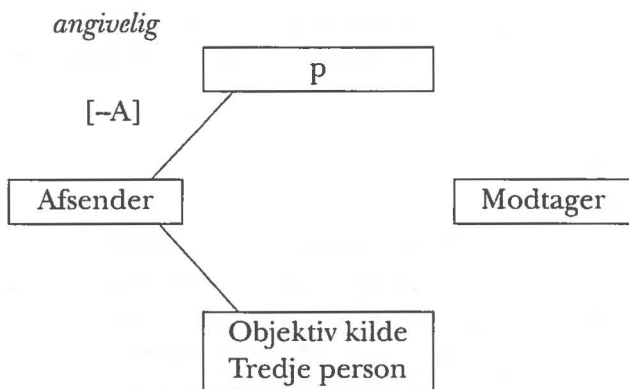

7.4. *angivelig(t)*

Angivelig koder objektiv kilde idet dette adverbial altid angiver at den kilde som understøtter det propositionelle indhold, er lokaliseret uden for den talende. Adverbialets prototypiske funktion er at angive at afsender viderebringer noget en anden har sagt eller påstået. Det er en helt central egenskab ved *angivelig* at det tillader afsender at undlade at tage ansvar for den viderebragte information. Netop denne egenskab er udnyttet af Villy Søvndal i eksempel (20).

- (20) [»] ... Desuden er det meget stærkt kritisabelt, at Egypten **angiveligt** har været med til at slippe sagen løs og blandt andet rundsende tegninger, som ikke var bragt i Jyllands-Posten«, siger Villy Søvndal til Ritzau. (politiken.dk)

At afsender ikke behøver at tage ansvar for den information som præsenteres under skopus af *angivelig* – ja, at afsender endda ofte eksplicit kan tvivle på sandhedsværdien af det propositionelle indhold – gør at *angivelig* ofte tillægges en epistemisk ekstension.

7.5. Oversigt over de evidentielle adverbialer

Som mine analyser har vist, er de evidentielle adverbialers primære funktion at specificere kildeforholdene bag afsenders udsagn, og sekundært at angive afsenders forhold til det propositionelle indhold i form af modsætningen mellem ansvar og ikke-ansvar. Tabel 3 opsummerer analyserne som jeg har præsenteret dem her, og viser samtidig hvordan de evidentielle adverbialer komplementerer hinanden i udfyldningen af det semantiske felt som jeg med Kronnings betegnelse har omtalt som **kunskapens källa**.

	Kilde			Ansvar	
	Sub	Inter	Obj	[+A]	[-A]
<i>tydeligvis</i>	+	-	-	+	-
<i>tilsyneladende</i>	+	-	-	+	+
<i>åbenbart</i>	-	+	(+?)	+	+
<i>angivelig</i>	-	-	+	-	+

Tabel 3: Oversigt over evidentielle adverbialer

Der findes flere evidentielle adverbialer end jeg har behandlet her, og også blandt de evidentielle adverbialer opstår sammenfald mellem 'blueprints', fx har *tilsyneladende* og *øjensynlig* samme træk hvad angår kilde og ansvarsforhold. Forskellen på de to synes at være brugsbestemt

snarere end kodet idet *tilsyneladende* er mere tilbøjelig end *øjensynlig* til at andrage en epistemisk ekstension i konkrete brugskontekster (se Mortensen 2006a: 66-68).

8. Konklusion

Jeg har hermed fremlagt mine argumenter for at hævde at vi kan identificere to distinkte grupper inden for den traditionelle gruppe af 'modale adverbier', nemlig en gruppe af adverbier der fungerer som epistemiske adverbialer, og en gruppe af adverbier der fungerer som evidentielle adverbialer. Jeg har samtidig vist at de to gruppers interne sammenhæng kan forklares med henvisning til et begrænset antal semantiske parametre. Af disse er **kilde** og **styrke** de primære træk som adskiller de to grupper, mens **modalfaktor** og **ansvar** udgør sekundære træk.

De epistemiske adverbialers primære funktion er at angive hvilken grad af styrke der sættes bag det propositionelle indhold. Sekundært angiver de hvor denne styrke eller kraft har sin oprindelse (modalfaktorposition).

Den primære funktion af de evidentielle adverbialer er at angive hvilken kilde der ligger bag det propositionelle indhold. Sekundært angiver de hvilken ansvarsrelation der eksisterer mellem afsender og det propositionelle indhold.

Der er således god grund til at afskaffe rodekassen med modale adverbier og i stedet starte på en frisk med at gruppere i mindre og mere internt konsistente kasser. Om end de epistemiske og evidentielle adverbialer i konkret sprogbrug ofte kan forekomme synonyme, måske bl.a. som følge af de evidentielle adverbialers mulighed for epistemisk ekstension, er der ingen tvivl om at de hver for sig udgør internt strukturerede systemer som fortjener hver sin selvstændige kasse.

Henvisninger

Aikhenvald, A. Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.

Andersen, J. E. (1986). Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn, i H.

- P. Naumann, M. von Platen & S. Sonderegger (red.) *Beiträge zur nordischen Philologie 15: Festschrift für Oskar Bandle*, Basel & Frankfurt am Main: Helbing & Lichtenhahn Verlag, 77-88.
- Andersen, J. E. (1987). Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn, *Selskab for Nordisk Filologi Årsberetning 1985-86*, 45-55.
- Bech, G. (1951). Grundzüge der semantischen Entwicklungsgeschichte der hochdeutschen Modalverba, *Historisk-filologiske Meddelelser* 32:6.
- Boye, K. (2006). *Epistemic Meaning: A Cross Linguistic Study*. Ph.d.-afhandling, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.
- Durst-Andersen, P. (2007). Det danske sprogs mange stemmer, i R. Therkelsen, N. M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni: Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 181-203.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2007). Manuskript til *Grammatik over det Danske Sprog*. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Heltoft, L. & L. Falster Jakobsen (1996). Danish Passives and Subject Positions as a Mood System: A Content Analysis, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, Expression and Structure – Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam: John Benjamins, 199-234.
- Kronning, H. (2004). Kunskapens källa och kunskapens styrka: Epistemisk konditionalis i franskan som evidentiellt och modalt grammatisk uttryck, i K. Segerberg (red.) *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala Årsbok 2002*, 43-123.
- Krylova, E. (2007). Epistemisk polyfoni på dansk, i R. Therkelsen, N. M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni: Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 181-203.
- Mortensen, J. (2006a). *Epistemic and Evidential Sentence Adverbials in Danish and English: A Comparative Study*. Speciale. Institut for Sprog og Kultur, Dansk og Engelsk, Roskilde Universitetscenter.
- Mortensen, J. (2006b). Epistemiske og evidentielle sætningsadverbialer i dansk og engelsk, i Durst-Andersen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 13, Odense: Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 157-175.
- Therkelsen, R. (2004). Polyfoni som sproglig begrebsramme og som redskab i tekstanalysen, *Sproglig polyfoni* 1, 79-109.
- Therkelsen, R. (2007). Om måske og muligvis, i P. Widell & U. D. Berthelsen (red.) *11. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet, 254-263.

Links til artikler på politiken.dk

De anførte links var alle aktive d. 5. maj 2008.

Eksempel	Link
(4)	http://politiken.dk/tjek/rejser/nordamerika/article116890.ece
(7)	http://politiken.dk/kultur/article136039.ece
(8)	http://politiken.dk/boger/faglitteratur_boger/article135932.ece
(9)	http://politiken.dk/indland/article131888.ece
(10)	http://politiken.dk/debat/ledere/article132227.ece
(11)	http://politiken.dk/debat/ledere/article129330.ece
(12)	http://politiken.dk/debat/ledere/article135308.ece
(14)	http://politiken.dk/erhverv/article133959.ece
(15)	http://politiken.dk/indland/article136817.ece
(16)	http://politiken.dk/udland/article136528.ece
(20)	http://politiken.dk/indland/article137946.ece

Små elementer – store effekter

Om *nok*, *vist* og *vel* samt to af deres formodede franske ækvivalenter

Randi Marie Sneskov

1. Indledning

I princippet må man gå ud fra at alle sprog er lige "gode". Dermed må man også gå ud fra at ethvert sprogligt udtryk kan oversættes til et hvilket som helst andet sprog, og at den samme mening kan formes og struktureres på ethvert sprog. Dette er dog langt fra ensbetydende med at der ikke eksisterer forskelle mellem sprog. Mit nyligt afleverede speciale handler om hvilke konsekvenser det har når der er forskelle mellem sprogs egenskaber. Jeg behandler kun et lille hjørne af denne problematik og har udformet mit speciale som en kontrastiv undersøgelse af de tre danske adverbialer *nok*, *vist* og *vel* samt deres franske (formodede) "ækvivalenter". De franske ækvivalenter jeg har udvalgt, er *sans doute*, *bien*, *devoir*, *n'est-ce pas* samt konstruktionerne *je pense*, *je crois*, *il me semble*, *je suppose* og *il paraît*. Disse franske ækvivalenter er valgt ud fra et princip om hyppighed baseret på et korpus bestående af skønlitterære originale og oversatte tekster med eksempler på *nok*, *vist* og *vel*. I denne artikel beskæftiger jeg mig blot med et par enkelte af de udvalgte ækvivalenter, nærmere bestemt adverbialerne *sans doute* og *bien*. Men først er det på sin plads at se nærmere på *nok*, *vist* og *vel* samt at foretage en introduktion til de teorier jeg anvender til min analyse.

2. Afgrænsning og teoretisk introduktion

Jeg beskæftiger mig udelukkende med *nok*, *vist* og *vel* som sætningsadverbialer sådan som de optræder i en konstruktion som

(1) Peter kommer nok/vist/vel hjem kl. 20.00.¹

1. For en gennemgang af andre typer af *nok*, *vist* og *vel*, se Sneskov (2007:17ff.)

Nøkke (1999) inddeler sætningsadverbialerne i to typer, nemlig udsigelsesadverbialer, der kommenterer udsigelsen, og ytringsadverbialer, der kommenterer ytringen. Sætningsadverbialer, der kommenterer selve udsigelseshandlingen, kan fx sige noget om formen (*kort sagt*) og illokutionen (*ærlig talt*). Under ytringsadverbialer figurerer en række underkategorier som epistemiske ytringsadverbialer (*muligvis, nødvendigvis, måske*), evidensytringsadverbialer (*åbenbart, tydeligvis, angiveligt*), evaluativer (*heldigvis*) og paradigmatiserende adverbialer (*også*), der alle kommenterer ytringen på forskellig vis. Det der bl.a. gør *nok, vist* og *vel* så spændende, er at de på grund af deres komplekse semantik både tilhører den type der kaldes epistemiske ytringsadverbialer, og den type der kaldes evidensytringsadverbialer. Når *nok, vist* og *vel* optræder som sætningsadverbialer af typen epistemisk-evidentielle ytringsadverbialer, er de relativt begrænsede med hensyn til deres topologiske placeringsmuligheder. Faktisk kan de når de er ubetonede, stort set kun stå på SA-pladsen (dvs. til venstre for negationen) hvorfor de nærmest kommer til at fungere som en slags verbalklitika. Dermed adskiller *nok, vist* og *vel* sig fra andre typer epistemiske og evidentielle ytringsadverbialer fordi *nok, vist* og *vel* skifter betydning når de optræder i fundamentfeltet (jf. i øvrigt Snedkov 2007: 14ff.).

Til at analysere *nok, vist* og *vel* såvel som de to franske ækvivalenter (*sans doute* og *bien*) anvender jeg de semantiske kategorier epistemisk modalitet og evidentialitet. Desuden anvender jeg den skandinaviske polyfoniteori ScaPoLines begrebsapparat til at viderefortolke de semantiske analyseresultater. Jeg skal ikke komme med nogen længere teoretisk introduktion til begreberne epistemisk modalitet og evidentialitet, men bare ganske kort sige at jeg ved epistemisk modalitet forstår den underkategori som Krylova (2005) betegner problematisk modalitet og som udtrykker at afsender har problemer med at bekende sig til sit udsagns sandhed og derfor bruger forskellige epistemiske eksplikatorer til dette. Epistemisk modalitet handler m.a.o. om afsenders grad af viden hvilket er tydeligt hos fx Kronning (2004) som kalder den epistemiske modalitet for *kunskapens styrka*. Heroverfor finder man begrebet evidentialitet som handler om videnskilde, og Kronning taler her om *kunskapens källa*. Både epistemisk modalitet og evidentialitet handler for så vidt om forskellige måder hvorpå vi kan udtrykke at vores viden om verden er ufuldstændig. Men hvor

evidentialitet handler om afsenders placering af kilden bag ytringens propositionelle indhold, handler epistemisk modalitet om hvilken styrke afsender sætter bag ytringens propositionelle indhold. Som primær teori anvender jeg altså epistemisk modalitet og evidentialitet, mens jeg bruger polyfoniteorien ScaPoLine til *at sige lidt mere* om man så må sige. Polyfoni handler om flerstemmighed i betydningen tilstedeværelsen af flere stemmer. Jeg skal her kun beskæftige mig med polyfoni som en lingvistisk teori, sådan som den er blevet videreudviklet fra Ducrot af bl.a. Nølke (1989b, 1994). ScaPoLine-teoriens mål er at studere:

- taler i rollen som **udsigelsens konstruktør**, og på den måde konstruktør af dens “ideelle” eller “tilsigtede” betydning
- taler som **kilde til synspunkter**
(Nølke 2005: 148)

Dermed bliver *taler* et helt centralt begreb for ScaPoLine-teorien der skelner mellem flere forskellige talerinstanser. Det centrale i forbindelse med taler er at der skelnes mellem taler som konstruktør af den polyfoniske konfiguration (LOC) og taler som diskursindivid som kilde til et eller flere af konfigurationens synspunkter (Nølke 2006: 246f.). Taler har dermed flere forskellige roller. Nølke skelner bl.a. mellem:

- **LOC**: et billede af taler i rollen som konstruktør af udsigelsen [udsigelsen defineret som det at ytre noget]
- **Tekstafsender** (A): kilden til et spkt [synspunkt defineret som en semantisk enhed] som taler havde inden sin udsigelse, og som han stadig har.
- **Ytringsafsender** (a_0): kilden til et spkt som taler har her-og-nu, men som han ikke nødvendigvis har haft hverken før eller efter udsigelsen. Det særlige ved diskursindividet (a_0) er at det kun eksisterer i en given udsigelse E_0 .
(Nølke 2005: 148)

Nødvendigheden af at skelne mellem de to tekstlige instanser tekstafsender og ytringsafsender kommer tydeligt til udtryk i en modalitets

polyfoniske struktur, som ifølge Nølke altid er $M(p)$ (Nølke 1989a: 48), med polyfoniske termer kaldet DOM over for INDHOLD. Strukturen indeholder to synspunkter, nemlig SPKT1 der hævder p (et propositionelt indhold), og SPKT2 der modificerer p og kommer med ledsagende anvisninger der udtrykker afsenders attitude over for det sagte. a_0 har som meget stærk defaultværdi at være kilde til det hierarkiske SPKT2, mens kilden til SPKT1 kan være, men ikke nødvendigvis er, A (LOC kan ikke være kilde til et synspunkt da det ikke er et diskursindivid). Jeg gør opmærksom på at når jeg i de næste kapitler foretager polyfoniske analyser og bestemmer et synspunkts kilde til at være enten A, M, MAN eller X (dvs. uspecificeret), kun taler om defaultværdier. Jeg fastslår altså ikke nogen absolutte værdier da der faktisk stort set ikke findes nogen værdier der er absolutte i kodningen.

Det er selvfølgelig især interessant at foretage polyfoniske analyser når en struktur bærer en instruks om at der er mere end ét synspunkt tilstede. Skoleeksemplet er følgende eksempel, hvor *ikke* udgør en sådan instruks og iscenesætter det modsatte SPKT1 (*Denne væg er hvid*),

(2) Denne væg er ikke hvid

Polyfoniteorien går ud fra at sproget har en grundlæggende dialogisk egenskab der bl.a kommer til udtryk med talerens forskellige roller (Nølke 2006: 251). *Nok*, *vist* og *vel* samt deres franske ækvivalenter er især interessante i forhold til polyfoniteorien fordi de er stærkt polyfoniske og helt tydeligt spiller på interaktionen. Dette vender jeg tilbage til når jeg i de næste afsnit foretager polyfoniske analyser. Jeg lader som sagt mine polyfoniske betragtninger komme i forlængelse af mine semantiske analyser som jeg foretager ud fra kategorierne epistemisk modalitet og evidentialitet. Som mine semantiske analyseresultater demonstrerer, koder *nok*, *vist* og *vel* altid den epistemiske styrke SANDSYNLIGVIS, og dermed bliver de semantiske analysers sammenhæng med de polyfoniske analyser klar. I de polyfoniske analyser fremgår det nemlig hvordan den DOM der udtrykkes i en *nok*-, *vist*- eller *vel*-konfiguration, altid angiver styrken SANDSYNLIG.

3. *nok, vist og vel*

3.1. *nok*

Både *nok*, *vist* og *vel* koder den epistemiske styrke SANDSYNLIGVIS. Forskellen mellem *nok*, *vist* og *vel* er at de ved siden af at angive epistemisk modalitet angiver forskellige former for evidentialitet. *Nok* angiver ifølge Jacobsen (1992) en subjektiv formodning. Denne subjektive værdi er både Davidsen-Nielsen (1996) og Krylova (2005) også inde på, og Krylova giver *nok* etiketten 1.personspartikel. Med prædikater som subjektiv og 1.persons- bliver det tydeligt at afsender ved at anvende *nok* udelukkende baserer sin formodning på sig selv. En ytring der indeholder et *nok*, er altså udtryk for en opfattelse afsender deler med sig selv og ingen andre,

(3) **org.:**

- Ska vi prøve at veje hende? (...)
- 2.280 gram? Det er jo det samme som i går? udbryder Marie forskrækket.
- Jamen, så vejer hun nok lidt mere i morgen. (Mørch 1976: 274)

I (3) udtrykker *nok* at ytringens afsender, en sygeplejerske, har en indre overvejelse med sig selv om et spædbarns vægt. Når afsender vælger at bruge *nok* her, angiver hun at den epistemiske mulighed for at barnet vejer mere dagen efter, er mere sandsynlig end den er usandsynlig, og den evidens afsender har for sin ytrings propositionelle indhold (at barnet vil veje mere næste dag), er begrundet i en subjektiv vurdering eller måske endda et gæt. Inddrager man det polyfoniske begrebsapparat og opstiller en polyfonisk struktur for *nok*, ses det hvordan afsender i en *nok*-struktur er i stand til at skabe flere billeder af sig selv. *Nok* er stærkt polyfonisk og spiller på interaktionen mellem tekstafsender (A), og ytringsafsender (a),

SPKT1: [A] (SAND (p))

SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

Opsplitningen af afsender i tekstafsender og ytringsafsender forklarer fornemmelsen af hvordan det virker som om afsender i følgende eksempel har en indre overvejelse med sig selv,

- (4) **org.:** Morgenmaden er dagens bedste måltid. Den blir serveret på samme tidspunkt hver dag og alligevel er det, som om man skal vente på den en evighed. Det er nok, fordi man er så sulten – det er længe siden, man sidst har spist. (Mørch 1976: 8)

Denne overvejelse er netop et udtryk for at tekstafsender er et billede af en sproglig person som kommer ind med det ytringsafsender kommenterer. Man kan sige at der er en slags TEMA-REMA over forholdet mellem tekstafsender og ytringsafsender idet tekstafsender leverer det stof der bliver TEMA for ytringsafsenders bemærkning.

Nok er altså et epistemisk ytringsadverbial i og med det betegner en sandsynlig mulighed. Derudover er det også et evidensytringsadverbial, nærmere bestemt et subjektivt evidensytringsadverbial fordi *nok* angiver at det kun er afsender selv der står bag kilden til en given ytrings propositionelle indhold. Samlet kan *nok* dermed betegnes *et subjektivt evidens-epistemisk ytringsadverbial*: en lang, men passende betegnelse til et effektivt ord.

3.2. *vist*

Som sagt er *vist* fra et epistemisk synspunkt synonym til *nok*. Det udtrykker således afsenders usikkerhed om hvorvidt det han udtaler sig om, er sandt i samme grad som *nok* – men ikke på samme **måde**. Evidensen bag de to adverbialer er nemlig forskellig. Jeg kaldte *nok* subjektivt i den forstand at det giver udtryk for at den evidens afsender har for sin ytrings propositionelle indhold, er begrundet i en subjektiv formodning. Evidensen bag en ytring der modificeres af et *vist*, er objektiv, og afsender markerer ved at bruge *vist* at hans viden kommer udefra, og at han baserer sin formodning på noget uden for sig selv. Denne forskel i graden af subjektivitet er både Krylova (2005) og Davidsen-Nielsen (1996) inde på, og Krylova kalder *vist* en 3.personspartikel (2005: 86). Det er her vigtigt at understrege at objektiv for mig ikke betyder at det man taler om, er fuldstændig frigjort fra afsender. Afsender er nemlig i sidste ende altid ansvarlig for sin ytring, og dermed kan man ikke tale om 100 % objektivitet. Derimod taler jeg om objektivitet i den betydning at afsender kun står tilbage i sin nødvendige funktion af ansvarshavende for udsigelsen.

Det kan ind i mellem være svært helt nøjagtigt at gennemskue hvad forskellen er på en *nok*-ytring og en *vist*-ytring, og for at gøre det mere klart kan man prøve at opstille to identiske ytringer og lade den ene være modificeret af et *nok* og den anden af et *vist*. Ytringerne skal sættes ind i en kontekst før forskellen mellem *nok* og *vist* bliver helt tydelig. I følgende eksempel handler det om at jeg skulle i sommerhus for en weekend med nogle venner, heriblandt min specialeveninde Britta og hendes kæreste Per. Britta og Per skulle overnatte i et værelse hvor der kun var en enkelt meget lille seng, og da de så dette værelse, udbrød Per: *Der er vist plads til to i den her seng*. Jeg overhørte Pers udbrud og undrede mig fordi jeg syntes at Pers udbrud udelukkende måtte være udtryk for en subjektiv vurdering hvis evidens kun kunne stamme fra Per selv. Hvorfor havde Per ikke hellere sagt: *Der er nok plads til to i den her seng?* Forskellen handler om den måde hvorpå afsender vælger at præsentere sin viden. Både ytringen *Der er nok plads til to i den her seng* og *Der er vist plads til to i den her seng* bliver præsenteret som resultatet af et ræsonnement. *Vist*-ytringen er et resultat af et ræsonnement som bygger på nogle objektive data, dvs. Per præsenterer sin viden som om hans erfaring er at fx 90 cm er nok til at der kan ligge to i én seng. Ja, det er som om han nærmest ser situationen for sig. Det er for så vidt det samme der er på spil i forskellen mellem eksempler som *Peter kommer nok hjem kl. 20.00 i aften* og *Peter kommer vist hjem kl. 20.00 i aften*. Modificerer afsender sin ytring med et *nok*, giver han udtryk for at hans slutning er baseret på et subjektivt ræsonnement, måske endda et gæt, mens han ved at modificere med et *vist* gør opmærksom på at der ligger nogle objektive kendsgerninger til grund for hans udtalelse (fx kan Peter, eller en anden, tidligere have fortalt afsender at han ville komme hjem kl.20.00, men afsender er imidlertid kommet i tvivl om hvorvidt han husker rigtigt).

I *vists* polyfoniske struktur er A ansvarlig for SPKT1, men A er her en del af et kollektivt MAN.

SPKT1: [MAN] (SAND (p))

SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

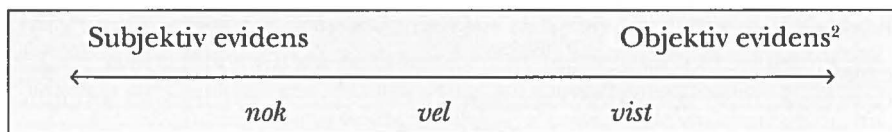
Karakteristisk for dette MAN er at det både kan bestå af en eksplicit udenforstående person, som når afsender siger at Peter *vist* kommer

hjem kl. 20.00 fordi Peter tidligere har fortalt ham det, men MAN kan også udgøre en mere objektiv og "ekstern" regel, som fx det at der godt kan ligge to mennesker i en seng der er 90 cm bred. Også når *vist* udtrykker en tvivl om hvorvidt afsender husker rigtigt, ses det hvordan afsender "taler med" som en udenforstående person.

Vist er ligesom *nok* et epistemisk ytringsadverbial der betegner en sandsynlig mulighed. Derudover er *vist* et objektivt evidensytringsadverbial idet *vist* angiver at det ikke kun er afsender selv der står bag kilden til en ytrings propositionelle indhold. Man kan dermed samlet betegne *vist* et *objektivt evidens-epistemisk ytringsadverbial*.

3.3. vel

*Vel*s epistemiske element ligner det man finder hos *nok* og *vist*, og *vel* udtrykker således formodning i samme forstand som sine to søskende. Karakteristisk for intonationen i en prototypisk *vel*-ytring som *Han kommer vel i morgen* er at den kan være mere eller mindre spørgende. Den underliggende spørgsmålsinsinuerer medfører at man får en fornemmelse af at afsender ikke alene er kilde til sin formodning. Med andre ord er der en modtagerinstans (et du) involveret i en ytring modificeret af *vel*. Dermed placerer *vel* sig midt imellem *nok* og *vist* på en evidentiell subjektivitetsskala,

Den modtager som er såkaldt medansvarlig til kilden, kan både være en selvstændig person af hvem afsender forventer en bekræftelse af sin formodning, men 2. personen kan i nogle tilfælde også være identisk med afsender. Det er fx tilfældet i (4), hvor formen er dagbogsagtig, og afsender helt eksplicit splitter sig selv op i to,

- (5) **org.:** Jeg ville hellere se aftenlyset i Havana eller morgenen i Tibet, men nu har jeg altså valgt at blive mor til tre, og så nytter det ikke

2. Objektiv skal her ikke forstås i betydningen fuldstændig frigjort fra afsender (jf. afsnit 3.2.)

at gå rundt og være sur over sin skæbne. Det er vel heller ikke, nu jeg tænker over det, ens skæbne, hvis man selv har valgt det. (Njor & Stockmann 2006: 121)

I (5) har man en fornemmelse af en virkelig dialog som afsender har med sig selv lige her og nu³. Indskuddet *nu jeg tænker over det* markerer direkte denne indre dialog.

Vels polyfoniske struktur har jeg bestemt sig til at tage sig ud på følgende måde,

SPKT1: [M] (SAND (p))

SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

hvor M både kan dække over en selvstændig person og afsender selv.

Vel er ligesom *vist* og *nok* både et epistemisk ytringsadverbial og et evidensytringsadverbial. Epistemisk koder *vel* samme styrke som *nok* og *vist*. *Vels* evidentielle egenskab ligner *vist*, men *vels* kilde adskiller sig på den måde at kilden bag det propositionelle indhold kun involverer to, nemlig afsender og modtager, og ikke en norm som kan være kilden bag en ytring modificeret af et *vist*. Eftersom *vel* befinder sig i en midterposition med hensyn til dens angivelses af subjektivitet, kan jeg samlet kalde *vel* et intersubjektivt evidens-epistemisk ytringsadverbial.

4. *sans doute* og *bien*

Jeg er nu nået til at foretage analyser af de franske ækvivalenter *sans doute* og *bien*. I første omgang foretager jeg disse analyser uafhængigt af ovenstående analyser af *nok*, *vist* og *vel*, og derefter foretager jeg afslutningsvist en sammenligning af *nok*, *vist* og *vel* og ækvivalenterne *sans doute* og *bien*.

3. Forskellen mellem *nok*, *vist* og *vel* kommer dermed også til at handle om tid. Mens *vel* fx virker mere her-og-nu-agtig, er ræsonnementet i forbindelse med en *nok*-ytring ikke direkte knyttet til selve ytringsøjeblikket. For uddybning, se Sneskov (2007: 51f.)

4.1. *sans doute*

Sans doute angiver i sin moderne betydning⁴ en sandsynlighed, og dermed har den samme epistemiske styrke som *nok*, *vist* og *vel*. *Sans doute*s evidentielle element er et hurtigt overstået kapitel. *Sans doute* er nemlig slet ikke i stand til at kode evidentialitet, og ved at modificere en sætning med *sans doute* siger man altså ikke noget om hvor kilden til afsenders viden er placeret. Til at se nærmere på *sans doute*s styrkeelement og nærmere bestemt på hvor denne styrke er placeret, kan man med fordel bruge Heltofts modalfaktorbegreb (Heltoft 2005). Modalfaktorforhold handler om en given ytrings sandhedsværdi; jo mere objektiv modalfaktor, jo mere sikkerhed har afsender for propositionens sandhedsværdi. Modalfaktor handler altså groft sagt også om kilde, men det er den modale kilde så at sige, og denne kilde handler om hvorfra den modale bedømmelse kommer, og dermed kan man bestemme hvem der er den ansvarshavende for denne modale bedømmelse. Det der ligger til grund for afsenders modale bedømmelse, kan fx være noget afsender har tænkt, eller det kan være noget han har fra en anden. Det er altså ikke kilden til afsenders viden der kommer fra modalfaktoren, men kilden til den modale vurdering.⁵ Ud fra min eksempeldatabase er *sans doute*s modalfaktor langt oftest placeret hos afsender alene, og styrken bag den modale vurdering kommer således udelukkende fra afsender. Dette er tydeligt i (5) hvor kilden til afsenders modale bedømmelse uden tvivl er subjektiv.

- (6) **org.:** Elle se demandait s'il n'y aurait pas eu moyen, par d'autres combinaisons du hasard, de rencontrer un autre homme (...). Il aurait pu être beau, spirituel, distingué, attirant, tels qu'ils étaient sans doute, ceux qu'avaient épousés ses anciennes camarades du couvent. (Flaubert 1983 [1857]: 78)

-
4. *Sans doute*'s betydning er undergået en forandring således at der er sket en ændring i relationen mellem udtrykket *sans doute* og dets semantiske indhold. For uddybning se Sneskov (2007:59f.).
5. Det kan godt virke som om Heltofts skel mellem subjektiv og objektiv modalfaktor nærmer sig skellet mellem subjektiv kilde (kilden til det propositionelle indhold er afsender selv) og objektiv kilde (kilden til det propositionelle indhold bygger på en ekstern kilde) i evidentialitetsbegrebets forstand. Der synes ikke at være nogen der for alvor adskiller modalfaktorbegrebet fra evidentialitetsbegrebet; måske fordi der ikke rigtig er nogen der indtil nu har haft brug for at arbejde med begge begreber samtidig. For uddybning se Sneskov (2007:40ff.)

Madame Bovarys formodning om at hun kunne være blevet gift med en anden type mand sådan som hun forestiller sig hendes veninder er blevet det, er baseret alene på hendes egen vurdering, og *sans doute* markerer nærmest et skift til dækket direkte tale.

Andre gange kan den modale bedømmelse virke objektiv, og modal-faktoren kan synes delt mellem afsender og fx en tredje person der dermed gør bedømmelsen objektiv,

- (7) → **ovs.:** Elle n'arrivait pas à se concentrer sur ses études, et en 1964, quand elle a eu quatorze ans, je l'ai fait venir s'installer ici dans ma maison. Isabella a sans doute trouvé commode d'être débarrassée du souci que représentait sa fille. (Larsson 2006: 104)

Afhængig af konteksten kan modalfaktoren både være subjektiv og objektiv.

I en polyfonisk analyse af *sans doute* er kilden til SPKT1 uspecificeret, og både A og MAN kan være ansvarlige herfor som det også fremgår af konfigurationerne (6) og (7). Faktisk kan kilden til SPKT1 også være modtager som det fremgår af følgende konfiguration,

- (8) → **ovs.:** – Et tu as pu parler à tout le monde, sans doute ?
(Ibsen 1995: 88)
SPKT1: [M] (tu as pu parler à tout le monde)
SPKT2: [a₀] (tu as pu parler à tout le monde, sans doute ?)

I en *sans doute*-struktur er X (X: A, M eller MAN) altså uspecificeret, og på baggrund af mit korpus har det ikke været muligt at forudsige nogen alt-andet-lige-værdi. Instancieringen af X har ikke altid været lige nem; tit er det et spørgsmål om ren intuition, og det kan være svært at få de små betydningsnuancer frem. *Sans doubt*s polyfoniske struktur tager sig dermed samlet således ud,

- SPKT1: [X] (SAND (p)) (X:A, M eller MAN)
SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

4.2. *bien*

Det lille adverbium *bien* er oprindeligt afledt af adjektivet *bon*, og denne lille størrelse er ikke så ligetil at give sig i kast med. Det er et fantastisk spændende ord i sig selv med en lang række funktioner og betydninger, men her må jeg begrænse mig til at se nærmere på de funktioner af *bien* som er kommet frem via min kontrastive udvælgelsesmetode, dvs. ved at gå ud fra udvalgte eksemplarer af *nok*, *vist* og *vel* i originale og oversatte tekster og finde de steder hvor ækvivalenten er *bien*.

For at indfange hvad der er på spil i en ytring modificeret af *bien*, kan man sammenligne *bien* med det epistemiske ytringsadverbial *sans doute*,

(9) Pierre rentre sans doute à 20h ce soir.

(10) Pierre rentre bien à 20h ce soir.

Bien adskiller sig fra *sans doute* ved at mens *sans doute* giver en fornemmelse af en usikkerhed der er til stede i selve ytringsøjeblikket, synes denne usikkerhed med *bien* at ligge *forud* for selve ytringsøjeblikket. Ved at bruge *bien* angiver afsender at diskussionen så at sige er lukket. Den tvivl der måtte have været, synes med andre ord at være blevet fjernet på det tidspunkt hvor afsender modificerer sin ytring med *bien*. Dermed adskiller en *bien*-struktur sig fra strukturer med *sans doute* (og også *nok*, *vist* og *vel*) som direkte modificerer en ytrings propositionelle indhold, dvs. at med *sans doute* (og *nok*, *vist* og *vel*) er det umiddelbart sådan at afsender formulerer en sandsynlighed.

En anden helt essentiel forskel er at hvor *sans doute* modificerer en sandsynlighed orienteret mod det positive, så angiver *bien* snarere en tidligere *usandsynlighed* eller ligefrem en tidligere ikke-sandhed. Dermed bliver der faktisk en betydelig forskel på en *sans doute*-sætning og en *bien*-sætning i og med at *bien* som sådan ikke er en epistemisk størrelse. Det epistemisk-modale ligger i stedet for i den inferens som *bien* introducerer. For at forstå *biens* semantik kan størrelsen med fordel opfattes som en såkaldt nægtelse af en formodet nægtelse, dvs. at hvis man har en sætning af typen *Pierre est bien revenu*, så ligger der i virkeligheden en inferens om at man måske nok kunne have troet det modsatte (altså at Pierre ikke var kommet tilbage), men faktisk forholder det sig sådan at han *er* kommet tilbage. Man befinder sig m.a.o. i en kontekst,

hvor der ifølge taler er en der mener at Pierre ikke er kommet tilbage, mens taler imidlertid mener at det faktisk er rigtigt at Pierre er kommet tilbage. Afsender har dermed taget det negative synspunkt med i sin betragtning, og før ytringstidspunktet så var det mest sandsynlige faktisk at Pierre ikke var kommet tilbage.

Holder man fast i at *bien* er en nægtelse af en (formodet) nægtelse, opstilles en polyfonisk analyse der tager sig således ud,

SPKT1: [X] (IKKE (p))

SPKT2: [a_0] (SAND (p))

Denne polyfoniske analyse anskueliggør yderligere hvad der er på spil i en *bien*-struktur. Af strukturen ovenfor fremgår det hvordan man i en ytring som fx *Pierre est bien revenu* befinder sig i en kontekst hvor der er nogle der siger at (p) ikke gælder, mens SPKT2 siger at (p) faktisk gælder. Denne komplekse polyfoniske struktur introducerer en inferens og understreger hvordan usikkerheden er tidligere end ytringsøjeblikket og SPKT2 hvor (p) gælder. Ser vi nærmere på SPKT1, er der faktisk allerede hér tale om en kompleks struktur. Her er der nemlig én instans der tror det *ersådan*, og en anden instans der tror det *ikke* er sådan. Og i SPKT2 kommer taler så og siger at den første instans havde ret. Reglen er altså tilsyneladende at det er det positive synspunkt indlejret i SPKT1 der kommer til at gælde i denne temmelig abstrakte tolkning (Nølle et al. 2004: 41). En polyfonisk analyse af *bien* er, som det ses, temmelig kompleks, og jeg vil ikke gøre mere ud af min analyse af *bien* da det vil kræve et mere udvidet symbolapparat end det jeg har redegjort for i forbindelse med min teoretiske gennemgang af polyfoniteorien. Opsummerende og skrevet i ganske almindelig tekst er den væsentligste pointe i en *bien*-struktur at der er et underliggende synspunkt der udtrykker at man ikke skulle have forventet at det gik som det gjorde, og et overliggende synspunkt som udtrykker at på trods af forventningen gik det faktisk sådan. Det negative synspunkt er dermed taget med i a_0 s betragtning.

Jeg er nu nået til at se nærmere på hvordan de to franske ækvivalenter *sans doute* og *bien* går i spænd med *noh*, *vist* og *vel* og dermed til det store spørgsmål: Hvordan gengives betydningsaspekterne af *noh*, *vist* og *vel* på fransk?

5. Afsluttende kontrastiv analyse

Jeg tager udgangspunkt i nedenstående skematiske opsamling der viser *nok*, *vist* og *vels* semantiske egenskaber samt de tre størrelses polyfoniske strukturer. Under *nok*, *vist* og *vel* har jeg placeret de to udvalgte og nu analyserede franske ækvivalenter, og ved hjælp af +’er og ÷’er har jeg angivet om de franske ækvivalenter besidder den epistemiske, evidentielle og polyfoniske egenskab som jeg har angivet for henholdsvis *nok*, *vist* og *vel*. Figurens +’er og ÷’er er dog ikke absolutte idet ingen værdier kan siges at være absolutte i kodningen.

	Epistemisk modalitet	Evidentialitet	Polyfonisk struktur
NOK	SANDSYNLIGVIS	Subjektiv formodn. (1.pers.)	SPKT1: [A] (SAND (p)) SPKT2: [a ₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))
Franske ækvivalenter:			
<i>sans doute</i>	+	÷	÷
<i>bien</i>	÷	÷	÷

	Epistemisk modalitet	Evidentialitet	Polyfonisk struktur
VIST	SANDSYNLIGVIS	Objektiv formodn. (3.pers.)	SPKT1: [MAN] (SAND (p)) SPKT2: [a ₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))
Franske ækvivalenter:			
<i>sans doute</i>	+	÷	÷
<i>bien</i>	÷	÷	÷

	Epistemisk modalitet	Evidentialitet	Polyfonisk struktur
VEL	SANDSYNLIGVIS	Objektiv formodn. (2.pers.)	SPKT1: [M] (SAND (p)) SPKT2: [a ₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))
Franske ækvivalenter:			
<i>sans doute</i>	+	÷	÷
<i>bien</i>	÷	÷	÷

Iagttagelserne fungerer som en slags generelle metaregler og viser hvordan *sans doute* og *bien* er kompatible ækvivalenter til *nok*, *vist* og *vel*. Faktisk viser figuren tydeligt hvordan de såkaldte “ækvivalenter” – med et enkelt plus og 5 minusser – i virkeligheden slet *ikke* er “kompatible ækvivalenter”, på anden måde end at *sans doute* har den epistemiske modalitet til fælles med *nok*, *vist*, *vel*. Dette bliver tydeligt ved hjælp af forrige kapitels detaljerede analyser, og det er på nuværende tidspunkt egentlig et relativt overkommeligt projekt at redegøre for hvad der tabes og hvad der bevares i relationerne mellem *nok*, *vist* og *vel* og de forskellige ækvivalenter.

Lad os se nærmere på hvordan man har mulighed for at fremhæve bestemte effekter af *nok* når det er oversat fra *sans doute*,

- (11) **org.:** Elle se demandait s'il n'y aurait pas eu moyen, par d'autres combinaisons du hasard, de rencontrer un autre homme (...). Il aurait pu être beau, spirituel, distingué, attirant, tels qu'ils étaient sans doute, ceux qu'avaient épousés ses anciennes camarades du couvent. (Flaubert 1983 [1857]: 78)

→ **ovs.:** Hun spurgte sig selv, om hun ikke ved et andet sammenfald af omstændigheder kunne have mødt en anden mand (...). Det kunne have været en smuk mand, åndfuld, fornem, tiltrækkende, en af de mænd, som hendes veninder fra klosterskolen nok havde giftet sig med. (Flaubert 2004: 59)

I *sans doute*'s polyfoniske struktur bestemte jeg som sagt X til at være uspecificeret, dvs. til at afhænge af konteksten. Usikkerheden i (11) kommer til udtryk i afsenders indre overvejelse, og man fornemmer nærmest en slags dækket direkte tale. At der skiftes perspektiv, og at vi nu kommer ind i Emma Bovarys hoved, varsles også med *Elle se demandait* (*Hun spurgte sig selv*). I (11) kan man altså bestemme X til at være lig med A, og den polyfoniske struktur for *nok* og *sans doute* er således ens i dette tilfælde,

SPKT1: [A] (SAND (p))

SPKT2: [_a] (SANDSYNLIG (SPKT1))

Sans doute findes også som ækvivalent til *vel*, og *sans doute* og *vel* optræder da i denne polyfoniske struktur,

SPKT1: [M] (SAND (p))

SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

Når *sans doute* og *vel* er ækvivalenter, er der ofte fokus på *sans doute*'s interaktionelle egenskab. I (12) fornemmes det interaktionelle element tydeligt i både den dansk-norske og franske passage i og med at *vel* og *sans doute* bruges i dialogform og en spørgende ytring,

(12) **org.:** HEDVIG: – Var der mange der, far?

HJALMAR: – Å nej, ikke mange. Vi var så en 12-14 personer tilbords.

GINA: – Og du fik vel snakke med dem alle sammen? (Ibsen 1967 [1884]: 38)

→ **ovs.:** HEDVIG: – Il y avait beaucoup de monde, papa ?

HJALMAR: – Oh non, pas beaucoup. Nous étions entre douze et quatorze à table.

GINA: – Et tu as pu parler à tout le monde, sans doute ? (Ibsen 1995: 88)

Vel har som sagt også den egenskab at afsender kan splitte sig selv op i to og optræde i følgende polyfoniske struktur, hvor tekstafsender og ytringsafsender indgår i en slags afsender-modtager-forhold,

SPKT1: [A]⁶ (SAND (p))

SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

I mit korpus ses *vel* i denne betydning i følgende eksempel hvor det er oversat fra *sans doute*,

(13) **org.:** Elle songeait quelquefois que c'étaient là pourtant les plus beaux jours de sa vie, la lune de miel, comme on disait. Pour en goûter la douceur, il eût fallu, sans doute, s'en aller vers ces pays à noms sonores (Flaubert 1983 [1857]: 74).

(13') → **ovs.:** Undertiden tænkte hun, at det dog var den smukkeste tid i hendes liv nu, hvedebrødsdagene, som man sagde. Men for

6. Denne særlige instans af A som kommer til udtryk i en polyfonisk analyse af *vel*, deler på mange måder M's egenskaber. Referentielt er der tale om et A, men funktionelt er det faktisk M.

at føle deres sødme måtte man vel rejse bort til disse lande med de velklingende navne (Flaubert 2004: 54).

Sans doute er ifølge mit korpus en relativt hyppig ækvivalent. Den anvendes som ækvivalent til *nok* i 24 % af tilfældene, til *vist* i 7 % af tilfældene og til *vel* i 13 % af tilfældene. Den er da også meget anvendelig som ækvivalent fordi den som sagt er i stand til at betyde så meget forskelligt afhængig af konteksten. Problemet er bare at vide hvornår *sans doute* betyder hvad og i denne forbindelse at vide hvornår *sans doute* koder hvilken modalfaktor; det vil sige at vide hvorfra afsenders modale bedømmelse kommer. Det er også et problem for oversættere. *Sans doute* i (13) oversættes i en anden version således,

(13") → **ovs.:** Nu og da tænkte hun på, at dette dog var den lykkeligste tid i hendes liv, hvedebrødsdagene, som man kaldte dem. For at opleve deres sødme skulle de dog nok have begivet sig til et af disse lande med velklingende navne (Flaubert 1991 [1979]: 53).

En helt essentiel forskel mellem *sans doute* og *nok*, *vist* og *vel*, er i øvrigt at *sans doute* ikke koder epistemisk modalitet og evidentialitet **sammen**; *sans doute* dækker med andre ord kun en epistemisk styrkekomponent og siger ikke noget om hvorfra afsender har sin viden. Anvendes *nok*, *vist* og *vel* som ækvivalenter til *sans doute*, er det altså nødvendigt at oversætteren tilføjer sin fortolkning af hvorfra afsender har sin viden. På den måde kan man også tale om at der på det strukturelle plan optræder forskellige "stemmer" i teksten.

Med hensyn til *bien* optræder den i 13 % af tilfældene som ækvivalent til *vel*. *Bien* findes kun som modsvarighed til *vel*, og det er måske slet ikke så underligt. For en umiddelbar betragtning ser det ud til at *bien* udmærket formår at gengive i hvert fald *vel*'s interaktionelle egenskaber,

(14) **org.:** GINA: – Du har jo bedt ham ind til frokost.
HJALMAR: – Bare sådan en liden smule formiddagsfrokost, forstå du. (...) Du har vel altid noget i huset. (Ibsen 1967 [1884]: 59)
→ **ovs.:** GINA: – Tu l'as invité à entrer prendre le petit déjeuner.

HJALMAR: – Rien qu'un tout petit déjeuner, comme ça, tu comprends. ... Tu as bien quelque chose à la maison, toujours ! (Ibsen 1995: 131)

Men som det fremgår af mine polyfoniske analyser er *vel* og *bien* faktisk væsensforskellige,

Vel:

SPKT1: [M] (SAND (p))

SPKT2: [a₀] (SANDSYNLIG (SPKT1))

Bien:

SPKT1: [X] (IKKE (p))

SPKT2: [a₀] (SAND (p))

Den væsentligste forskel består i at mens *vel* angiver en sandsynlighed, angiver *bien* en ikke-sandhed – eller en formodet nægtelse af nægtelsen. Det er desuden en inferens bag *bien* og ikke *bien* i sig selv der modificerer, i modsætning til *vel* der modificerer her og nu. Dermed er *bien* i høj grad spændende som ækvivalent til *vel*.

6. Afslutning

Jeg håber i ovenstående at have peget på nogle af de interessante pointer der findes i forbindelse med at oversætte *nok*, *vist* og *vel* samt *sans doute* og *bien*. Som det fremgår, er det langt fra problemfrit at oversætte *nok*, *vist* og *vel*. Fælles for *nok*, *vist* og *vel* samt de to udvalgte ækvivalenter *sans doute* og *bien* er at de for en umiddelbar betragtning alle angår det forhold at afsender på en eller anden måde er eller har været usikker på sandhedsværdien af sin ytring. De polyfoniske analyser gjorde det forholdsvist let at sammenligne forskellene mellem *nok*, *vist*, *vel*, *sans doute* og *bien*, og det er let at se hvordan de hver især indeholder betydningsnuancer der gør den enkelte størrelse til noget helt unikt. I denne forbindelse er det alligevel vigtigt at understrege at det er muligt at finde acceptable og udmærkede oversættelser af *nok*, *vist* og *vel*. Man kan bare ikke tale om ækvivalente oversættelser i betydningen *fuldstændig ensbetydende*, hvilket jeg også har forsøgt i illustrere med den formelle oversigt.

Henvisninger

- Davidsen-Nielsen, N. (1996). Discourse Particles in Danish, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, Expression and Structure – Studies in Danish Functional Grammar*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 283-314.
- Heltoft, L. (2005). Modality and Subjectivity, i A. Klinge & H. H. Müller (red.) *Modality: Studies in Form and Function*, London: Equinox, 81-101.
- Jacobsen, H. G. (1992). Vist og nok. Om et par formodningsbiord i dansk, *Mål & Mæle* 2, 15. årgang, 13-20.
- Kronning, H. (2004). Kunskapens källa och kunskapens styrka: Epistemisk konditionalis i franskan som evidentiellt och modalt grammatisk uttryck, i K. Segerberg (red.) *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2002*, 43-123.
- Krylova, E. (2005). Epistemisk polyfoni i danske modalpartikler, *Sproglig polyfoni – Arbejdspapirer* 4, Skrifter fra Dansk og Public relations, Roskilde Universitetscenter, 71-99.
- Nølke, H. (1989a). Modality and Polyphony – A Study of some French Adverbials, i M. Herslund (red.): *On Modality – Papers from Meetings and Discussions in the Linguistic Circle of Copenhagen (= Travaux du Cercle Linguistique de Copenhagen, vol. XXIII)*, København: Akademisk Forlag, 45-63.
- Nølke, H. (1989b): *POLYFONI. En sprogteoretisk indføring*. Ark 48. Handelshøjskolen i København.
- Nølke, H. (1994). *Linguistique modulaire : de la forme au sens*. Paris: Peeters.
- Nølke, H. (1999) (red.). *Det franske sprog. Kapitel V.2. Modifikation 2*. Foreløbig version. København: Handelshøjskolen i København.
- Nølke, H. (2005). På vej mod en sproglig polyfoniteori. Problemer, fordele og perspektiver, i H. Nølke & R. Therkelsen (red.) *Sproglig Polyfoni. Arbejdspapirer* 3, Skrifter fra Dansk og Public relations, Roskilde Universitetscenter, 139-166.
- Nølke, H. (2006). Pour une théorie linguistique de la polyphonie: problèmes, avantages, perspectives, i L. Perrin (red.) *Le sens et ses voix. Dialogisme et polyphonie en langue et en discours*, Recherches linguistiques 28, Metz: Université Paul Verlaine, 243-269.
- Nølke, H., K. Fløttum & C. Norén (2004). *ScaPoLine: la théorie scandinave de la polyphonie linguistique*. Paris: Éditions Kimé.

- Sneskov, R. (2007). *Små Elementer – Store Effekter. Om nok, vist og vel samt deres franske modsvarigheder*, Speciale i Nordisk Sprog og Litteratur, Århus Universitet (manuskript).
- Therkelsen, R. (2004). Polyfoni som sproglig begrebsramme og som redskab i tekstanalysen, i N. M. Andersen & R. Therkelsen (red.) *Sproglig polyfoni – Arbejdspapirer*, nr. 1. Skrifter fra Dansk og Public relations, Roskilde Universitetscenter, 79-109.

Citeret litteratur

- Flaubert, G. (1983) [1857]. *Madame Bovary*. Paris: Le livre de poche.
- Flaubert, G. (1991) [1979]. *Madame Bovary*. København: Gyldendal.
Oversætter: Uffe Harder.
- Flaubert, G. (2004). *Madame Bovary*. København: Gyldendal. Oversætter: Hans Peter Lund.
- Ibsen, H. (1967) [1884]. *Vildanden*. København: Gyldendal.
- Ibsen, H. (1995). *Le canard sauvage*. Paris: GF-Flammarion. Oversætter: Régis Boyer.
- Larsson, S. (2006). *Les hommes qui n'aimaient pas les femmes*. Paris: Actes sud. Oversættere: Lena Grumbach & Marc de Gouvenai.
- Mørch, D. T. (1976). *Vinterbørn*. København: Gyldendal.
- Njor, M. & Stockmann, C. (2006): *Michael Laudrups tænder*. København: Gyldendals Bogklubber.

Epistemiske sætningsadverbier i interrogativer

Rita Therkelsen

1. Indledning

Det er en almindelig antagelse inden for lingvistikken at de epistemiske sætningsadverbier som fx *muligvis*, *sandsynligvis*, *antagelig*, *formentlig*, *åbenbart*, *nødvendigtvis*, *formodentlig*, *tydeligvis* ikke kan indgå i interrogativer – med undtagelse af *måske* som er mærkelig og et særtilfælde fordi det kan. Epistemiske sætningsadverbier er imidlertid ikke uforenelige med interrogativer, de kan alle indgå i interrogativer hvor der er en negerende partikel, *ikke* (min type A), mens det kun er dem der betegner mulighed og nødvendighed der kan indgå i interrogativer hvor der ingen negerende partikel er (min type B). Formålet med denne artikel er at nå frem til en forklaring på hvorfor det forholder sig sådan.

Jeg gør først kort rede for hvilken type adverbialer man må henregne de epistemiske sætningsadverbier til. Derefter følger en begrebsafklaring hvor jeg skelner mellem interrogativer (en syntaktisk karakteristik) og spørgsmål (sproghandlingsværdi). Interrogativer udløser pr. definition sproghandlingsværdien spørgsmål, og det er nødvendigt at afklare hvilke "egenskaber" et spørgsmål har, for at kunne forklare hvad det er der gør at alle de epistemiske sætningsadverbier kan optræde i interrogativer med negerende partikel. Det kan imidlertid ikke forklare hvorfor muligheds- og nødvendighedsadverbierne kan optræde i interrogativer uden negerende partikel. Ud fra den antagelse at de epistemiske sætningsadverbier principielt "laver" det samme i interrogativer som i deklarativer, går vejen via en afklaring af hvad det egentlig er for en type epistemicitet netop de adverbier er bærere af. Min reference er her Hans Kronning (Kronning 2002, 2004, 2007) som har introduceret en nyt begreb, nulmodalisering, og jeg når tentativt hen mod en forklaring der indebærer at logikkens skelnen mellem sandsynlighed og mulighed også skal opretholdes i forhold til de konkrete sproglige

størrelser som lingvisterne har lagt i samme kasse med etiketten epistemiske sætningsadverbier på.

2. De traditionelle antagelser om epistemiske sætningsadverbier

De traditionelle antagelser om epistemiske sætningsadverbier er for det første at de ikke kan fokuseres (1):

- (1) *Det er **sandsynligvis** at Peter kommer i morgen

Sætningsadverbiet er **vist** i Wittgensteins forstand (Wittgenstein 1974: §4.1212, se også Kronning 2007) – i modsætning til **hævdet**, her illustreret med *kan* (hævdet) og *muligvis* (vist) (2):

- (2) Peter **kan muligvis** komme i morgen

Parafraseret som 'Det er **muligvis sandt**' (vist = går på sandhedsværdien)

'at Peter **kan** komme' (hævdet = sat til diskussion).

Det kan også udtrykkes på den måde at de epistemiske sætningsadverbier er ytringsadverbier, også kaldet kriteriemarkører (Togeby 2003, Heltoft og Hansen 2007, Nølle 1999, Skaftø Jensen 2000), og karakteristisk for dem er at de udtrykker afsenders holdning til/vurdering af det propositionelle indhold i sætningen. Man kan også udtrykke det sådan at de epistemiske sætningsadverbier kommenterer propositionens/prædikationens sandhedsværdi, jf. det viste og det hævdede ovenfor.

Den anden traditionelle antagelse er at epistemiske sætningsadverbialer ikke kan indgå i interrogativer (3):¹

- (3) *Kommer Peter **sandsynligvis** i morgen?

Her, som sagt, med *måske* som anerkendt undtagelse. Og også med det forbehold at alle epistemiske sætningsadverbier kan indgå i interroga-

1. Som regel formuleret sådan at de ikke kan indgå i spørgsmål. Jeg fastholder en konsekvent skelnen mellem interrogativer og spørgsmål, se afsnit 4.

tiver som (3), men kun materialiter, dvs. som citat (Nølke 1988, 2005). Jeg er ikke interesseret i den type, alle sproglige størrelser kan indgå materialiter i interrogativer, det er ikke noget specielt for epistemiske sætningsadverbier.

Jeg er interesseret i de tilfælde hvor de epistemiske sætningsadverbier indgår i interrogativer og fungerer "normalt" som epistemiske sætningsadverbier, dvs. at de udtrykker afsenders kommentar til sandhedsværdien af det propositionelle indhold.

I forhold til de epistemiske sætningsadverbier skal man inddele interrogativer i to typer: type A som indeholder en negerende partikel, og type B som ikke indeholder en negerende partikel. Type A er eksemplificeret med (5)-(10) og præsenteres i afsnit 5, type B er eksemplificeret med (13)-(15) og præsenteres i afsnit 6. Alle epistemiske adverbier kan indgå i type A-interrogativer, i type-B-interrogativer er det kun muligheds- og nødvendighedsadverbierne der kan.² Jeg går ud fra at de epistemiske sætningsadverbier principielt "gør" det samme i interrogativer som de gør i deklarerative, og da interrogativer udløser sproghandlingsværdien spørgsmål, er det nødvendigt at afklare hvilke egenskaber spørgsmålet har som betinger henholdsvis kompatibilitet og inkompatibilitet med de epistemiske sætningsadverbier.

3. Interrogativer og spørgsmål

Jeg skelner mellem interrogativer og spørgsmål. Interrogativer betegner her et sætningsmønster, i modsætning til deklarerative, nemlig Ø Vf S (tomt fundamentfelt, finit verbal fulgt af subjekt). Selve sætningsmønsteret Ø Vf S signalerer non-realis i modsætning til deklarerative med udfyldt fundamentfelt som signalerer realis (Heltoft og Hansen 2007), og Ø Vf S optræder derfor også i betingelsessætninger som i *Kommer han, (så går jeg)*. I alle andre tilfælde udløser interrogativer

2. Jeg har ikke fundet det nødvendigt at koge suppe og bruge spalteplads på at argumentere for at de epistemiske sætningsadverbier **kan** indgå i interrogativer. Jeg har fundet mange eksempler på det, herunder de autentiske eksempler (5)-(10) og (13)-(15), som jeg har fundet på nettet, og som dansksprogbruger vurderer jeg dem som acceptable. Acceptabiliteten er i øvrigt heller ikke blevet anfægtet under mine fremlæggelser.

sproghandlingsværdien spørgsmål. Spørgsmål betegner altså en sproghandlingsværdi, og den kan udløses af meget andet end interrogativer, fx kan et *måske* i en deklarativ sætning under de rigtige semantiske og pragmatiske omstændigheder udløse at ytringen tolkes som et spørgsmål (4):

(4) **Du har måske** taget studentereksamen

(4) ville normalt blive tolket som et spørgsmål i interaktionen, men sætningsmønsteret er deklarativt. Det interrogative sætningsmønster udløser i sig selv et spørgsmål, og når de epistemiske sætningsadverbier indgår i interrogativer, må man gå ud fra at de på en eller anden led tilføjer noget som er mere end spørgsmålsværdi, og som samtidig er kompatibelt med sproghandlingen spørgsmål. Det er derfor nødvendigt at se nærmere på hvad et spørgsmål egentlig er.

4. Hvad er et spørgsmål?

Man kan klassificere spørgsmål ud fra forskellige kriterier. Den mest enkle er den traditionelle skelnen mellem helhedsspørgsmål (ja/nej-spørgsmål) og enkelthedsspørgsmål (hv-spørgsmål). Den skelnen går på hvad der bliver spurgt til – en hel situation eller en del af en situation. I forhold til den skelnen kan man konstatere at det kun er muligheds- og nødvendighedsadverbierne der kan indgå i hv-spørgsmål.

Den mest nuancerede (og udviklede) type klassifikation af spørgsmål er at klassificere ud fra funktion i interaktionen. Den type klassifikation er bl.a. relevant inden for samtaleanalysen og har givet anledning til betegnelser som ekkospørgsmål, præsekvenser (Femø Nielsen & Nielsen 2005) og spørgsmålsgentagelse (Therkelsen 2007a). Det retoriske spørgsmål hører også til her. Klassifikation efter funktion i interaktion kan yderligere udvides til at relatere til genren og rollefordeling i kommunikationssituationen ud fra talehandlingsteori (Møller Nielsen ms).

Jeg er interesseret i at finde ud af hvad essensen i talehandlingen spørgsmål er, og jeg har fundet frem til en generel matrice der også ind-

drager forudsætningerne for at stille et spørgsmål. Det skønnes relevant fordi de epistemiske sætningsadverbier netop udtrykker afsenderens subjektive kommentar til det propositionelle indholds sandhedsværdi. Matricen er en syntese af Searles karakteristisk af sproghandlingen spørgsmål (Searle 1969), Anscombre og Ducrots polyfoniske analyse af et spørgsmål (Anscombre & Ducrot 1997), den erotetiske logiks analyse (Åquist 1975) og en indholdsmæssigt baseret analyse (Mosegaard Hansen 2001). Matricen ser ud som følger:

1. Inspirationskilden til forestillingen om p
2. Afsender har en (ikke-sproglig) forestilling om en tingenes tilstand, p
3. **Afsender udtrykker tvivl om p (interrogativ, andre “spørgsmåls-markører”). (sproglig)**
4. En appel om at svare/tage stilling til p
5. p's status, hvilken type viden der bliver spurgt til

3. udgør omdrejningspunktet – det er det sproglige som man kan høre eller se, det lokutionære. At udtryk for tvivl kan udløse den tolkning at afsender har stillet et spørgsmål, synes alle at være enige om. Med hensyn til 4, “en appel om at svare/tage stilling til p”, så er der her enighed om at det er en del af spørgsmålets essens. I mange tilfælde tilskrives det modtageren at svare, men da jeg gerne vil have en generel matrice der også indbefatter retoriske spørgsmål (som jeg definerer som spørgsmål som afsenderen selv svarer på), tilslutter jeg mig Åquist (1975) og Lyons (1977) der noterer at et spørgsmål i sig selv ikke nødvendigvis fortæller hvem appellen er rettet imod. Men appel er der – også selvom svaret udebliver.

Med hensyn til 2, “at afsender har en forestilling om en tingenes tilstand”, så er det en kognitiv forudsætning. Jeg er her inspireret af den polyfone analyse af spørgsmålet (Anscombre og Ducrot 1997), som siger at der er en underliggende proposition. Jeg er, som Skafte Jensen (2006), ikke enig med dem i at det er en underliggende proposition – det underliggende er ikke sprogligt, det er en forestilling om en tingenes tilstand som afsender har i hovedet. At dette at stille et spørgsmål som kognitiv forudsætning kræver at afsender har en forestilling om en tingenes tilstand i hovedet, skulle ikke være kontro-

versielt. Det må, som Lyons (1977: 756) påpeger, gælde helt generelt, også for konstativer.³

Jeg har, med særlig henblik på de epistemiske sætningsadverbier, tilføjet 1, "inspirationskilden til forestillingen om en tingenes tilstand p". Det er nødvendigt at have med fordi de epistemiske sætningsadverbier netop mere eller mindre vagt, afhængigt af det enkelte sprog, (bl.a.) angiver hvilken type kilde afsender har til sin viden – altså sin forestilling om en tingenes tilstand (jf. Hans Kronnings formulering at de epistemiske sætningsadverbier udtrykker det vidstes styrke og det vidstes kilde (Kronning 2004)).

Punkt 5, "p's status", hvilken viden der bliver spurgt til, er inspireret af Mosegaard Hansens analyse af brugen af forskellige spørgsmålstyper på fransk (Mosegaard Hansen 2001). Og det skal i øvrigt nævnes at den "enkle" skelnen mellem helheds- og enkelthedsspørgsmål er en skelnen mellem hvilken type viden der bliver spurgt til – en hel situation ved ja/nej-spørgsmål og en del af en situation ved hv-spørgsmål. Og når Searle skelner mellem "rigtige" spørgsmål og eksamensspørgsmål (Searle 1969), så ligger forskellen også i hvilken status den efterspurgte viden har, nemlig om afsender kender eller ikke kender svaret.

Jeg skal igen understrege at det eneste sproglige i spørgsmålsmatricen er 3, det lokutionære, at afsender udtaler eller skriver en ytring hvor der bliver udtrykt tvivl om (dele af) det propositionelle indhold. Begrebet tvivl og dets sproglige korrelater ville kræve yderligere afklaring i en anden kontekst, men da min undersøgelsesgenstand er interrogativer som pr. definition udløser sproghandlingsværdien spørgsmål, er det ikke nødvendigt i denne forbindelse.

Epistemiske sætningsadverbier optræder i interrogativer, interrogativer udløser ja/nej-spørgsmål, og det der bliver spurgt til, er sandheds-

3. "Wondering, like entertaining a proposition, is first and foremost a mental act: indeed it is one way of entertaining a proposition. In order for wondering to be converted into an illocutionary act by means of utterance, it must be the speaker's intention that he has a particular proposition in mind and that he is entertaining it in what we may refer to as the dubitative mode."

værdien – er det sandt – ja eller nej – at p? Jeg ser først på type A, de interrogativer hvor den negerende partikel indgår.

5. Type A. Interrogativ med *ikke*

Alle epistemiske sætningsadverbier kan indgå i interrogativer med den negerende partikel (5)-(10):

- (5) Kan man acceptere protese efter en måned – kan man så **ikke sandsynligvis** resten af livet? Stillet af: frk. nielsen Svar: Kære frk. nielsen.
- (6) Hvis tyskerne havde fået en fredsaftale, ville det **ikke formentlig** stadig have været et fascistisk styre, som blot havde nogle mere ...
- (7) Spørgsmål: Vil ens figur **ikke muligvis** også kunne dø, hvis man er i den forbudte skov, og man tilfældigt møder et farligt dyr? ...
- (8) Da slog han hende i ansigtet og råbte: “Er han **måske ikke** kommet. Det har jeg ikke fortjent af dig. Nu er straffen over dig, din bedragerske...”
- (9) Øh, er #27 **ikke tydeligvis** et forsøg på at være morsom, ved at fyre noget totalt grotesk af?? Hvis #27 virkelig er seriøst ment, så er jeg imidlertid helt ...
- (10) Er det **ikke åbenbart** naturens hensigt, at de begge skal leve på jorden og benytte jorden på samme måde og i samme omfang? Er det derfor ikke et brud på ...

Når der indgår en negerende partikel, kan spørgsmålet ud fra matricen karakteriseres som et spørgsmål hvor der appelleres til et bekræftende svar. *Ikke* går ikke på det propositionelle indhold.

Forklaringen på at alle epistemiske sætningsadverbier kan indgå i interrogativer med negerende partikel, må, så vidt jeg kan se, ligge i p's status kombineret med det forventede svar, nemlig bekræftelsen.

I de ovenstående tilfælde beder afsender samtalepartneren om at bekræfte at hans/hendes subjektive vurdering er rigtig. Det skal i den forbindelse noteres at det eneste af de epistemiske sætningsadverbier som Mortensen (2006) kalder for interaktionelle, dvs. *nok*, *vel*, og *vist*, der kan indgå i interrogativer, er *vel* som i lighed med den negerende partikel signalerer at afsender forventer et bekræftende svar på sin subjektive vurdering (*Kommer han vel?* = 'har jeg ikke ret i at han ikke kommer?'). Det skal understreges at svaret altid vil gå på vurderingen af sandhedsværdien (og ikke på om tingenes tilstand, ja eller nej, er rigtig eller ej). Hvis man svarer *jo* på spørgsmålet i (5), så svarer man:

(11) Jo, så kan man **sandsynligvis** resten af livet

Og ikke

(12) Jo, så **kan** man resten af livet

Hvis man bekræfter, så bekræfter man sandsynlighedsvurderingen. Det giver mening at bede en samtalepartner om at få bekræftet en subjektiv vurdering (som afsender har bestemt sig for), men det giver ikke mening at bede en samtalepartner om at tage stilling til som åbent ja/nej spørgsmål hvad afsenders subjektive vurdering er. De fleste epistemiske sætningsadverbier kan derfor ikke indgå i interrogativer uden negerende partikel. Men muligheds- og nødvendighedsadverbierne kan.

6. Type B. Interrogativer uden *ikke*

Muligheds- og nødvendighedsadverbierne kan i modsætning til sandsynlighedsadverbierne indgå i interrogativer uden negerende partikel, jf. (13)-(16):

(13) Kan jeg **muligvis** få en venlig nordjyde til at hjælpe mig med det?

(14) Tænk også i hvem der underviser, skal det **nødvendigvis** være de samme få dyre professorer?

(15) Har du **måske** en bedre ide?

(16) *Har du **sandsynligvis** en bedre ide?

Det samme mønster gælder i øvrigt for fransk, og ud fra den betragtning er jeg, inspireret af Kronning (2002, 2004, 2007), gået videre med spørgsmålet om man mere præcist kan karakterisere den epistemicitet som muligheds- og nødvendighedsadverbierne er bærere af.

I sin analyse af epistemisk konditionalis på fransk – det er den form der svarer til det danske refererende *skal være* – skelner Kronning for det første mellem det vidstes kilde (det evidentielle) og det vidstes styrke. De rent evidentielle adverbier, som fx *åbenbart*, *øjensynlig* og *angivelig*, er ikke interessante her, men med hensyn til det vidstes styrke skelner han mellem 3 typer modalisering. Der er de to kendte, enkel og kompleks:

Enkel modalisering: Peter kommer

Kompleks modalisering: epistemiske sætningsadverbier, fx Peter kommer måske

Og den nye, nulmodalisering, som den epistemiske konditionalis instruerer om:

Nulmodalisering: den franske epistemiske konditionalis

Definitionen på nulmodalisering er at afsender markerer at han vægrer sig ved at tage stilling til det propositionelle indholds sandhedsværdi. Det er en positiv værdi i den forstand at afsender markerer vægring.

Det er begrebet nulmodalisering jeg er blevet inspireret af. Jeg mener at det netop er mulighedsadverbiernes funktion.

Der er nogle problemer med at overføre fra Kronnings ramme, for ifølge hans udlægning laver alle epistemiske sætningsadverbier kompleks modalisering – det er en anden måde at udtrykke på at de epistemiske sætningsadverbier går på sandhedsværdien og ikke modificerer det propositionelle indhold. Kronning kommer ikke nærmere ind på den semantiske forskel de enkelte epistemiske sætningsadverbier imellem (som Mortensen (2006) gør), hans ærinde er at analysere hvad den epistemiske konditionalis gør som form. Men det vil så også sige at i

hans udlægning bliver funktionen nulmodalisering bundet op på en enkelt bøjningsform i en bestemt brug, mens enkel og kompleks modalisering bliver bundet op på henholdsvis fravær og tilstedeværelse af en repræsentant for (dele af) en ordklasse i en sætning; hvis der er et epistemisk sætningsadverbium, er der kompleks modalisering. I Kronnings fremstilling står de 3 typer modalisering lige, de ekskluderer hinanden indbyrdes, hvorfor man ikke inden for hans ramme kan have en sproglig størrelse der både laver kompleks modalisering og nulmodalisering.

Men så vidt jeg kan se, befinder de fænomener som Kronning betegner som henholdsvis kompleks modalisering og nulmodalisering, sig imidlertid på to forskellige niveauer. Nulmodalisering er en bestemt måde at forholde sig til sandhedsværdien på, nemlig ved at vægre sig ved at tage stilling til sandhedsværdien, og dette, mener jeg, kan sammenlignes med at sige at fx *formentlig* angiver en vis grad af tilslutning til sandhedsværdien, hvor man altså beskriver en egenskab ved det enkelte adverbium, ikke ved ordklassen som sådan. Jeg mener derfor ikke at der skulle være noget til hinder for at andre sproglige udtryk end lige en konditionalisbøjningsform skulle kunne betegne nulmodalisering defineret som en særlig måde at forholde sig til sandhedsværdien på

De epistemiske sætningsadverbier vurderer/kommenterer sandhedsværdien. De rent evidentielle sætningsadverbier modificerer ikke sandhedsværdien, de angiver kun hvilken type kilde (mere eller mindre vagt, afhængigt af hvilket sprog vi taler om). Ved sandsynlighedsadverbierne bliver sandhedsværdien modificeret til forskellige grader af sandsynlighed. Ved nulmodalisering bliver sandhedsværdien kommenteret, men ikke modificeret i den forstand at afsender eksplicit vægrer sig ved at tage stilling til sandhedsværdien. Opfattet på den måde er et interrogativ med sin indbyggede spørgsmålsværdi prototypen på nulmodalisering – afsender vægrer sig ved at tage stilling til det propositionelle indhold – og lægger via appellen ansvaret over på en anden.

Mulighedsadverbierne er derfor kompatible med interrogativer fordi begge nulmodaliserer. Det som det epistemiske adverbium lægger til, er at det sprogligt peger tilbage på inspirationskilden til den kognitive forestilling (jeg har prøvet at forklare det i polyfone termer i Therkelsen (2007b)). Et spørgsmål der som (13) fungerer som en anmodning,

virker umiddelbart mere høfligt med *muligvis* end uden. Forklaringen findes i at det som modtageren i givet fald svarer bekræftende på, er at det adspurgte **muligvis** kan lade sig gøre (jf. (11) og (12)). Anmodningen ligger derfor et meget høfligt sted på Leechs optionality-skala (Leech 1983).

Jeg har i Therkelsen (2007b) tentativt foreslået at grunden til at det netop er muligheds- og nødvendighedsadverbierne der kan indgå i interrogativer, er at de ikke modificerer sandhedsværdien – hvad sandsynlighedsadverbierne gør. Der er et problem med den forklaring, nemlig at de rent evidentielle epistemiske sætningsadverbier som *åbenbart* og *tydeligvis* heller ikke kan indgå i interrogativer, og de modificerer ikke sandhedsværdien heller.

Jeg mener at have fundet en bedre forklaring som kan relateres til pkt. 5 i spørgsmålsmatricen, nemlig p's status. Hvis man spørger hvad man egentlig meningsfyldt kan svare ja eller nej til, så må det være én ting. Det kriterium lever både muligheds- og nødvendighedsadverbierne op til: muligvis ja, nej, nødvendigvis ja, nej. I logiske termer kan man sige at med *nødvendigvis* spørger man til alkvantoren – gælder det for alle tilfælde – ja eller nej?

Jeg blev ledt ind på det spor af Wittgenstein som om sandsynlighed bl.a. skriver:

“§5.15

If T_r is the number of the truth-grounds of a proposition 'r', and if T_s is the number of truth-grounds of a proposition 's' that are the same truth-grounds of 'r', then we call the ration $T_s:T_r$ the degree of *probability* that the proposition 'r' gives to the proposition 's'.
(...)

§5.153

In itself, a proposition is neither probable nor improbable. Either an event occurs or it does not: there is no middle way.
(...)

§5.155

The minimal unit for a probability proposition is this: The circumstances – of which I have no further knowledge – give such

and such a degree of probability to the occurrence of a particular event.” (Wittgenstein 1974: 48, 49)

Det jeg får ud af det, er at en vurdering af sandsynlighed altid indebærer en vurdering af en relation mellem to begivenheder, en hvis-så- eller en når-så-relation – ikke en materiel implikation, men på den måde at vurderingen af sandsynligheden for at en begivenhed indtræffer (konsekventen), altid hviler på en vurdering af sandsynligheden af en relation mellem to begivenheder. Det afspejles i type A-eksemplerne, (5)-(10), hvor mønsteret er at der bliver anført et grundlag for sandsynlighedsvurderingen. Analogt med det kan man sige at de rent evidentielle sætningsadverbier altid signalerer at afsender konkluderer på baggrund af en observation af en eller anden mere eller mindre specificeret art. Der er altså groft sagt altid involveret to begivenheder og en sandsynlighedsrelation imellem dem i en sandsynlighedsvurdering.

Hvis man kombinerer dette med at man kun kan svare ja eller nej til én ting, kan det forklare at sandsynlighedsadverbierne (som jo står for afsenders regning, de er viste) ikke kan indgå i interrogativer fordi en samtalepartner her ville blive spurgt om en ikke-ekspliciteret årsag kan ligge til grund for afsenders sandsynlighedskalkyle – der så medfører at det er sandsynligt at noget indtræffer eller er tilfældet. Det som samtalepartneren her ville blive bedt om at tage stilling til, er simpelt hen ikke tilgængelig viden – det findes kun i hovedet på afsender. Betegnelsen ‘kriteriemarkør’ er meget velegnet, på den måde at afsender med sandsynlighedsadverbierne og de evidentielle adverbier klart siger: jeg har kriterier for min vurdering. Afsender har blot ikke sagt hvilke kriterier, og kriterier der ikke bliver åbent/sprogligt lagt frem, kan en samtalepartner ikke tage stilling til.

7. Konklusion

Jeg har, med udgangspunkt i den empiriske observation at alle epistemiske sætningsadverbier kan optræde i interrogativer med negerende partikel, og at muligheds- og nødvendighedsadverbierne også kan optræde i interrogativer uden negerende partikel, prøvet at finde en forklaring på hvorfor det forholder sig sådan. Ud fra en generel spørgsmålsma-

trice og med inddragelse af Hans Kronnings begreb nulmodalisering, mener jeg at kunne forklare distributionen dels ud fra den faktor i spørgsmålsmatricen der angår hvilken status den efterspurgte viden har, dels ud fra den særlige epistemicitet som de forskellige epistemiske sætningsadverbier er bærere af.

Henvisninger

- Anscombre, J.-C. & O. Ducrot (1997). *L'argumentation dans la langue*. Paris: Mardaga.
- Boye, K. (2005). Semantisk analyse og afvigelser mellem sprogbrug og sprogstruktur, i K. Boye et al. (red.) *Ny forskning i grammatik* 12, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 27-46.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
- Engberg-Pedersen, E. et al. (2005). *Dansk Funktionel Linguistik*. København: Københavns Universitet.
- Femø Nielsen, M. & S. B. Nielsen (2005). *Samtaleanalyse*. København: Samfundslitteratur.
- Heltoft, L. & E. Hansen (2007). *Grammatik over det Danske Sprog*. Kap. IX, Adverbialer. Roskilde Universitetscenter.
- Jönsson, M. (2007). Udsigelsesadverbier i ScaPoLine, i R. Therkelsen, N. M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 283-300.
- Klinge, A. (2002). Can betyder can, i I. Baron et al. (red.) *Linguistiske essays til minde om Finn Sørensen. Copenhagen Studies in Language* 28, Samfundslitteratur, 109-120.
- Kronning, H. (2002). Le conditionnel "journalistique": médiation et modalisation épistémiques, *Romansk Forum* 16 (2), 561-575.
- Kronning, H. (2004). Kunskapens källa och kunskabens styrka. Epistemisk konditionalis i franskan som evidentiellt och modalt grammatiskt uttryck, *Kungl. Humanistika Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2002*, Uppsala: Swedish Science Press, 43-123.
- Kronning, H. (2007). Polyfoni, modalitet och evidentialitet. Om epistemiska uttryck i franskan, särskilt epistemisk konditionalis, i R. Therkelsen, N. M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 301-324.

- Krylova, E. (2007). Epistemisk polyfoni på dansk, i R. Therkelsen, N. M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 181-203.
- Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. London & New York: Longman.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, K. (1975) [1911]. *Dansk ordføjningslære*. København: Reitzel.
- Mortensen, J. (2006). *Epistemic and Evidential Sentence Adverbials in Danish and English. A Comparative Study*. Speciale. Roskilde Universitetscenter.
- Mosegaard Hansen, M.-B. (2001). Syntax in interaction. Form and function of yes/no interrogatives in spoken standard French, *Studies in Language* 25 (3), 463-520.
- Møller Nielsen, N. (1999). Formel gyldighed i argumentationsanalysen – et kritisk blik på Stephen Toulmins argumentmodel, i R. Therkelsen & E. Klitgård (red.) *Detaljen. Tekstanalysen og dens grænser*, Bind 2, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 230-246.
- Møller Nielsen, N. ms. Overvejelser om spørgende talehandlinger. 9 s.
- Nølke, H. (1988). Peut-être, *Verbum. Revue de linguistique publiée par l'Université de Nancy II*, Tome XI, 13-43.
- Nølke, H. (1999). *Det franske sprog*. Kap. V, II. Modifikation 2. København: Handelshøjskolen.
- Nølke, H. (2005). Non pas peut-être, i H. Nølke & F. Lambert (red.) *La syntaxe au coeur de la grammaire. Recueil offert en hommage pour le 60e anniversaire de Claude Muller*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 225-233.
- Nølke, H., K. Fløttum & C. Norén (2004). *ScaPoLine. La théorie scandinave de polyphonie linguistique*. Paris: Kimé.
- Searle, J. R. (1969). *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skaft Jensen, E. (2000). *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet: Institut for Nordisk Filologi.
- Skaft Jensen, E. (2006). Egentlig og faktisk og to slags spørgsmål polyfoniteoretisk anskuet, *Sproglig polyfoni. Arbejdspapirer* 6, Roskilde Universitetscenter: Institut for Sprog og Kultur, 27-52.
- Therkelsen, R. (2007a). Spørgsmålgentagelse – et polyfont fænomen på dansk, i R. Therkelsen, N. M. Andersen & H. Nølke (red.) *Sproglig*

- polyfoni. Tekster om Bachtin og ScaPoLine*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 361-372.
- Therkelsen, R. (2007b). Om *måske* og *muligvis*, i P. Widell & U. Dalvad (red.) *11. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet, 254-263.
- Togeby, O. (2003). *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Wittgenstein, L. (1974) [1921]. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Oversættelse ved D. F. Pears & B. F. McGuinness. London & New York: Routledge.
- Åquist, L. (1975). *A New Approach to the Logical Theory of Interrogatives. Analysis and Formalization*. Tübingen: TBL Verlag Gunter Narr.

